

श्री रामकृष्ण भट्टभाट्टः

११, म० १ वे०

मनबोध

III
926

6

कृष्णलोक रीतिरत्नसंग्रहः

પ્રમાણભરપૂર અને સચ્ચાઈવાળું છે. આપણે તેને સચ્ચાઈથી સ્વીકારી શકીએ છીએ.

“મન અત્રોમુખ છે તેને હૃદયમુખ કરવું જોઈએ. જેવી રીતે
તુ ચવાચલા સુતરને આપણે કાઢીએ; તેવી રીતે
આપણે આપણા જીવનો ઉદ્ધવ-વિકાસ કરવો
જોઈએ. એને વાળવું વાળવાની રીત તરફ આપણે
વાળવું જોઈએ.” — હાલકોશ.

આપણે આપણા જીવનો ઉદ્ધવ-વિકાસ કરવો જોઈએ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૧૪૪ વર્ગીક

પુસ્તકાનું નામ મનબદ્ધ

વિષય ૬૩૫૫:૪

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ-જ્ઞાનમાળા, મં: ૧ લે।

મનબોધ

શ્રી સમર્થ રામદાસના મનાર્થે શ્લોકનો મૂળ સહિત
સમશ્લોકી ગુજરાતી અનુવાદ.

અનુવાદક અને પ્રકાશક

કૃપારંકર બહેચરલાલ પંડિત.

ખાડીઆ, અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના

પ્રો^મ રામચંદ્ર બળવંત આઠવલે.

પ્રથમાવૃત્તિ,]

[પ્રત ૧૦૦૦.

કિંમત ૫ આના.

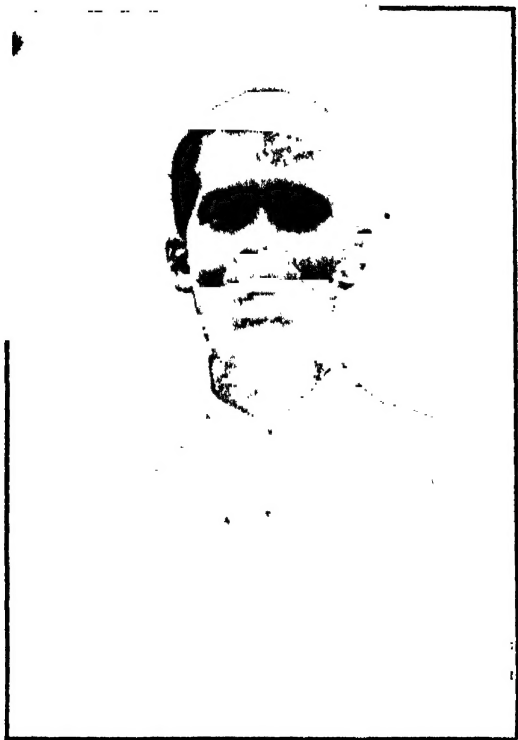
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીસર્ણ-સંગ્રહ
૧૮૭૪

મુદ્રક:-પુરુષોત્તમ શંકરદાસ પટેલ,

ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલય,

રીચીરોડ, પુન નીચે-અમદાવાદ.

સદ્ગત રસીકલાલ.

૮૦મ સં. ૧૯૬૧

અવસાન સં. ૧૯૮૧

ગદારા

સદ્ગત પુત્ર રસિકલાલને

તેના પુણ્યપંથમાં

તેને જે પ્રિય હતું તે

રામનમના મહિમાથી ભરપૂર

આ સમયે રામદાસના 'મનખોધ' ના

૨૦૫ શ્લોકરૂપી મણિગણની અમુલી

માળા સમર્પિત હો.

તેના પિતા.

પ્રસ્તાવના.

ભાઈ કૃપાશંકર પંડિતે સમર્થ રામદાસ સ્વામીનાં 'મનાવેં શ્લોક' નામના કાવ્યના પોતે કરેલા ગુજરાતી સમવૃત્ત ભાષાન્તર માટે પ્રસ્તાવના લખવાની મને વિનંતિરૂપ આજ્ઞા કરી છે, એ તેમણે મારા ઉપર મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે, એમ હું માનું છું. કેમકે આને લીધે મને સંત, કવિ અને રાજકારણી મહા પુરૂષ તરીકે અખિલ મહારાષ્ટ્રને જ નહિ પરંતુ સમગ્ર હિંદુસ્થાનને પરમ પૂજ્ય એવા સમર્થ રામદાસની વાંગ્મય-સેવા કરવાની અમૂલ્ય તક મને પ્રાપ્ત થઈ છે.

સમર્થ રામદાસ સ્વામીના જીવનચરિત્રની સાથે મહારાષ્ટ્રીયો જોડેલો ગુર્જર બંધુઓનો પરિચય ન હોય એ સ્વાભાવિક છે. કારણ કે એક

તો તેમની પ્રવૃત્તિનું મુખ્ય ક્ષેત્ર મહારાષ્ટ્ર જ હતું; ખીજું તેમણે પોતાની ચૈતન્યવતી ગ્રંથ રચના મહારાષ્ટ્રભાષામાં જ કરી અને ત્રીજું તેમના રાજનૈતિક ધોરણને લઈને તેમની ઇતર પ્રાંત માંડેની હિલચાલ અત્યંત ગુપ્તપણાથી ચાલતી હતી. આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવા છતાં હાલની એક રાષ્ટ્રીયત્વની ભાવના અને રાષ્ટ્રીય ચૈતન્યને વખતે વિશાળ દૃષ્ટિના વિચારવંતોનો સ્વામી રામદાસના ચરિત્રની સાથે પરિચય હોય એ અત્યંત આવશ્યક છે. તેથી આ દૃષ્ટિએ અમે સ્વામીજીનું અતિ અદ્ય હૃદયચરિત્ર નીચે પ્રમાણે આપવાની રજા લઈએ છીએ.

સમર્થ રામદાસ સ્વામીનો જન્મ સાલીવાહન શકે ૧૫૩૦ માં એટલે ઇ. સ. ૧૬૦૮ માં પૂર્વ મહારાષ્ટ્રમાં જન્મ નામના ગામમાં થયો હતો. હિન્મરના આરમે વર્ષે તેઓ પોતાના લક્ષ્મણમારંભમાંથી નાશી ગયા અને નાશકની પાસે ટાક્યીમાં જઈ

રહી ત્યાં તેમણે બાર વર્ષ સુધી તપ આદ્યું. ત્યાર પછી બાર વર્ષ તીર્થયાત્રા કરવા માટે તેઓએ આખા ભારતવર્ષમાં પ્રવાસ કર્યો. શકે ૧૫૬૬ માં તેઓ કૃષ્ણા નદીના તીરે ચાકળ પ્રાંતમાં આવ્યા. ત્યાં તેઓએ પોતાની આધ્યાત્મિક શક્તિવડે લોકોને પોતાના તરફ આકર્ષ્યા. ઠેકાણે ઠેકાણે હનુમાનની સ્થાપના કરી; સ્થળે સ્થળે મઠો સ્થાપ્યા; એમરે શ્રીરામની ઉપાસનાનો પ્રવાહ શરૂ કર્યો; શિષ્યસંપ્રદાય પ્રવર્તાવ્યો; હિંદુ-ધર્મનું સ્વરૂપ પ્રોજેક્ટ કરી તે મંત્રધીની ઉદા-સિનતા દૂર કરી; તે વિશે લોકોમાં અભિમાન જાગ્રત કર્યું; સ્વધર્મરાજ્ય સ્થાપિત કરવાના કાર્યમાં છત્રપતિ શિવાજી મહારાજને પ્રોત્સાહન આપ્યું; તેમને યોગ્ય શિષ્ય જોઈ તેમના ઉપર અનુગ્રહ કર્યો અને તેમના આગ્રહથી સાતારા પાસે સજ્જનગઢ ઉપર રહેવા ગયા; અને ત્યાં શકે ૧૬૦૩ માં પોતાનું અવતાર કાર્ય પૂર્ણ કર્યું.

આ શ્રીરામદાસ સ્વામીનું અદ્ય ચરિત્ર છે.

તેમના જીવનમાં અત્યંત મહત્વના ફેરફાર કરનાર પ્રમંગો બહુ થોડા છે; પણ જે છે તે બધા બહુ જ મનન કરવા યોગ્ય અને બોધપ્રદ છે.

એક સુસ્થિતિવાળા અને સુસંપન્ન કુટુંબ-
માંનો બધાનો પ્રિય થઈ પડેલો એક નાનો છોકરો
પોતાના બારમે વર્ષે સૌ કાઠને મોહમગ્ન કરે
એવા લગ્ન સમારંભમાંથી, ઘરમાં ત્રાસ થવાથી
રીસાઈને નહિ, પણ સર્વ પરિણામોનો વિચાર
કરી ભગવત પ્રાપ્તિને માટે ઘરમાંથી નાશી જાય,
આ એક જ વાત જગતના મહાપુરુષોના ઇતિ-
હાસોમાં અત્યંત આશ્ચર્યકારક ગણાશે. આ
એક જ બીના ઉપરથી સમર્થની અલૌકિકતા અને
મહાનુભાવતા સિદ્ધ થાય છે. બાર વર્ષનો છોકરો
નાશી ગયો ! જે વયમાં બાકીના છોકરાઓ
રાત્રિના અંધારામાં ફરવાને માટે ડરે, તે વયમાં
સમર્થ નાશી ગયા ! અને તે શા માટે ? પરમાર્થ
સાધનાથી. આ વયમાં પરમાર્થ શબ્દનો અર્થ

पणुं भीज छेकरा समष्ट शकता नथी, पणु पूर्व
 जन्मना पवित्र मंस्कारे सहित जन्मेना महानु-
 लावने आ वात सहज हती. समर्थ नव वर्षना
 हता, ते वषते तेमनी चिंतालरी मुष्ममुद्रा जेध
 तेमनी मातुश्रीये. तेमने पूछथुं: लाछ तुं शानी
 चिंता करे छे ? तरतज समर्थे जवाय आये:
 'चिंता करितो विश्वाची'—'चिंता कइं छुं विश्वनी' ?
 नव वर्षना आगकनो आ जवाय अइलुत
 रसपरिपूर्ण नवसकथीमां पणु नवाहनो लागशे.
 पणु जगदुद्धार भाटे अवतरेला समर्थनी आय-
 तमां आ देवग सत्य हतुं.

“ देवाच्या सख्यत्वा साठी ।

पद्मव्या जिवलगंसी तुटी ।

सर्व अर्पावे सेवटी ।

प्राण तोही वेचाना ॥ ”

दा. बो. ४-८-८

“अलुना सज्यत्वने भाटे पोताना अत्यंत प्राण-

પ્રિય સ્વજનોનો વિયોગ થાય તોપણ ખૂંદતર છે. પ્રભુને અર્થે સર્વનું અર્પણ કરવું. છેવટે અવશેષ રહેલો પ્રાણ પણ સમર્પી દેવો.” આ તેમના જ વચનો પ્રમાણે તેમણે ગૃહત્યાગ કરી આર વર્ષ લગી ભગવત્પ્રાપ્તિને માટે ઉગ્ર સાધના કરી. તેમની પરાભક્તિ જોઈ પ્રભુ શ્રી રામચંદ્ર પ્રકટ થયા; અને તેમના ઉપર અનુગ્રહ કર્યો. હવે પછી ભારતવર્ષના ઉદ્ધારને માટે ભગવત્પ્રેરણા થવાથી આખા હિંદુસ્થાનમાં તેઓએ ગુપ્તપણે પર્યટન કર્યું. આ તેમના પ્રવાસનો બાહ્ય હેતુ તીર્થયાત્રા કરવી એવો હતો; પરંતુ દેશસ્થિતિ પ્રત્યક્ષ અવલોકન કરી ભાવી કાર્યની મનમાં યોજના કરવી આ તેમનો અંતરનો હેતુ હતો. એ તેઓએ લખેલા અનેક તેમના છુટાછવાયા કાવ્યો ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ થાય છે. પોતાના શિષ્યોને પ્રવાસનો હેતુ અને મહત્વ સમજાવતાં શ્રી સમર્થ કહે છે: “ગામડાંઓ તથા શહેરો જેવાં તેમાં અને ત્યાં લગી ધરેધર જોઈ લેવાં; અને ભિક્ષાના બ્હાને

નાનાં મોટાં જોડો પ્રમંગમાં આવે તે બધાંની
 પરીક્ષા કરવી; સૃષ્ટિમાં વિવિધ પ્રકારના લોકો હોય
 છે, તેમનો પરિચય પર્યટનથી જ થાય; અને
 વિવેકયુક્ત હાપણુવાળી વાતો પણ સાંભળવાની
 તક મળે છે, તેથી દરરોજ નવું નવું અતિ
 દૂર દૂરના પ્રદેશોમાં પણ પર્યટન કરવું." આ
 પર્યટનના બાર વર્ષ દરમિયાનમાં શ્રીસમર્થ
 સદ્ગુણ દષ્ટિએ શું શું જોયું તેની વિસ્તાર
 પૂર્વક હકિકત જો કે તેમણે લખી રાખી નથી,
 તોપણ તેનું થોડુંબધું પોતે જ જોયું તેનું વર્ણન
 તેમણે લખી રાખ્યું છે. તે ઉપરથી તે વખતની
 દેશસ્થિતિ આપણે સારી પેઠે સમજી શકીએ
 છીએ. તેઓ લખે છે કે: "આ વખતે દેશની
 એટલી બધી વિષમ સ્થિતિ થઈ છે કે એના
 કરતાં વિશેષ વિષમ સ્થિતિ કદાપી જ ન શકાય.
 ભયંકર દારિદ્ર્ય, દુષ્કાળ, શત્રુસૈન્યનો સતત
 ઉપદ્રવ, ચોરલુંદારાઓનો ત્રાસ, પરધર્મીઓનો

જુલમ. આ બધાથી લોડા ત્રાસ પામી રહ્યા છે. પ્રભુ, તેમની બહારે કાણુ ધારે ? હજારો ગામે ઉજ્જડ થઇ ગયાં છે; સ્ત્રીઓની લાજ સહિસલામત નથી; કેટલીએ ગુર્જર, મહારાષ્ટ્રીય તેમજ અન્ય દેશની સ્ત્રીઓ મુસલમાનોએ જુલમ ગુજારી વટલાવી છે; કેટલીકને પરદેશમાં લઇ જઇ દૂર દેશાન્તરમાં વેચી છે; કેટલી તો આ લયથી આત્મઘાત કરે છે; વિગેરે વિગેરે.” ઉપર પ્રમાણે વર્ણવેલી મહા લયંકર સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ અવલોકન કરતાં સમર્થ બાર વર્ષ પર્યંત આસેતુહિમાચલ કૃપા અને તીર્થયાત્રા પૂરી કરી. પોતાના વિયોગ દુઃખથી ઝુરતી પોતાની પ્રેમાળ માતાને મળવા માટે સ્વદેશ આગ્યા. થોડા દિવસ તેના પ્રેમાળ સહવાસમાં બાળી તેમણે તેમને પરમાર્થનો ઉપદેશ કર્યો. અને દેશસ્થિતિ નિવેદન કરી તે સંબંધી ઉપાય કરવા માટે પોતાને આનંદથી જવાની આજ્ઞા આપે એટલું માતાનું મન તેમણે તૈયાર કર્યું. અને છત્રીસમે વર્ષે પોતે ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે કૃષ્ણ

નદીને તીરે ચાકળ પ્રાંતમાં આવીને વસ્યા.

હવે પછીના લગભગ તેમનાં છત્રીસ વર્ષો સમર્થે મહારાષ્ટ્રની અને તે દ્વારા આખા ભારત વર્ષની ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકીય ઉન્નતિને માટે અવિશ્રાંત પ્રયત્ન કરવામાં ગાળ્યાં. આ તેમના પ્રયત્નમાં પચીસ ત્રીસ વર્ષની અંદરજ મધુર ફળની પ્રાપ્તિ થઇ. અને તેમણે પોતાની આંખથી પોતાના પ્રિય મહારાષ્ટ્રમાં-પોતાના “આનંદનમુવન”માં સ્વાતંત્ર્યલક્ષ્મી આનંદથી વિહાર કરતી જોઇ-આ રમ્ય દ્રશ્ય જોઇ તેઓ સુધન્યપણે ઉદ્ગાર કાઢે છે કે:-

“બુઢલા સર્વહી પાપી હિંદુસ્થાન બઢાવલા ।

અમક્તાચા ક્ષયો જાલા આનંદનમુવનીં ॥

બુઢલા ઔરંગઝા પાપી મ્લેચ્છસંહાર જાહલા ।

માંડિલી મોડિલી ક્ષેત્રે આનંદનમુવનીં” ॥

“અધા પાપીઓનો ઉચ્છેદ થયો; અને માફ હિંદુસ્થાન પ્રગળ થયું; અભકતો ક્ષય પામ્યા;

આ બધું મારા આનંદવનભુવનમાં. પાપી આરં-
 મજેન નાશ પામ્યા; મ્લેચ્છનો સંહાર થયો; તુટી
 ગયેલાં તીર્થક્ષેત્રા ફરી જીર્ણોદ્ધાર પામ્યાં; આ
 બધું મારાં આનંદવનભુવનમાં". પચીસ વર્ષ પહેલાં
 તીર્થ યાત્રાના પ્રસંગે તેઓએ પોતાના દેશની
 જે દીનહીન સ્થિતિ જોઈ હતી, તે સ્થિતિનું
 નામ નિશાન પણ હવે રહેવા પામ્યું નહોતું.
 તેના બદલામાં એમરે આનંદનું આત્રાન્ય વ્યાપી
 રહ્યું હતું.

આ મહાન ક્રાન્તિના પ્રસંગે શ્રી સમર્થે જે
 મહત્વનું કાર્ય કર્યું તે લોકગૃતિનું. અસહ્ય
 જુલમ, ભયંકર દારિદ્ર્ય વિગેરે કારણોથી જન-
 સમાજમાં એટલું તો વિલક્ષણ મનોદૌર્ગંધ્ય દેખાતું
 હતું, ધર્મને વિશે એટલી તો અનાસ્થા આવી
 ગઈ હતી કે હવે પછી હિંદુસ્થાનને સ્વાતંત્ર્ય
 મળવું અશક્ય છે; હિંદુ ધર્મમાં હવે કશું સત્વ
 રહ્યું નથી; તે હવે નષ્ટ જ થઈ જવાનો એવી

જનતાની કાયમની માન્યતા થઈ ગઈ હતી. આ ખોટી માન્યતા પોતાની અમોઘ અને સંજીવની વાણીથી શ્રી રામદાસે તદ્દન નિર્મૂળ કરી. પરકીય શત્રુઓ જીતાયલા રાષ્ટ્ર ઉપર આવી જ રીતે પ્રજાના નૈતિક અધઃપાતના બળે રાજ્ય ચલાવે છે. અને તેના જ બળે તે પોતાનો ધર્મનો પ્રચાર પણ કરી શકે છે. એ રાષ્ટ્રના અપમૃત્યુરૂપ અધઃપાતને સમર્થે સર્વાંશે નષ્ટ કર્યો. તેઓએ જનતાની આગળ પ્રથમ એવું જાહેર કર્યું કે મુસલમાનની સત્તા ગમે તેટલી દ્રઢમૂળ થઈ ગઈ હોય તોપણ તેનો અંત આવવો શક્ય છે. તેઓ કહે છે: “મના સાંગ પાં રાવળા કાય જાલે । અકસ્માત તે રાજ્ય સર્વે બુઢાલે”. ॥ “મનઃ બોલ લાંકેશનું શું થયું રે, અકસ્માત તે રાજ્ય સર્વે બુઢયું રે.” રાવણનું રાજ્ય નષ્ટ થાય એવું કોઈના પણ આનવામાં આવ્યું નહોતું. પણ તે રાજ્યની નિશાની સરખી પણ આજે ક્યાં છે? તેથી ભગવંતનું ભક્તિપૂર્વક સ્મરણ કરી અને પોતાને

તેમના સેવકો માની સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિના ઉદ્ધોગ માટે જો તૈયાર થશો તો તમારું જીવન ત્રૈલોક્યમાં ફાઇપણુ કરી શકવા સમર્થ નથી. કારણકે ખાત્રીથી માનજો: “સમર્થાચિયા સેવકા વક્ષ પાહે । અસા સર્વ મૂમંડર્કી કોણ આંહે ?” “સમર્થાનુયાયી પ્રતિ વક્ષ, જીએ, હશે કોણુ એવો જ્યાં વિશ્વ માંહે.” તો હવે કાર્યસિદ્ધિની મનમાં લેશ પણ શંકા રાખ્યા વગર એકદમ યતન શરૂ કરો. તમે આ સ્વાતંત્ર્યના મહત્વના કાર્યમાં ફતેહમંદનીવડવાના જ. કારણુ: “રઘુનાથ સ્મરોની કાર્ય કરાવેં । તે તત્કાલ્પી સિદ્ધિ પાવેં । કર્તા રામ હે અસાવેં । અમ્યંતરીં ।” “રઘુનાથનું સ્મરણુ કરતાં કરતાં કાર્ય જો કરીએ તો તે તરતજ સિદ્ધિપ્રદ બને છે, માત્ર તે કાર્યનો કર્તા રામ છે, એવો અંતઃકરણમાં ખ્યાલ હોવો જોઈએ.” સિદ્ધિ તો મળશેજ પણ વચ્ચે કદાચ અણુધારી સંકટો પણ તમારા ઉપર આવી પડશે તે વખતે ડગશે નહિ. શ્રી રામ ઉપર અચળ વિશ્વાસ રાખો. તે સંકટ દૂર કરવા માટે તમારી વહારે ધારો.

“સદા ચક્રવાકાસિ માર્તંડ જેસા । ડહી કલિતો સંકટી સ્વામી તૈસા ॥ ” “સદા ચક્રવાકો પ્રતિ સૂર્ય જેવા, મુકે દોટ તે સંકટે સ્વામી તેવા. ” એવી રીતે ભયભીત થયેલી પ્રજામાં પ્રચંડ આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરી તેને સાવધપણાથી ધાર્મિક અને રાજકીય ઉન્નતિ માટે- અખૂટ યત્ન કરવાને માટે સમર્થ પ્રેત્સાહન આપ્યું. દૈવવાદ ઉપર લાત મારી સતત પ્રયત્ન કરવો એ તેમનો પ્રજાને દિવ્ય સંદેશો હતો; “યત્નતો દેવ જાણાવા । યત્ને વીણ દરિદ્રતા” । “યત્નને તો દેવમાંનો યત્ન વગર બધી દરિદ્રતા છે”. નશીબમાં હાથ તો હરિ આપશે, એવો નામદ વચાર તમને જાણે નહિ. સખત પચાત્ન કરી કાર્યસિદ્ધિ મેળવો. એવા પ્રકારનો સંકડો ઠંકાણો તેમણે જનતાને ઉપદેશ કર્યો છે. એવી રીતે: ‘મુખ્ય હરિકથા નિરૂપણ । દૂમરે તે રાજકારણ । તિસરે તે સાવધપણ । સર્વ વિષયી ॥ ચૌથા અત્યંત સાક્ષેપ ।’ “મુખ્ય હરિકથા નિરૂપણ, બીજું રાજકારણ, ત્રીજું બધી બાબતોમાં સાવધ-

પણું અને ચોથું મહાભારત પ્રયત્ન". આ સમર્થની દિવ્ય ચતુસ્સત્રિના અંજનથી લોકોની આંખ ઉપરનું નૈતિક દૌર્બલ્યનું પડલ દૂર થયું; અને તેઓ ધાર્મિક અને રાજકીય સ્વાતંત્ર્યની પ્રાપ્તિના માર્ગે લાગ્યા.

આ જનતાનું શિક્ષણ શ્રી સમર્થે પોતાના મહાદ્વારા આપ્યું. આ મહોત્સો ઇતિહાસ એટલે તત્કાલિન રાજકારણનો મહત્વનો ઇતિહાસ. આ મહો રાજકારણ અને ધર્મના ઉત્કૃષ્ટ કેન્દ્રો હતાં. પ્રત્યેક મુખ્ય મઠ ઉપર પોતાના ખાસ હાથ નીચે તૈયાર થયેલા શિષ્યને શ્રી સમર્થ નિમતા. જે ઠેકાણે મઠ સ્થાપના થાય તે ઠેકાણે હનુમાનજીનું મંદિર તો અવશ્ય સ્થાપેલું હોય જ. હનુમાન એ શક્તિના અધિષ્ઠાતા દેવ, તેથી યુવકોની આગળ તે શક્તિનો આદર્શ મૂકી શારીરિક વિકાસ માટે પ્રવર્તન કરવાનું કાર્ય સમર્થે હનુમાનની ઉપાસના દ્વારા કર્યું. મઠમાં પશ્ચિમચારી તંત્રીને જ દાખલ કર-

વામાં આવતો. પ્રથમ તેમને રામચંદ્રની ઉપાસના કરવાનું કહેવામાં આવતું. રાવણુ જેવા બલિષ્ઠ વીરનું વાનરો જેવા જંગલવાસી લોકોવાડે પરાલવ કરાવનાર વીરશ્રેષ્ઠને તરણોની આગળ ઉપાસ્ય દેવ તરીકે મહાવામાં સમર્થે અલૌકિક ચાતુર્ય બતાવ્યું એમાં શંકા નથી. શ્રી રામ ને હનુમાન આ બે દેવોની ઉપાસના એ મહામાંના પ્રથમ વિધિનિયમો. હવે પછી રાજકાન્તુનું શિક્ષણ અને આચરણ. પણ એ બધું અત્યંત ગુપ્તપણાથી ચાલતું. “રાજ-કારણ ઉદંડ કરાવે પરંતુ કઠો ચિ ને દાવે ।” “રાજ-કારણુ ખૂબ ચલાવવું પણ તે બીજાને કળવા દેવું નહિ. ” આ સમર્થની પોતાના શિષ્યોને આજ્ઞા હતી. રાજકારણને માટે આમેર પ્રવાસ, નિર્પેક્ષ સેવાવ્રત્તિ, બધાની સાથે પ્રેમથી વર્તવાની ટેવ, લોકસંપ્રહાર્થ ગાયન અને વક્તૃત્વકળાનો અભ્યાસ આ તરણોની મઠ શિક્ષણપ્રણાલિકા હતી. મઠમાં દરેક તરણને માટે સમર્થકૃત ‘દાસબોધ’ આ નિત્ય પઠનનો અંશ અને ‘મનબોધ’ મુખપાઠ કરવાનું

પુસ્તક એમ એ નિયુક્ત કર્યા હતાં. મઠમાં અત્યંત દેશ-પ્રેમી, ઉત્સાહી અને ચાલાક છોકરાઓ મળે તો તેમને ખૂદ સમર્થની પાસે મોકલવામાં આવે એવી તેમની આજ્ઞા હતી. આવા તરણોની સમર્થ ખાસ પરીક્ષા કરતા અને તેમને પોતાની પાસે રાખી મહપતિ કરવા માટે કેળવતા. તૈયાર થયા પછી તેમને કયું મહત્વનું કાર્ય કરવાનું કહેવામાં આવતું તે કાઢને પણ જાણવામાં આવતું નહિ. સમર્થ સેંકડો ગુપ્ત શિષ્યો કર્યા છે, કે જેની માહિતી કાઢને પણ નથી એવું એમના ચરિત્રકારનું કહેવું છે.

આ મઠરૂપી લોકજગૃતિની ધાર્મિક નિશાળો માત્ર લિક્ષા ઉપર ચલાવવામાં આવતી, તે લક્ષમાં સેવા યોગ્ય છે. ગ્રામદેવતાનું દેવળ અથવા માફ-તીનું મંદિર એ શાળાનું મકાન. આ બધી નિ-શાળો જે વિદ્યાપીઠની સત્તા નીચે ચલાવવામાં આવતી તે કેદ્રવર્તી વિદ્યાપીઠ આદ્ય પ્રાંતમાં સ્થપાયેલું હતું; અને તેના કુલપતિ સમર્થ રામદાસ હતા. આ વિદ્યાપીઠ માત્ર છત્રીસ વર્ષમાં

આખા ભારતવર્ષમાં મહાભારત કામ કર્યું. પણ નવાઇની વાત તો એ છે કે બુદ્ધિમાન મુસલમાન રાજકર્તાઓને પણ એનો પત્તો સરખો લાગતો નહિ. બહુ તો શું, પણ તેમનામાંથી કાઠએ પણ શિવાજીનાં ગુરૂને નજરે જોયેલો પણ નહોતો. આવા લગલગ અગીઆરસો મઠો સમર્થે સ્થાપ્યા હતા; આખા હિંદુસ્થાનમાં મઠોની જાળ તેમણે પાથરી હતી, જેવા ઐતિહાસિક પુરાવા છે. દક્ષિણમાં છેક રામૈશ્વર લગી; અને ઉત્તરમાં છેક અમૃત-સર સુધી; હિમાલયમાં બ્રહ્મકેદાર પર્યન્ત; પૂર્વમાં ગંગાસાગર લગી; સમર્થના મઠો હતા. આપણાં ગુજરાતમાં સુરત, ભરૂચ, અમદાવાદ, વડોદરા અને દ્વારકામાં મઠો હતા. સુરત અને દ્વારકાના મહાધિપતિનાં નામો શુદ્ધાં ઇતિહાસમાં મળી આવે છે. એક સ્થાનના તરૂણને બીજા પ્રાન્તના મહા-ધિપતિ નિમવાની સમર્થની પ્રથા હતી. દાખલા તરીકે ગુજરાતના દયાળજીને બ્રહ્મકેદારના મહાધિ-પતિ કરવામાં આવ્યો હતો. આ મઠના કાર્યનો હેવાલ

રજી કરવા માટે વર્ષમાં એક વખત મહાપતિને ખુદ સમર્થની પાસે આવવું પડતું હતું. પણ બ્રિટિશર, ગંગાસાગર વિગેરે દૂરના પ્રાંતોમાંથી મહાધિપતિ તથા ચાર વર્ષે આવે એવો નિયમ હતો.

મહાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાંથી પરાક્રમે ઉઠી લોકોને ઉંધમાંથી જગાડવા અને સદુપદેશ અને રામભજનદ્વારા તેમને અજ્ઞાનમાંથી જાગ્રત કરવા એમ એ પ્રયોજન વાળું લોક જાગૃતિ કરવાનું કામ મહત્વનું ગણાતું. સમર્થના વખતે મુસલમાની રાજ્ય મહારાષ્ટ્રમાં ચોમેર હતું જ. પણ ઇસ્લામી સંસ્કૃતિરૂપી રાહુએ દેશને ઝસી નાખ્યો હતો. મુસલમાની ધર્મના ફેટલાય આચારો મહારાષ્ટ્રમાં પેસવા લાગ્યા હતા. મુસલમાની ધર્મપ્રસારણના કાર્યમાં “કાફર” જાગૃતિનું કામ ફકિર લોકો કરતા. મધ્ય રાત્રિ પછી ઉઠી આ લોકો રસ્તામાં મોટેથી અલ્લા સબ્હી ગીતો ગાતા ફરતા. ચતુર સમર્થના ધ્યાનમાં આ વાત તરતજ આવી અને તેમણે

તેના ઉપર પ્રભાતકાળે ઉઠી પોતાના શિષ્યો પોતે કરેલા 'મનબોધ'ના શ્લોકો મોટેથી ગાય અને લોક જાગૃતિનું કાર્ય કરે એવો ઉપાય શોધી કાઢ્યો. આ તેમના નિયમ પ્રમાણે મહારાષ્ટ્રમાં ચારે તરફ “પ્રભાતે મર્નો રામ ચિર્તીત જાગા ।” “પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.” નો મધુર ઘોષ પ્રાતઃકાળમાં જાગૃત થયેલા લોકોના કાને પડવા લાગ્યો. મધ્ય રાત્રિએ ફરી નિશાચર ફકારો પોતાનો ઉપદેશ કરે અને તેના ઉપર ત્યારપછી સમર્થના શિષ્યો પ્રેરાઈએ દિવ્ય ઉપદેશ કરી પહેલા ઉપદેશને ‘ભૂસી નાંખે એવો રમુજી પ્રકાર તત્કાલીન મહારાષ્ટ્રમાંના અનેક ગામોમાં જોવામાં આવ્યો હશે.

‘મનબોધ’ માં બીજી ખૂબી એ છે કે જે રાહમાં ફકાર લોકો ગાતા હતા છેક એના જોવાળ જુજંગપ્રયાત આ તેજસ્વી વૃત્તમાં આ શ્લોકો સમર્થે બુદ્ધિપૂર્વક રચ્યા છે. ઇસ્લામી સંસ્કૃતિ ઉપર આ આર્ય સંસ્કૃતિનો પ્રયાત, તે સંસ્કૃતિનો હુમલો

તે વખતે બહુ જ અસરકારક નીવડ્યો. પરકીય સંસ્કૃતિનો હુમલો પાછો લડાવવામાં લોકનાયકને આટલી ઝીણી બાબતમાં પણ કેવું ધ્યાન આપવું પડ્યું છે, તેનો આ અતિ ઉત્કૃષ્ટ દાખલો છે.

તાત્કાલીન હતબહુ જનતાને જે ગ્રંથે ઉજ્જવિત કરી સ્વાતંત્ર્યોન્મુખ અને પરમાર્થ પ્રવીણ કરી તે 'દાસબોધ' ગ્રંથ ગુર્જર બંધુઓને ભાષાંતરદ્વારા થોડા સમય કિપર જ પરિચિત થયા છે. ઉદ્યોન્મુખ રાષ્ટ્રને આ ગ્રંથ કલ્પતરુ સમાન છે. ભારતીય તરફથી એના મનઃપૂર્વક જેટલા પારાયણો કરશે તેટલું તેમનું આત્મબળ વધી જશે. એવી અમારી ખાતરી છે. આ ગ્રંથ જે આપણું દેશસેવકોનો વેદ કલ્પીએ તો મનબોધ એ તેમનું ઉપનિષદ્ માનવા યોગ્ય છે. આ નાનો સરખો ગ્રંથ મહારાષ્ટ્રીય ભાષામાં લખાયો છે, તેના બદલામાં જે તે સંસ્કૃત ભાષામાં લખાયો હોત તો સમર્થોપનિષદ્ એવું નામ આપવામાં ખીલકુલ

હરકત ન આવત. આ નાના કાવ્યમાં અસોપાંચજ
 શ્લોકો છે. પણ તેમાં સમર્થનું બધું જ્ઞાન, બધો
 અનુભવ અને ઉપદેશ આ સર્વનું સારસર્વસ્વ
 આવી ગયું છે. તેમાંનો ઉપદેશ પોતાના મનને
 અનુગ્રહી કર્યો છે. કવિ પોતાના મનને ઉપદેશ
 કરે છે એવી લોકનાયકની વૃત્તિને જાજે એવી
 રમ્ય નત્રતાની કદપના એમાં કરેલી હોવાથી
 એમાંનો ઉપદેશ કર્કશ ન લાગતાં તે તરત મનમાં
 ફસી જાય છે. શાશ્વત ધર્મનું સજ્જારણ એ
 સાધનરૂપ છે એવો સમર્થનો મત હોવાથી અને
 રાજકારણ એ અશાશ્વત સ્વરૂપનું હોવાથી પ્રસ્તુત
 ‘મનબોધ’માં પ્રત્યક્ષ રાજકારણ વિશે એવો એક
 શ્લોક આવ્યો નથી એ યોગ્ય જ છે; અને તેથી જ
 આ ગ્રંથ સર્વ કાળે, સર્વ સ્થળે અને સર્વ લોકને
 વંદ્ય થયા યોગ્ય છે.

એમાંના જન્મની યાતનાના અને મૃત્યુના
 અવશ્યભાવના સંબંધના હૃદયસ્પર્શી વિચારો

અવિચારી વિદ્વાસી જનોની આંખોને અંજન કરશે. તેમાંનું ભક્તિનત્ર અંતઃકરણથી કરેલું રામચંદ્રનું વર્ણન ભાવિકાને તલ્લિન કરી નાંખશે. તેમાંનું “ ન ભૂલે કદિ રામ દાસાભિમાની.” આ દિવ્ય આશ્વાસન દુર્ગળ હૃદયમાં પ્રચંડ ધૈર્ય ઉત્પન્ન કરશે. તેમાંનો “ જગે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીનો.” એ મહાંતનો અથવા લોકનાયકનો અથવા ખરૂં કહીએ તો રામદાસનો આદર્શ પોતાને યોગ્યતા વગર આગેવાન કહેવડાવનારને અંતર્મુખ બનાવશે. તેમાંનું “તુટે વાદ સંવાદ તે હિતકારી”. એ ચેતવણી વિનાકારણ વાદવિવાદની ધાંધલ મચાવનાર વિવાદીઓને રસ્તે લાવશે. તેમાંનું “ક્રિયાતીણ વાચાગતા વ્યર્થ છે રે ” એ નિપુર સત્યથી ભરેલું વાક્ય ‘ અનિર્લોઢિતકાર્યસ્ય વાગ્જાલં વાગ્મિનો વૃથા’ । આવા માધ કવિએ વર્ણવેલા લોકોને શરમાવી કાર્યોન્મુખ કરશે. તેમાંના સદ્ગુરૂ અને યોગીરાણાના લક્ષણો ધતંગીઆ ગુરૂને ઉઘાડા પાડશે. તેમાંનું પરબ્રહ્મ સંબંધી “મનઃ સંતઃ આનંદ્ય તું શોધી જોજો”. આ

ઉપદેશ જ્ઞાન માર્ગીઓને સુદ્ધાં દીપકની પેઠે માર્ગ-
દર્શક નીવડશે. અને છેવટે તેમાં પ્રતિપાદન કરેલી
સગુણરામ અને નિર્ગુણ બ્રહ્મના નિઃસંદેહ ઐક્યથી
મુમુક્ષુના મનની સંશયવૃત્તિ નષ્ટ થઈ તેને પરમ
શાંતિ પ્રાપ્ત થશે. એવી રીતે જ્ઞાની, અજ્ઞાની, બુદ્ધ,
મુમુક્ષુ, નાસ્તિક, આસ્તિક, વાવદ્ધક, ક્રિયાવાન,
ઉપદેશક, લોકનાયક, દેશસેવક, ભક્ત વિગેરે બધાને
આ સમર્થોપનિષદ અત્યંત ઉપયોગી છે, તેમાં
જરૂરીએ શંકા નથી. તેમાંના એક શ્લોકનું પણ
દરરોજ મનન કરવામાં આવે તો અવશ્ય દિવસ
સફળ બનશે. ઉદયાભિલાષી દરેક તરફ આ બસો
પાંચ શ્લોકોની અમુલી મૌકિકમાળા સદા
સર્વદા કંઠમાં ધારણ કરે, એવી અમારી હાર્દિક
આશા છે.

આના કરતાં વધારે સમર્થના દિવ્ય ચરિત્ર
વિશે તેમજ તેમના ‘મનબોધ’ આ ગ્રંથ-રત્ન
વિશે અમારા જેવો પ્રાકૃત માણસ શું લખે? આવા
સદ્ગ્રંથનો પરિચય ગુર્જર ભાષાઓને અમારા

સન્નિવ્રત ભાઈ કૃપાશંકરે કરાવ્યો છે, એ ગુજરાતનું સૌભાગ્ય છે. આ સત્કાર્યને માટે ગુજરાતે તેમનો આભાર માનવો જોઈ છે. એ પહેલાં 'મનબોધ' નું ગુજરાતી ભાષાંતર વિપુલ ટિપ્પણી સાથે શ્રી. આણેરાવે ગુજરાતી ભાષામાં કરેલું પ્રસિદ્ધ છે. પણ સમવૃત્તમાં કવિનો મર્મ જાણી ભાવગ્રાહી કરેલું ભાષાંતર આ પ્રથમજ છે. ભાઈ કૃપાશંકરનું ભાષાંતર અમે એ ત્રણ વખત લક્ષ્યપૂર્વક જોયું છે; અને મૂળની સાથે સરખાવ્યું પણ છે. તે ઉપરથી અમારો એવો અભિપ્રાય બંધાયો છે કે મૂળના અર્થની તેમાં લગીર ક્ષતિ થઈ નથી. અમે ગુજરાતીના અભ્યાસી છીએ, ભાષાકાવિદ નથી. તેથી ભાષાની બાબતમાં અમે અમારો અભિપ્રાય અધિકારથી આપી શકીએ નહિ; તો પણ અમારા જેવા પારકાને પણ એ ભાષાંતર પ્રસાદ્યુક્ત લાગે છે.

આ ભાષાંતરદ્વારા શ્રી રામદાસના આ સદ્ગ્રંથનું પારાયણ ગુર્જર ભાવિદ્વાને ઘેરેઘેર થશે એવી આશા છે; પણ તેનાથી અધિક પણ

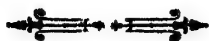
એક આશા છે; અને તે એ છે કે આ ગુજરાતી
 શ્લોકો મ્હોડે કરી ગુર્જર તરણે તેમજ ભાવિક
 વૃદ્ધો પ્રાતઃકાળમાં સુરીલા અવાજમાં ગાતા ગાતા
 પોળે પોળે ફરશે અને શ્રી સમર્થ ત્રણસો વર્ષ
 પહેલાં ચાલુ કરેલા લોકજાગૃતિના કાર્યને
 આગળ વધારશે. આ અમારી અંતર આશાને
 સફળ કરવા જેટલો ઉત્સાહ અને શક્તિ પ્રભુ
 ગુર્જર બંધુઓમાં પ્રેરે એવી પ્રાર્થનાસહિત અમે
 વિરમીએ છીએ.

અમદાવાદ, ભદ્ર.
 સં. ૧૯૮૨, ચૈત્ર સુ.
 કમલા એકાદશી.

રામચંદ્ર બળવંત
 આહવલે.

અનુવાદકનું થોડુંક કથન.

એક દિવસ હું મારા સ્નેહી શ્રીમાન ગણેશ વાસુદેવ માત્રણકરને ત્યાં ગયો હતો. ત્યાં દિવાન-ખાનામાં ટેબલ ઉપર એક નાનું સરખું પુસ્તક પડ્યું હતું. હાથમાં લઇ જોયું તો તે હિંદુત્વના મહાન રક્ષક છત્રપતિ શિવાજી મહારાજના પ્રતાપી ગુરુ સમર્થ રામદાસનું ‘મનાર્ચે શ્લોક’ નામનું પુસ્તક હતું. થોડાંક આડાંચવળાં પાનાં ફેરવી તે માંહેલા એ ચારેક શ્લોકો વાંચ્યા અને દિલ ખેંચાયું. ઘેર વાંચવા લઇ જવાની રજા માગી તે પુસ્તક ઘેર આણ્યું. વિશેષ વાંચતાં વિશેષ રસ પડ્યો; અને તેનો સમશ્લોકી અનુવાદ કરવાને હું પ્રેરાયો. અખતરો કરી જોયો, ઠીક લાગ્યું. અને કમેકમે સર્વ શ્લોકો પરમાત્માની કૃપાથી પૂરા થયા.

આ કાવ્યનો સમશ્લોકી અનુવાદ કરવાને

પ્રેરાયો તેનું મુખ્ય કારણ તેની સરળ લોક-બાંધા, તેમાં રહેલું સર્વ વેદવેદાંતશાસ્ત્રોનું દોહન, તેમાં ઠેકાણે ઠેકાણે વાંચનારને અથવા શ્રવણ કરનારને ટકારી જગાડનાર પ્રોત્સાહક વચનો અને સર્વથી વિશેષ તેમાં રહેલું ચૈતન્યપ્રદ સત્વ છે. મહારાષ્ટ્રીય પ્રજાની માફક ગુર્જર-પ્રજામાં આ કાવ્ય પ્રસારે તો કેવું સારું ? એવી અભિજ્ઞાપાથી આ કાવ્યનો મેં યથામતિ અને યથાશક્તિ સમશ્લોકી અનુવાદ કરવા નામ પ્રયાસ કર્યો છે. તેમ કરવામાં કેટલીક ત્રુટિઓ રહી ગઈ હશે, પણ મારા નામ પ્રયાસ તરફ લક્ષ આપી સાક્ષર વર્ગ પોતાનું મોટું મન બતાવશે.

“ મહારાષ્ટ્ર દેશમાં આ કાવ્ય આબાલવૃદ્ધ સર્વને જાણવામાં છે. ” “ તેમાંના બે ચાર શ્લોકો જોને મ્હોડે નથી, અથવા તેમાંના દશ પાંચ ચરણ જોના જીઝાએ નથી એવું કાંઈ લણેલા સ્ત્રી-પુરુષમાં વિરલજ દીકામાં આવશે. ” આ બસોને પાંચ શ્લોકો મહારાષ્ટ્રીય પ્રજાનાં જીવનમાં રચ્યા પચ્યા થઈ ગયા છે; તે તેમનાં જીવના મંત્રો અને

પ્રેરણાત્મક સૂત્રો બન્યા છે. એ શ્લોકો સાદા પણ ગંભીર અર્થવાહક અને સરળ પણ વિરલ શક્તિ પ્રદ છે. એ સજ્જલાલિત્યપ્રધાનકાવ્યના નહિ પણ એ વિચારપ્રધાનકાવ્યના શ્લોકો છે; તેથી ઠેકાણે ઠેકાણે હંદોબાંગ તરફ દુર્લભ દીકામાં આવે છે. “આ બસોને પાંચ શ્લોકો અમુલાં મોતીના દાણા સમાન છે.” “આ શ્લોકો અતિ અસરકારક છે, તેનું કારણ શ્રીરામદાસની પોતાની પ્રતીતિના તે બોલ છે.” આ શ્લોકો શ્રીસમર્થ રામદાસે પોતાના મનને અનુલક્ષીને કર્યા છે અને તે આપણને પોતાના મન સાથે વાતો કરતા શિખવાડી આપણા ચારિત્ર્યને બડવા સમર્થ બનાવે છે. આ શ્લોકો સકળ બ્રહ્માંડ અને તેના સામર્થ્ય આદિ પદાર્થોના મૂળરૂપ પરમાત્માની સાથે જોડી તેમાં અચળ વિશ્વાસ કરાવી જીવનના કર્મો અમોઘ અને સફલિત કરવા શક્તિવાન બનાવે છે. એ શ્લોકો વ્યવહાર અને પરમાર્થને સંધાવનાર છે. એ શ્લોકો જેજે ભૂમિકામાં મનુષ્ય

હોય તે તે ભૂમિકામાં તેને પોપી આગળની ભૂમિકામાં વધારવાને ગતિ આપનાર છે. એ શ્લોકો મંદાધિકારીથી માંડી ઉચ્ચાધિકારી સૂધી સર્વને ઉપયોગી છે. તેમાં હિંદુ-ધર્મના સર્વ સાધારણ મુદ્દાઓના સિદ્ધાંતો ગુંથેલા છે, તેથીજ તે સર્વને મનનીય અને માનનીય છે.

આ કાવ્યની શરૂઆત મૂળમાં ‘મના સજ્જના ભક્તિપંથેસિ જાવે’ એવી રીતે ઉન્નત બનાવનાર કે અવનત બનાવનાર જીવનમાં કેંદ્રરૂપ મનને અનુલક્ષીને સહજ સ્પુરી છે. તેવુંજ પ્રથમ મનને લઈ સહજપણું લાવવા માર્ટે મારે ‘મનઃ’ એ પ્રમાણે મૂળ સંસ્કૃત પ્રયોગ લઈ ‘મનઃ’ સુજારે ભક્તિ-પંથેથી જાળે’, એવી છંદ રચના કરવી પડી છે. કાવ્ય અક્ષર મેળના ભુજંગી છંદમાં હોવાથી શરૂઆતમાં ગુજરાતીમાં વપરાતા ‘મન’ અથવા ‘મનનો’ પ્રયોગ થઈ શકતો નથી તેથી તેવો પ્રયોગ કરવો ઉચિત ગણ્યો નથી. ‘મનઃ’ એ પ્રમાણે આપણી ગુજરાતી ભાષામાં બહુ ઉપયોગ નથી પણ થોડોકે

ઉપયોગ થવા માંડ્યો છે, એ સમાધાનથી તેનો ઉપયોગ કરી મૂળની સહજતાનું અનુકરણ કર્યું છે. તેમજ ‘જર્ગી ધન્ય તો દાસ સર્વોત્તમાચા’ । ‘જગે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીનો’. આમાં ‘સર્વોત્તમ’ શબ્દ શ્રી રામને માટે, પરમેશ્વરને માટે છે, અને તે ઉત્તમ ભાવવાદક છે. તે શબ્દનો પરમેશ્વરના વાચક તરીકે બ્રહ્મસૂત્રમાં પણ ઉપયોગ કર્યો છે. તેથી તેનો તે શબ્દ ભાષાંતરમાં પણ કાયમ રહે તો સારું એવી ઇચ્છાથી છંદ રચનાના કારણે ‘સર્વોત્તમી’, કરીને તે શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે. ગુજરાતી જ્યોતિષ સાહિત્યમાં વર્ગોત્તમી એવા પ્રાકૃત પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. તેથી ‘સર્વોત્તમી’ શબ્દનો ઉપયોગ કરવાને મેં કાંઈક આધાર માન્યો છે. ત્યાં આ કાવ્યમાં જુની મરાઠી ભાષા પ્રમાણે ‘કીજે’, ‘પાવિજે’ એવા પ્રયોગો છે; ત્યાં મેં પણ આપણી ગુજરાતી જુની ભાષા પ્રમાણે ‘કીજે’, ‘લીજે’ એવા પ્રયોગને અનુસર્યો છું. કાવ્યરચનામાં જોડણી ગદ્યના જેવી ને તેવીજ રહેવા દીધી છે. અને

વખતના અભાવે તેમાં લઘુ અને ગુરુ એવા કાવ-
તાની રચનાના ચિન્હો મારાથી મૂકાયા નથી. કડીણ
શબ્દ અને અર્થ માટે ફટલેક ઠેકાણે ટિપ્પણી
આપી છે. -

આ કાવ્યના બસો ને પાંચ શ્લોકો ભુજંગી
છંદમાં છે. તે શ્લોકો જેવાને તેવા શબ્દ રચવામાં
અને ભાવમાં ઉતરે તેને માટે બનતું કર્યું છે.
અને તેથીજ તેનાતેજ ભાવના ગુજરાતી સમાન
શબ્દોનો, માત્ર ગુજરાતી ભાષાનો મરોડ ફેર
કરી ઉપયોગ કરવા મથ્યો છું. સંક્ષેપમાં કહી
શકું તો એ કાવ્યના મહારાષ્ટ્રીય ઉપાધિવાળા
ચૈતન્યને ગુજરાતી ઉપાધિમાં પલટાવ્યું છે. આ
સંયોજન કરવામાં ફટલીક ખામીઓ અને ભૂલો
રહી જવા સંભવ છે. અને તે મને પોતાને પણ,
જેમ જેમ હું મૂળ અને તેનો અનુવાદ ફરી
ફરીને વાંચુ છું, તેમ તેમ તેની પ્રતીતિ થાય
છે. મનુષ્યકૃતિમાં ત્રુટિઓ સ્વાભાવિક છે, છતાં
શક્તિઅનુસાર કર્યું છે.

આ મારાં અનુવાદનું કાર્ય હું આધાર પૂર્વક કરી શકું તેને માટે મેં અત્રેની વિદ્યાપીઠમાં નિયુક્ત પ્રો. રામચંદ્ર બળવંત આકવલેની મદદ લીધી છે. તેમણે મને પાસે રાખી એકે એક શ્લોકોને મૂળ સાથે સરખાવી બે ત્રણ વખત વાંચનની આવૃત્તિ કરી છે. અને જ્યાં જ્યાં મને અર્થની સંદિગ્ધતા હતી ત્યાં ત્યાં તેનો અર્થ અને કેટલીક ઉચિત સૂચનાઓ તેમણે કરી છે. તેમજ આપણા ગુજરાતી વાચકોને અતિ ઉપયોગી એવી આ કાવ્યની એક પ્રસ્તાવના, મારી વિનંતિથી, લખી આપવા તેમણે મહેરબાની કરી છે. આને માટે હું તેમનો ઋણી થયો છું અને તેને માટે હું તેમનો જેટલો ઉપકાર માનું એટલો ઓછો છે. વળી આ અનુવાદ કરવામાં શ્રી લક્ષ્મણ રામચંદ્ર પાંગારકર બી. એ. તરફથી બહાર પડેલા ‘સાર્થ વ સમાખ્ય મનોબોધ’, સત્કાર્યોત્તેજક સમા-ધુલ્લે તરફથી બહાર પડેલા ‘મનાચે શ્લાક’, અને ‘મૂળ શ્લોક, તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર, વિવરણ

તથા નિર્ણાયક ટિપ્પણી' વિગેરે સહિત ગુજરાતી ગદ્યમાં બહાર પડેલા 'મનના શ્લોક', આ પુસ્તકોનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે. તેથી એ બધાનો અત્રે હું આભાર માનું છું. છેલ્લે, જેમણે પોતાના સદ્ગત સુપુત્ર ભાઈ રસિકલાલના સ્મારકમાં દ્રવ્યની મદદ આપી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનું કાર્ય શક્ય કરી આપ્યું છે, તે મારા પરોપકારી અને સહૃદયી મિત્ર શ્રીમાન નાનાભાઈ દેશાઈ-ભાઈનો હું હંડા અંતરથી આભાર માનું છું. પ્રુફ તપાસવાનો મને યરાયર મ્હાવરો ન હોવાથી અને શરૂઆતમાં અતિ ઉતાવળ કરવી પડેલી હોવાથી કેટલીક ભૂલો રહી જવા પામી છે, તે સુધારી વાંચવા વાચકને પ્રાર્થના છે.

ધર્મપ્રધાનસંસ્કૃતિથી ભારતવર્ષનો યથાર્થ ઉત્કર્ષ છે, એવું માનનારા માંહેણો હું એક છું અને તેથી શ્રી સમર્થના આ કાવ્યનો મહારાષ્ટ્રીયો જેવી રીતે મર્મ અને મહત્તા સમજ્યા છે તેવી

રીતે ગુર્જર પ્રજા પણ તે સમજે અને જડ જીવ-
નમાં શુદ્ધ ચેતન બહલાવે એવી અભિલાષ મહિત
આ માફે કથન અત્રે હું પૂરું કરું છું.

અમદાવાદ, ખાડીઆ } કૃપાશંકર બહેચરલાલ.
દેશાધની પોળ. }
સં. ૧૯૮૨, ચૈત્ર સુ. } પંડિત,
વિનાયક ચતુર્થી, વાર શુક.

સદ્ગત રસિકલાલની

* ટુંક જીવનકલા. *

“સુચીનાં શ્રીમતાં ગેહે યોગબ્રહ્મોઽભિજાયતે”॥

—મ. ગી.

“ યોગબ્રહ્મ પુરુષ આચાર-શુદ્ધ શ્રીમંતને ઘેર
જન્મ લે છે. ”

સંસારમાં અનેક જીવાત્માઓ જન્મે છે અને
અનેક ચાલ્યા જાય છે. પરંતુ પુણ્યશાળી જીવાત્માઓ
જન્મ ધારણ કરી પોતાનાં સત્કૃત્ય વડે જે પુણ્ય
સ્મૃતિઓ સ્થાપી રાખી જાય છે તે જીવાત્માઓનું
સ્મરણ હમેશ માટે તાજું રહે છે. તેવા પવિત્ર
જીવાત્માઓ સંસારમાંથી તો ચાલ્યા જાય છે
પણ તેમના પરિચયમાં આવનાર મનુષ્યોના
હૃદયમાંથી ચાલ્યા જતા નથી; તેઓ તો હમેશાં
અમરજ રહે છે.

“ મનમોધ ” ના વાંચકોને તેવાજ એક પુણ્યશાળી પવિત્રાત્માનો ટુંક પરિચય કરાવવામાં આવે છે. એ પવિત્ર યુવકનું નામ રમિકલાલ નાનાભાઈ દેસાઈ હતું. અમદાવાદમાં દાણાપીઠમાં-ધર્મપ્રાણ સંતભક્ત દેસાઈભાઈ કાલીદાસ દેસાઈ નામના એક સજ્જન ગૃહસ્થ નિવાસ કરતા હતા. તેઓ એક ધર્મનિષ્ઠ સુપ્રસિદ્ધ સરકારી વકીલ હતા. તેમને હસ્તે ઘણાં ધાર્મિક કાર્યો થયાં છે, તેથી તેમનું નામ અમર છે. સ્વ. દેસાઈભાઈના દાણાપીઠના મકાનમાં તેમની હયાતીમાં અનેક સાધુ સંતો અને ભક્તોનાં પવિત્ર પગદ્વાં હમેશાં જણાતાં અને ધર્મની કથાઓનો પ્રવાહ ચાલુ રહેતો. સ્વ. દેસાઈભાઈના સત્પુત્રો:-રા. રા. વકીલ હરિલાલભાઈ, રા. રા. નાનાભાઈ, રા. રા. શંકરભાઈ, રા. રા. વિળ્લુભાઈ; અને એ સર્વને પિતાનો ધર્મનો વારસો મળેલો હોવાથી હજી પણ તેમના મકાનમાં સાધુસંતો અને ભક્તહરિજનોનાં

પવિત્ર પગલાંનાં દર્શન થાય છે; તેમજ ધર્મ કથાઓ અવાર નવાર શ્રવણ કરવામાં આવે છે.

રા. નાનાભાઈના પુત્ર તે સદ્ગત રસિકલાલ. રસિકલાલના પિતામહ જેમ ભક્ત અને ધર્મપ્રાણુ હતા તેજ પ્રમાણે તેમના માતામહ—ઉમરેઠ નિવાસી સ્વ. જોષ્ઠનારાંમ વેળીરામ ભટ્ટ પણ સરળ હૃદયના ભગવત્ ભક્ત હતા.

પિતામહ અને માતામહની ભક્તિનો શુભ વારસો લઈ સં. ૧૯૬૫ ના જોઈ સુદિ બીજ ને ગુરુવારના પવિત્ર દિવસે પ્રાતઃકાળમાં સાત વાગેજ જન્મેલો યુવક રસિકલાલ બાલ્યાવસ્થામાંથીજ શાંત, ગંભીર અને આગ્રહી હતો. જેમ જેમ તે ઉમ્મરે વધતો ગયો; તેમ તેમ તેના આ ગુણો વિશેષ વિકાસ પામતા ગયા. તે હસમુખો, આનંદમાં રહેનાર અને ભગવદ્ ભક્ત હતો. જ્યારે જોષ્ઠએ સારે તેનું મુખ હસતુંજ જણાતું. તે અંગ્રેજી સાતમા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતો, તેના સહાધ્યાયી મિત્રોમાં અંગ્રેજી પવન જણાતો;

છતાં રસિકલાલમાં ઉછાંછળાપણું કે તોછડાપણું જણાતું નહિ; તેનાં વસ્ત્રો સાદાં, તેની રહેણી કરણી સાદી, અને જાણે કોઈક ઉદાસિન વૃત્તિવાળો હોય એવો તે જણાતો; અને પ્રભુના વિચારોમાંજ તે નિમગ્ન રહેતો તથા સત્તર વર્ષની યુવાન વય છતાં તેના મુખમાં વારંવાર એમજ નિકળતું કે “આ સંસાર જોડે આપણે શી સગાઈ છે? માતા કોની? પિતા કોના? સગાં સંબંધી કોનાં? કોઈકોઈનું નથી. એક ઇશ્વરજ આપણો છે.”

માતાપિતાને તે એકનો એક પુત્ર હતો. તેથી માતા કોઈ વખત તેને વાત્સલ્ય ભાવથી બોળન માટે બોલાવતાં તે વખતે ઉદાસિન રસિકલાલ સ્થિર નેત્રે માતા સ્હામું જોઈ કહેતો કે:— “આ શરીરમાં રસિકલાલ કાણુ છે તે બતાવો? તમે કોને રસિકલાલ કહો છો? હાથ, પગ, આંખ, મોં, એમાંથી રસિકલાલ કાણુ છે? સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી.” એમ કહી ઉદાસિન

લાવેજ, નિર્મોહચિત્તે આહારાદિ કર્મમાં યોગ્યતો. આહારવિહાર આદિ સંસારી કર્મમાં તે પ્રેરાતો ખરો છતાં તેને વૈરાગ્યજ હતો. તેમ છતાં તે પ્રેમી તો હતોજ. જીવમાત્ર પ્રત્યે તેને પ્રેમ હતો. પ્રેમને લીધેજ તે સેવાધર્મ શિખ્યો હતો.

ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસ, સ્વામી વિવેકાનંદ, સ્વામી રામતીર્થ, દેવીભક્તભટ વલ્લભઘોળા વગેરેનાં જીવન ચરિત્રો તેણે વાંચ્યાં હતાં. વાંચીને તેણે ઉત્તમ સૂત્રો આચરણમાં મૂક્યાં હતાં. ભગવાન રામકૃષ્ણનો તે પરમ ભક્ત હતો. તેના પિતા નાનાભાઇ એવાં પવિત્ર ચરિત્રો પોતાના ઘરમાં કુટુંબના મનુષ્યો સમક્ષ વાંચતા તે વખતે રસિકલાલ એક ચિત્તે તે ધર્મકથા શ્રવણ કરતો. તેને સોંપવામાં આવતું પ્રત્યેક કામ નિયમિત રૂપે પ્રેમથી તે બજાવતો. ગત વલ્લભ ઘોળાની જયંતી પ્રસંગે પોતાની ફરજ બજાવતાં એક સન્નજનને માહું લગાડતું પડેલું અને તેમાં કેટલુંક સહન પણ કરવું પડેલું છતાં તેણે સેવાધર્મ તન્યો નહોતો.

તેના મુખ ઉપરની લખલખાટ પ્રસન્નતા,
તેના હૃદયની ભક્તિ, તેનો જગત્ પ્રત્યે ઉદાસિન
ભાવ અને તેનાં આશક્તિ રહિત નિર્મળ-પવિત્ર
આચરણ જોઈ કહેવું પડે છે કે:—“શુચીનાં
ઐમતાં મેહે યાગ ઋષોઽભિજાયતે॥” શ્રી કૃષ્ણ
ભગવાને ગીતામાં ઉપરોક્ત સૂત્ર કહ્યું છે તે સત્ય
છે. “યોગબ્રહ્મ પુરૂષો, આચારશુદ્ધ શ્રીમંતને
ઘેર જન્મે છે.” સત્તર વર્ષના યુવાન રસિકલાલે
કેટલાંક કાવ્યો બનાવ્યાં છે; તેમાં તેનું પ્રભુપરા-
યણતાવાળું હૃદય જણાઈ આવે છે; અને તેવાંજ
કાવ્યો તેને પસંદ હતાં. નિચેનું કવન તેની
શાક્ષી પુરે છે:—

“ત્રિકૂટી તણા કિનારે, અહા શું લહું અત્યારે,
ધન્દુપ્રભા પ્રસારે, શાન્તિ અતિવ ભારે;
સોધ્યું જડે ન ક્યાંહી, રહ્યું તે અમૃત આંહી,
પીયે યોગીધ્યાન માંહિ, મૃત્યુથી જે ઉગારે: ત્રિકૂટી.

સરિતા ત્રિવેણી આ શી? મહા મુક્તત્વાલિલાધિ,
 કરી સ્નાન થઇ દિવ્યાંશી, નિજ અર્થ શીઘ્ર સારે: ત્રિકૂટી.
 ચિન્ત્યા મ્હેં નાથને ત્યાં, તેજ ક્ષણે ઓચિંતા,
 આવી નિકટ મલપતાં, કર-પ્રાશને પ્રસારે: ત્રિકૂટી.
 હું નાથ સાથ જામી, ઉર એકતાને પામી,
 જ્યાં સ્વામીની ને સ્વામી, ત્યાં કોણ કોને વારે: ત્રિકૂટી.
 મુખ શું શકે ઉચારી, શકે ચિત્ત ના વિચારી,
 ભોગો કરાવ્યા ભારી, ત્રિકૂટીમાં પ્રાણુધારે: ત્રિકૂટી.
 ન ત્રિવેણી માંહિ વૅારી, ભુજ સ્યામ દેહધારી,
 ને ભોગ નિર્વિકારી, એ વસ્તુ કા વિચારે: ત્રિકૂટી”

તે સત્તર વર્ષના ઉછળતા યુવકને ઉપહું કાઢ્ય
 પમંદ પડતું અને તેવારવાર ગાતો. તે ત્રિકૂટીમાં અને
 અમૃતપાન કરવામાં શું સમજે? સરિતા ત્રિવેણીમાં
 સ્નાન કરવાની ઇચ્છા થાય અને મુક્તત્વાલિલાધિ
 અને જ કેમ? ઉપલા આખા કવનનો ભાવાર્થ
 સમજનાર સજ્જન સહેજે સમજી શકશે કે તે

પૂર્વ જન્મનો કાંઈ ઉત્તમ સંસ્કારી જીવ હતો.
 પૂર્વના પ્રયજ્ઞ સંસ્કાર ન હોય તો આવું કવન
 તેના મુખમાંથી નીકળે જ કેમ? તે ખરેખર એક
 પ્રભુપંથનો સાચો પ્રવાસી હતો. પૂર્વનાં કાંઈક
 ઋણાનું બંધન માત્ર માતાપિતાને ત્યાં જન્મ્યો હતો.
 આ જન્મમાં તે તો મોક્ષપદનો જ અધિકારી
 હતો. તે જગતમાં સર્વને સમભાવથી જ જોતો હતો.
 તેના મુખમાંથી વારંવાર નીકળતું કે :—

“છતના તું કરના સ્વામી, જળ પ્રાણુ તનસે નીકલે,
 ગોવિન્દ નામ લેકર, શીર પ્રાણુ તનસે નિકલે.
 શ્રીગંગાજીકા તટ હો, યા યમુનાજીકા ખટ હો,
 મેરે સાંવરા નિકટ હો, જળ પ્રાણુ તનસે નિકલે.
 શ્રીવૃન્દાવનકા સ્થલ હો, મેરે મુખમેં તુલસી દલ હો,
 વિષ્ણુ ચરણકા જલ હો, જળ પ્રાણુ તનસે નિકલે.
 સન્મુખ સાંવરા ખડા હો, જાંસીકા સ્વર ભરા હો,
 તીરછા ચરણ ધરા હો, જળ પ્રાણુ તનસે નિકલે.
 શિર સોહના મુકુટ હો, મુખડે પેં કાલી લટ હો,

ચહી ધ્યાન મેરે ઘટ હો, જળ પ્રાણ તનસે નીકલે.
 જળ કંઠ પ્રાણ આવે, કાષ્ઠ રોગ ન સતાવે,
 યમ દર્શન દીખાવે, જળ પ્રાણ તનસે નીકલે.
 મેરા પ્રાણ નીકલે મુખસે, તેરા નામ નીકલે મુખસે,
 બચ જાઉં ઘેર દુખસે, જળ પ્રાણ તનસે નીકલે.
 ઉસ વક્ત જલદી આનાં, નહિ ક્યામ ભૂલ જનાં,
 બંસીકી ધૂન સુતાના, જળ પ્રાણ તનસે નીકલે.
 ચલનેકસી અરજ હૈ, માનો તો ક્યા હરજ હૈ,
 કુછ આપકા ફરજ હૈ, જળ પ્રાણ તનસે નીકલે.
 વિદ્યાનંદકી એ અંરજ, ખુબ ગજંકી હૈ ગરજ,
 આગે તુમારી મરજ,, જળ પ્રાણ તનસે નીકલે.”
 એ આખું ભજન તે વારંવાર સ્મૃતિમાં
 લાવતો; મધુરું હાસ્ય કરી મનમાંજ આનંદ પામતો;
 અને જાણે ભગવાનનુંજ શરણ લેતો. સ્વ. રસિક-
 લાલની વ્રાજ્યશક્તિ એટલી બધી તીવ્ર હતી કે તેના
 મનમાં જે ઉત્તમ વસ્તુ જણાતી તેને તે પુર્તજ
 ગ્રહણ કરી લેતો. સંગીતનો રાખ લાગતાંજ તે
 સંગીત શીખ્યો. તે કદિ પણ વિષયવાસનાનાં

સંગીત ગાતો નહિ; તેના મુખમાંથી તો હમેશાં
 પ્રભુ ભજન નીકળતાં. મધુર કંઠે તે પ્રેમથી ગાતો.
 અને મસ્ત બનતો. વૈદ્યકનો શોખ લાગતાં સારા
 સારા વૈદ્યક થયો વાંચતો તે કેટલાક નિયમો
 પાળતો. પ્રો. રામમૂર્તિના પ્રસંગમાં આવતાં તેને
 કસરતનો શોખ લાગ્યો હતો. પોતાનું શરીર કસ-
 રતથી તેણે સુદૃઢ બનાવ્યું હતું. અને નૌતિક ધાર્મિક
 વાંચનપર શોખ લાગતાં રાત દિવસ-વખત મળતાં
 તેજ વાંચતો; અને નીતિ-ધર્મના અનેક ઉત્તમ
 નિયમો ગ્રહણ કરતાં પોતાના કરતાં વિશેષ બુદ્ધિમાન,
 નીતિજ્ઞ અને ધર્મનિષ્ઠ મિત્રોની સંગતિમાંજ તે
 ફરતો અને તેમના સદ્ગુણો ગ્રહણ કરતો; અર્થાત્
 તે ઉત્તમ વસ્તુઓનો ગ્રાહક હતો. તેથીજ તે ઉત્તમ
 બન્યો હતો.

તેના કુટુંબમાં તે સર્વને અતિ પ્રિય હતો.
 હરકોઇ તેનો સમાગમ ઇચ્છતું. તે બધાના સમા-
 ગમમાં આવતાં સર્વ સાથે સ્મિતવદને બોલતો,

આનંદ કરતો; છતાં પણ તેનું અંતઃકરણ તો અન્ય વસ્તુમાં જ રત હતું. તેનાં પવિત્ર-નિર્દોષ આચરણ, સમાગમમાં આવનાર મનુષ્યો માટે અનુકરણીય હતાં.

સત્તર વર્ષનો પૂર્વ સંસ્કારી બ. રામકૃષ્ણ પરમહંસના ઉપદેશથી રંગાયલો ભક્ત રસિકલાલ, માતા પિતાને, સગાં સંબંધીઓને, મિત્રોને અને સમાગમમાં આવનાર મનુષ્યોને હમેશને માટે અશ્રુપાત કરાવતો, ટુંક જીવનલીલામાં સ્વસંસ્કૃતિનું કાર્ય કરી સં. ૧૯૮૧ના શ્રાવણ સુદ ૨ ને મંગળવારે પ્રાતઃકાલમાં બાહ્ય મુહૂર્તમાં જ આ સંસારનો ત્યાગ કરી પ્રભુપદે વિચર્યો ! મોક્ષ માર્ગે ચાલ્યો ગયો. તેના ચૈતન્યશાળ્ય શરીરને જોતાં જ એમ થતું કે તે પ્રભુ ધ્યાનમાં નિમગ્ન થયો છે, તેનો નિર્દોષ નિર્વિકારી પણ તેજસ્વી ચહેરો જોતાં એમજ જણાતું કે હમણાં તે ઉઠી બેઠો થશે. હમણાં જ તે હાસ્યભરિત મુખે આપણી સાથે વાતો કરશે. પરંતુ દૈવની ગતિ કાણ જાણે છે ?

સંજ્ઞા ૦ રસિકવાદના લેખસંગ્રહમાંથી નિચ્છલો
સંદેશ અધ્યાત્મ જ્ઞાનભાર્ગના પ્રવાસીઓ માટે
મળી આવ્યો છે:—

“ધર્મની વાતો કર્યા છતાં, સર્વને પોતારૂપ
ન્યાંસુધી મનાતાં નથી, ત્યાંસુધી વાતોમાં ધર્મ
સમાતો નથી.” “આત્મભાવ એજ મોક્ષ.”

સ્વં ૦ જ્ઞા ૦ રસિકલાલ, સર્વ જીવ માત્રમાં આત્મ-
ભાવ જોતો. ધન્ય એ પવિત્ર જીવાત્માને, ધન્ય એ
પવિત્ર સુસંસ્કારીને ! ॐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

ડા. વૈદ્યાલાલ વામનદાસ મહેતા.

शुद्धिपत्र

पृ.	१	पं.	४	राघवाचा
,,	२	,,	७	जनी
,,	३	,,	१२	राहो
,,	५	,,	२	दंभभाह
,,	६	,,	८	सीसावी
,,	८	,,	५	पा
,,	१०	,,	७	माहतां
,,	१२	,,	३	गुणवेधीष
,,	१२	,,	४	कीर्ति
,,	१२	,,	१०	श्लाघ्य
,,	१३	,,	१	मना
,,	१६	,,	१४	अजनी
,,	१७	,,	१	राघवाची
,,	१८	,,	१	राघवाचे
,,	२०	,,	११	शैल्यन

५२

„	२१	„	१	राघर्वे
„	२३	„	७	यापपाणी
„	२६	„	२	राघर्वी
„	२६	„	१२	भुद्रा
„	३०	„	२	संगतीने
„	३०	„	७	घडी
„	३४	„	६	दंभवादे
„	३४	„	१५	क्षिप्त ना
„	३५	„	४	• सर्वोत्तमाचा
„	३७	„	६	दासपाणु
„	३७	„	१०	या राम नामें
„	४०	„	५	दुःख
„	४१	„	६	घेनू, मागे
„	४२	„	७	त्या
„	४२	„	१४	२६।५
„	४२	„	१५	३।४
„	४३	„	१०	पाहे

„	४५	„	६	थरारी
„	४६	„	१	सुभानंकारी
„	४६	„	६	कदा बाधिजेनापदा
„	४७	„	२	जयाचेनि
„	४७	„	४	मनीं
„	४८	„	४	मनीं
„	४८	„	७	दिनोते
„	५१	„	२	राघवाचे
„	५१	„	३	निर्द्धद
„	५१	„	१३	शुवोभां
„	५२	„	७	राघवाची
„	५२	„	१३	संस्मृतिनी
„	५४	„	२	नाम
„	५४	„	६	तोणतां
„	५६	„	१३	अंतकाणभां
„	६१	„	२	रामवाचा
„	६१	„	४	घोष
„	६२	„	१२	श्रवानुं

॥	६२	॥	१३	शके
॥	६३	॥	६	तेनुं
॥	६३	॥	१०	ख्याति
॥	६७	॥	३	भूते
॥	६७	॥	६	नर्क
॥	६८	॥	५	नानापरीं
॥	७४	॥	३	पाषांड
॥	८०	॥	४	कूर्मरुपे
॥	८०	॥	६	नुपेक्षी
॥	८१	॥	८	द्विजांकारणें
॥	८५	॥	१	देहेभावना
॥	८६	॥	३	गतीकारणें
॥	८८	॥	५	वीण
॥	८३	॥	१	कदा
॥	८३	॥	११	प्राप्त
॥	१०१	॥	३	शोधितां शोचितां
॥	१०२	॥	१३	गायननुं
॥	१०३	॥	५	द्वितीयेसी

„ ૧૦૩	„ ૧૨	પાક્ષતા
„ ૧૦૯	„ ૧	નીતિ
„ ૧૧૧	„ ૧૦	સજ્જનોની
„ ૧૧૧	„ ૧૩	જન્મચિંતા
„ ૧૧૩	„ ૮	બાધે
„ ૧૧૬	„ ૫	વિષયે
„ ૧૧૯	„ ૩	દ્વાદશાદિત્ય
„ ૧૨૨	„ ૫	ચેટકૂ
„ ૧૨૨	„ ૮	સાધૂ
„ ૧૨૮	„ ૭	નિર્ગુણાલાગિ
„ ૧૩૪	„ ૮	ઉપમા તે ન સાહે
મનબોધની આસ્તીમાં પં. ૪		પ્રાકૃત
„	„ ૬	મનનમાત્રે

૫૬

પ્રસ્તાવના વિ० નું શુદ્ધિપત્ર.

પૃ.	પ	પં.	૩	સમવૃત્ત
,,	૧૦	,,	૧૪	છુટાંછવાયાં
,,	૧૪	,,	૧-૨	ઔરંગઝેબ
,,	૧૭	,,	૧૧	હોય
,,	૧૭	,,	૧૩	પ્રયત્ન
,,	૨૮	,,	૬	સમવૃત્ત

મનબોધ

૧-મંગળાચરણ.

શ્રી રામ

ગણાધીશ જો ઈશ સર્વ ગુણાચા ।

મૂળારંભ આરંભ તો નિગુર્ણાચા ।

નમું શારદા મૂલ ચત્વાર વાચા ।

ગમૂ પંથ આનંત યા રાધવાચા ॥

૧ ગણાધીશ જે ઇશ સર્વ ગુણોનો,

૨ મૂળારંભ આરંભ તો નિગુર્ણોનો;

૧ ગણોનો અધીશ અને ગુણોનો ઇશ.

૨ મૂળારંભ અટલે નિગુર્ણોનો આરંભ; એવા ગણેશ.
નિગુર્ણો શબ્દનો ઉપયોગ નિગુર્ણ શબ્દને બદલે પણ
એજ અર્થમાં હદ રચનાના કારણે કરવો પડ્યો છે.
આ બધા સ્લોકો એક જ ભુજંગી હંદમાં છે.

૩નમુ શારદા મૂળ ચત્વાર વાચા,
 ૪લહું શાશ્વતી પંથ જે રામનો આ.

૧ હરિભક્તિ અને સદાચાર (૨-૧૦)

૨

મના સજ્જના ભક્તિ પંથેચિજાવેં ।
 તરી શ્રીહરી પાવિજેતો સ્વભાવેં ।
 જનીં નિંદ્ય તેં સર્વ સોદ્ધનિ ઘાવેં ।
 જનીં વંદ્ય તેં સર્વ ભાવેં કરાવેં ॥
 મનઃ સુરારે ભક્તિ-પંથેથી જાને,
 પછી શ્રીહરિ તો થશે પ્રાપ્ત રહેજેઃ
 જને નિંદ્ય તે સર્વ તું છોડી દેજે,
 જને વંદ્ય એ ભાવથી વર્તી લેજે.

૩ પરા, પશ્યન્તી, મન્યમાં ને વૈખરી આ ચાર પ્રકારની વાણીનું મૂળ-અર્થ શારદા એ ઉલ્લખને વંદન કરે છે.

૪ શાશ્વતી=અનંત શ્રી રામના પંથનું જ્ઞાન થાય એ અભિધાન.

૩

પ્રભાતે મનીં રામ ચિંતીત જાવા ।

પુઢે વૈશ્વરી રામ આર્થી વદાવા ।

સદાચાર હા થોર સોહુંનયે તો ।

જનીં તોચિંતો માનવીં ધન્ય હોતો ॥

પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે,

પછી વૈશ્વરી રામ પહેલાં વદી લે;

સદાચાર આ શ્રેષ્ઠ છોડે નહિ જે,

જને સર્વદા માનવી ધન્ય છે તે.

૪

મના વાસના દુષ્ટ કામા નયેરે ।

મના સર્વથા પાપબુદ્ધી નકોરે ।

મના સર્વથા નીતિ સોહું નકો હો ।

મના અંતરી સાર ચીત્તાર રા હો ॥

---

૧ વૈશ્વરી રામ: રૂપદ્ર યોગાદી વાણીમાં રામનું લક્ષ્મણ કર

મનઃ વાસના હુષ્ટ કામે ન થાશે,
 મનઃ સર્વથા પાપબુદ્ધિ ન રૂઢેશે;
 મનઃ ધર્મને નીતિ છોડીશ માં હો,
 મનઃ અંતરે સાર વિચાર તે હો.

૫

મના પાપ સંકલ્પ સોઢૂંનિ ઘાવા ।
 મના સત્ય સંકલ્પ જીવીં ધરાવા ।
 મના કલ્પના તે નકો વીંષયાંચી ।
 વિકારે ઘડે હો જનીં સર્વ ચીંચી ॥
 મનઃ પાપ સંકલ્પ તું છોડી દેને,
 મનઃ સત્ય સંકલ્પ ચિત્તે ધરી લે;
 મનઃ કલ્પના તે ન હો વિષયોની,
 વિકારે કળેતી જને થાય પૂરી.

૬

નકો રે મના ક્રોધ હાં સ્વેદકારી ।
 નકો રે મના કામ નાના વિકારી ।

૧ સારભૂત પરમાત્મા તેનો વિચાર.

નકો રે મદા સર્વદા અંગિકારુ ।

નકો રે મના મત્સરુ દંભમારુ ॥

ન હોરે મનઃ ક્રોધ આ ખેદકારી,

ન હોરે મનઃ કામ નાના વિકારી;

ન હોરે મદે મત્ત તુંતો કદાપિ,

ન હોરે મનઃ ^૧મત્સરી દંભી ભારી.

૭

મના શ્રેષ્ઠ ધારિષ્ઠ જીવીં ધરાવેં ।

મના બોલળેં નીચ સોશીત જાવેં ।

સ્વયે સર્વદા નમ્ર વાચે વદાવેં ।

મના સર્વ લોકાંસિ રે નિવવાવેં ॥

મનઃ ક્રેષ્ઠ તે ધૈર્ય ચિત્તે ધરી લે,

મનઃ ખેલવું નીચ તે સોસતો રૂઢે,

સદા જાતથી નમ્ર વાણી વદી લે,

મનઃ પ્રેમથી સર્વને રીઝવી લે.

८

देहे त्यागितां कीर्ति मागें उरावी ।

मना सज्जना हेचि क्रीया धरावी ।

मना चंदनाचेपरी त्वां झिजावें ।

परी अंतरीं सज्जना नीववावें ॥

तुं त्यागितां कीर्ति वांसे दीपी वडे,

मनः भुज तुं ज्येची क्रिया करी दे;

मनः चंदने जेम धाया जीजावी,

रडे अंतरे सज्जनोना रीजवी.

९

नको रे मना द्रव्य तें पूढिलाचें ।

अति स्वार्थबुद्धी न रे पाप सांचे ।

बडे भोगणें पाप तें कर्म खोटें ।

न होतां मनासारिखें दुःख मोटें ॥

ન હોરે મનઃ દ્રવ્ય ણીજાનું રસંચે,
અતિ સ્વાર્થ છુદ્ધિવડે પાપ રસંચે;
પડે વેઠવું પાપ તે કર્મ મોટું,
નહિ ધાર્યું થાતાં થતું દુઃખ મોટું.

૧૦

સદા સર્વદા પ્રીતિ રામીં ધરાવી ।
દુઃસ્વાચી સ્વયે સાંઢિ જીવીં કરાવી ।
દેહેદુઃખ હેં મૂઝ માનીત જાવેં ।
વિવેકે સદા સ્વસ્વરૂપીં ભરાવેં ॥

સદા સર્વદા રાજમાં રાખ પ્રીતિ,
ન આવે ઉરે યાદી દુઃખોની લેશી;
તનુ દુઃખ એ સુખ તું માની લેજે,
વિવેકે સદા સ્વસ્વરૂપે ભરાજે.

२ वैराग्यनुं डिहीपन (११-२७)

११

जनीं सर्व सुखी असा कोण आहे ।
 विचारें मना तूं चि शोधूनि पाहे ।
 मना त्वां चि रे पूर्वसंचीत केलें ।
 तयासारिखें भोगणें प्राप्त जालें ॥

जगे सर्व सुभी दुशे कोणु जेवो ?
 विचारें स्वयंभन ते शोधी जेवो;
 कीधुं भनरे तेज संथीत पूर्व,
 थया प्राप्त तेवा तने लोग सर्वे.

१२

मना मानसीं दुःख आणुं नकोरे ।
 मना सर्वथा शोक चिंता नको रे ।
 विवेकें देहेबुद्धि सोडूनि द्यावी ।
 विदेहीपणें मुक्ति भोगीत जावी ॥

મનઃ ચિત્તમાં દુઃખ લાવીશ માં રે,
મનઃ સર્વથા શોક ચિતા ન હો રે;
વિવેકે તનુ બુદ્ધિને છોડી દેવી,
વિદેહીપણે ભુક્તિની ભુક્તિ લેવી.

૧૩

મના સાંગ યા રાવણાં કાય જાલેં ।
અકસ્માત તેં રાજ્ય સર્વે બુડાલેં ।
મ્હણોની કુડી વાસના સાંડિ વેગીં ।
બઢેલાગલા કાલ હા પાઠિલાગીં ॥

કહે ચાંન લકેશનું શું થયું રે,
અકસ્માત તેં રાજ્ય સર્વે બુડયું રે;
કુડી વાસના છોડ તત્કાળ તેથી,
પુંઠે ઢાળ લાગી રહ્યો છે બળેથી.

૧૪

જિવા કર્મયોગેં જનીં જન્મ જાલા ।
પરી સેવટીં કાલમૂર્ખીં નિમાલા ।

મહા થોર તે મૃત્યુપંથેચિ ગેલે ।

કિતીયેક તે જન્મલે આગિ મેલે ॥

જીવે કર્મયોગે જગે જન્મ ધાર્યો,

છતાં છેવટે કાળમુખે અસાયો;

મહા શ્રેષ્ઠ તે મૃત્યુ પંથે ત્રીધાવ્યા,

કઈ એક જન્મ્યા અનંત મૃત્યુ પામ્યા.

૧૫

મના વાહતાં સત્ય હે મૃત્યુભૂમી ।

જિતા બોલતી સર્વહી જીવ મી મી ।

ચિરંજીવ હે સર્વહી માનિતાતી ।

અકસ્માત સાંઠૂનિયાં સર્વ જાતી ॥

મનઃ પેખતાં સત્ય આ મૃત્યુ ભૂમિ,

જીવે બોલતા સર્વ હું હું જ જીવી;

ચિરંજીવ આ સર્વને માની લેતા,

અકસ્માત જીવે બધું છોડી જતા.

૧૬

મરે એક ત્યાંચા દુજા શોક વાહે ।

અકસ્માત તોહી પુઢે જાત આહે ।

પુરેના જનીં લોભ રે ક્ષોભ ત્યાંતે ।

મ્હણોની જનીં માગુતા જન્મ વેતે ॥

મરે એક તેનો કરે શોક બીજો,

અકસ્માત તે એ અગાડી જતો જો,

પૂરેના થતો લોભ રે ક્ષોભ તેથી,

ફરી તેથી જગ્તે કરે જન્મ પ્રાપ્તિ.

૧૭ ..

મનીં માનવ વ્યર્થ ચિંતા વાહોતે ।

અકસ્માત હોણાર હોઝનિ જાતે ।

ઘડે ભોગણે સર્વહી કર્મયોગે ।

મતીમંદ તેં રેવદ માની વિયોગે ॥

મને માનવી વ્યર્થ ચિંતા ધરે છે,

થતું જે થવાનું અકસ્માત જે તે;

પડે વેડવું સર્વ આ કર્યં થોગે,
મતિમંદ તે ખેદ મને વિથોગે.

૧૮

મના રાધવેવીળ આશા નકો રે ।
મના માનવાચી નકોં કીર્તિ તું રે ।
જયા વર્ણિતાં વેદ શાસ્ત્ર પુરાણે ।
તયા વર્ણિતાં સર્વહી શ્લાઘ્યવાણે ॥
મનઃ રાસ વિનાની આશા ન હોરે,
મનઃ માનવીની તું કીર્તિ ન ગારે;
સ્તવે જેમને વેદ શાસ્ત્રો પુરાણો,
સ્તવંતાજ જેને બધું ^{૧૨}લાઘ્ય બાણો.

૧૯

મના સર્વથા સત્ય સોઢું નકો રે ।
મના સર્વથા મિથ્ય માંડું નકો રે ।

૩ વખાણવાદાયક, થોગ્ય.

મના સત્ય તે સત્ય વાચે વદાવે ।

મના મિથ્ય તે મિથ્ય સોઢુનિ ગ્રાવે ॥

મનઃ સર્વથા સત્ય ના છોડતો રે,

મનઃ સર્વથા જૂઠું ના સ્થાપતો રે;

મનઃ સત્ય તે સત્ય વાચ્યાધી કહેને,

મનઃ જૂઠું તે જૂઠું તું છોડી દે ને.

૨૦

બહુ હિંપુડી દોડજે માયપોટીં ।

નકો રે મના યાતના તેચિ મોટી ।

નિરોધે પચે કોંડિલે ગર્ભવાસીં ।

અધોમૂઝ રે દુઃખ ત્યા બાલકાસી ॥

બહુ યાતના માતના ગર્ભમાં છે,

નહો મન રે કષ્ટિ તે ભારી ને છે;

રૂંધાઈ પુરાઈ અપચે ગર્ભવાસે,

અધોમુખ ત્યાં બાળ દુઃખોથી ત્રાસે.

૧ યાતના=પીડા. ૨ કષ્ટિ=દુઃખ. ૩=અપચે છે=અકાંચ છે.

૨૧

મના વાસના ચૂકવીં યેરજ્ઞારા ।

મના કામના સાંડિરે દ્રવ્યદારા ।

મના યાતના થોર હે ગર્ભવાસીં ।

મના સજ્જના મેટવીં રાગવાસી ॥

મનઃ વાસનાનો તું ફેરો ચુકાવ,

મનઃ કામના દ્રવ્ય દારાની છોડ;

મનઃ યાતના ભારી છે ગર્ભવાસે,

મનઃ સુર તું રામથી ભેટવી દે.

૨૨

મના સજ્જના હીત માણેં કરાવેં ।

રઘુનાયકા દૃઢ ચિત્તીં ધરાવેં ।

મહારાજ તો સ્વામી વાયુસુતાચા ।

જના ઉદ્ધરી નાથ લોકત્રયાચા ॥

મનઃ સુર તું હિત માણેં કરી દે,

રઘુનાથને ચિત્તમાં તું દૃઢી દે;

મહારાજ તે સ્વામી છે માણ્વીના,
જનો તારતા નાથ લોકત્રયીના.

૨૩

ન બોલેં મના સધવેં વીણકાંઠીં ।
જનીં વાઝગેં વોલતાં સૂઝ નાહીં ।
ઘડીનેં ઘડી કાઠ આયુષ્ય નેતો ।
દેહાંતીં તુલા કોણ સોઢું પહાતો ॥
ન બોલીશ તું રામ વિના કશુંએ,
વૃથા બોલવે મુખ જગતે નથી રે;
ઘડીએ ઘડી કાળ આયુષ્ય ખેંચે,
તને અંતમાં જોઉં કે કોણ છોડે.

૨૪

રઘુનાયકાવીણ વાયાં સિનાવેં ।
જના સારણેં વ્યર્થ કાં વોસનાવેં ।
સદા સર્વદા નામ વાંચે વસોં દે ।
અહતાં મનીં પાપિની તે તસોં દે ॥

रधुनाथ वीना वृथा जोलवुं शुं ?
 जनेना सभुं व्यर्थ ते ? नदपवुं शुं ?
 सदा सर्वदा नाम मुझे वसो दे,
 आइंता राने पापीणी ते न छो दे.

२५

मना बीट मानूं न को बोलण्याचा ।
 पुढें मागुता राम जोडेल कैचा ।
 सुखाची घडी लोटतां मूख आहे ।
 पुढें सर्व जाईल कांहीं न राहे ॥
 नहि भनं कंटाणतुं जोडवाथी,
 नहि तो पछी लोटशे राम कथांथी ?
 घडी सुणनी व्यावतां सुभ वासे,
 पछी सर्व जातां नहि डांघं रुडेशे.

२६

देहेरक्षणाकारणें यत्न केला ।
 परी शेवटीं काळ धेऊनि गेला ।

કરીં રે મના ભક્તિ યા રાધવાચી ।

પુઢે અંતરીં સોડિં ચિંતા ભવાચી ॥

તનુ રક્ષવા કરણે યત્ન કીધા,
છતાં છેવટે કાળમુખે અસાચા;
કરી લે મનઃ ભક્તિ ગ્રીતાપતિની,
પછી છોડ ચિંતા ઉરે સંસૃતિની.

૨૭

ભવાચ્યા મધં-કાય મીતોસ લંડી ।

ધરીં રે મના ધીર ધાકાસિ સાડીં ।

રઘુનાયકાસારિલાં સ્વામિ શીરીં ।

નુપેક્ષી કદા કોપલ્યા દંડધારી ॥

ભયે સંસૃતિના બીચે શું તું ભીડ ?

ધરી ધૈર્ય રે છોડજે ધાક બાપુ;

શિરે રામ જેવા રહ્યા સ્વામી ગાજી,

ન ભૂલે કદિ વીકર્યો દંડધારી.

३ श्री रामनो पंथ—सगुण लक्ष्मि.

(२८—२३५)

१ न लूवे कही राम दासाभिमानी

(२८—३७) .

२८

दिनानाथ हा राम कोदंडधारी ।

पुढें पेखमां काळ पोटीं थरारी ।

जना वाक्य नेमस्त हें सत्य मानी ।

नुपेक्षी कदा रामदासाभिमानी ॥

दिनानाथ आ राम ^१कोदंडधारी,

धुल उठतो काण सन्मुख लाणी;

जगे वाक्य वे सत्य निःशंक मानी,

न लूवे कहि राम ^२दासाभिमानी.

---

१ कोदंड=धनुष्य तेने धरनार. २ पोताना लक्ष्मण
अभिमान राखनार.

२६

पदीं राघवोचें सदा ब्रीद गाजे ।

बळें भक्तरीपूशिरीं कांवि वाजे ।

पुरी वाहिली सर्व जेणे विमानी ।

नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानीं ।

पहे रामना सर्वदा ^१श्रीद गाजे,

जणे लक्ष्मरिपु शिरे ^२कांभी गाजे;

विमाने अयोध्या जधी साथ दीधी,

न भूले कदि राम दासाभिमानी.

३०

समर्थाचिया सेवकां वक्र पाहे ।

असा सर्व भूमंडळी कोण आहे !

जयाची लिळा वर्णिती लोक तीन्हीं ।

नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ॥

---

१ श्रीद=वृत्त, टेक. श्रीरामना पगमां पहेरेखा सांक-
जानी धुधरीया वाजेळे ते जाले श्रीदनी गजर्ना
थती होय अम दाजे छे. २ कांभी=धनुष्य.

સમર્થાનુયાયીપ્રતિ વક જુએ,
હશે કોણ એવો બધા વિશ્વમાંહે ?
લીલા વર્ણવે છે ત્રણે લોક જંની,
ન ભૂલે કદિ રામ દાસાભિમાની.

૩૧

મહા સંકટીં સોંડિલે દેવ જેણે ।
પ્રતાપે બલે આગળા સર્વ ગુણે ।
જયાચે સ્મરે શૈલજા શૂલપાણી ।
નુપેક્ષી કદા રામ દાસાભિમાની ॥

મહા ત્રાસથી છોડવ્યા દેવ જેણે,
પ્રતાપે, બળે ૨અથ જે સર્વગુણે;
સ્મરે જેમને ૩શૈલ્યની ૪શૂલપાણી,
ન ભૂલે કદિ રામ દાસાભિમાની.

---

૧ સમર્થ=શ્રીરામ તેના અનુયાયી એટલે તેના ભક્ત.
૨ અથ, સહથી મોખરે; સહથી આગળ. ૩ પાર્વતી,
૪ મહાદેવ,

३२

अहल्या शिळा राधवें मुक्त केली ।
 पदीं लागतां दिव्य होऊनि गेली ।
 जया वर्णितां सीणली वेदवाणी ।
 नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ॥

करी मुक्त रामे शिळा ने आहल्या,
 पदस्पर्श थातां थछ दिव्य काया,
 गूढी वर्णितां नेमने वेद वाणी,
 न. लुळे कदि राम दासाभिमानी.

३३

वसे मेरु मांदार हे सृष्टिलीळा ।
 शशी सूर्य तारांगणें मेघमाळा ।
 चिरंजीव केले जनीं दास दोन्ही ।
 नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ॥

वसे मेरु मांदार आ सृष्टि लीळा,
 शशि सूर्य तारागणो मेघमाळा,

१ मेरु मांदार आदि पर्वतो सूर्य चंद्र, तारागणो।

૨ કીધા દાસ બેને ચિરંજીવી પ્રાણી
 ન ભૂલે કદિ રામ દાસાભિમાની.

૩૪

ઉપેક્ષા કદા રામરૂપીં અસેના ।
 જિવાં માનવાં નિશ્ચયો તો વસેના ।
 શિરીં ભાર વાહેન બોલે પુરાણી ।
 નુપેક્ષી કદા રામ દાસાભિમાની ॥

ઉપેક્ષા નથી રામને તો કદિએ,
 પરંતુ ન નિષ્ઠા જને તે જણાએ,
 “વહું ભાર શિરે હું” પુરાણ વાણી
 ન ભૂલે કદિ રામ દાસાભિમાની.

અને મેઘમાળા વિગેરે સૃષ્ટિલીલા જ્યારે લગી રહેશે.
 ૨ ત્યાં લગી બે=હનુમાન અને વિભીષણ ચિરંજીવી
 તરીકે સ્થાપિત રહેશે. ૩ અવગણના.

३५

असे हो जया अंतरी भाव जैसा ॥
 वसे हो तया अंतरी देव तैसा ।
 अनन्यास रक्षीतसे चापपाणी ।
 नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ।

रहे अंतरे जंमने लाव जेवो,
 वसे अंतरे तेजने देव तेवो,
 अनन्याश्रयी रक्षना याचपाणी
 न लूढे कदि राम दासाभिमानी.

३६

सदा सर्वदा देव सन्नीध आहे ।
 कृपाळुपणें अल्पधारिष्ठ पाहे ।
 सुखानंद आनंद कैवल्यदानी ।
 नुपेक्षी कदा राम दासाभिमानी ॥

सदा सर्वदा देव ^१सानिध्यभां छे
 कृपाणुपण्णे धैर्यं थोडुं क पेजे;
 सुआनंद आनंद रक्षैवस्यहानी
 न लूढे कदि राम दासाभिमान्नी.

३७

सदा चक्रवाकासि मार्तण्ड जैसा ।
 उडी धालितो संकटो स्वामिं तैसा ।
 हरी भक्तिचा घाव गाजे निशाणीं
 नुपेक्षी कदा राम दासाभिमान्नी ॥

सदा थकवांको प्रति सूर्य जेवा,
 भूके होट ते संकटे स्वामी तेवा;
 अनिशाने डुरिलकित-घा गार ताण्णी
 न लूढे कदि राम दासाभिमान्नी.

---

१ पासे, २ मुक्ति आपनार. ३ अेक नतनुं नगारं;
 युद्धनुं निशान; वक्ष्य; सर करवाणी वस्तु.

२ मनः सुखे रे रामभां वस्ती कीजे
(३८—४१)

३८

मना प्रार्थना तूजला येक आहे
रघूराज थकीत होऊनि पाहे ।
अवज्ञा कदा हो यदर्थी न कीजे
मना सज्जना राघवीं वास्ति कीजे ॥
तने मन छे प्रार्थना भारी ओक
१ रघुराज आश्चर्यदृष्टिची पोअ;
२ अवज्ञा कदा आनी तो नाज कीजे.
मनः सुखे रे ३ रामभां वस्ती कीजे.

३९

जया वर्णिती वेदशास्त्रे पुराणे
जयाचेनि योगे समाधान बाणे ।

१ रामने आश्चर्ययुक्त थडने निरभ. २ अवगळना.
३ रामभां निष्ठा करीने रहें; रामभां रमण कर.

તયાલાગિ હં સર્વ ચાંચલ્ય દીજે

મના સજ્જના રાઘવીં વસ્તિ કીજે ॥

સ્તવે જેમને વેદ શાસ્ત્રો પુરાણો

સમાધાન થાતું થતાં યોગ જેનો

પદે તેમના સર્વ આંચલ્ય દીજે,

મનઃ સુગ્ર રે રામમાં વસ્તી કીજે.

૪૦

મના પાવિજે સર્વ હી મૂલ્ય જેથેં ।

અતીઆદરેં ઠેવિજે લક્ષ તેથેં ।

વિવેકેં કુડી કલ્પના પાલટીજે ।

મના સજ્જના રાઘવીં વસ્તિ કીજે ॥

મનઃ પામીએ સર્વ એ સુખ જેમાં,

અતિ આદરે રાખીએ લક્ષ તેમાં;

વિવેકે કુડી કલ્પના ફેરવીજે,

મનઃ સુગ્ર રે રામમાં વસ્તી કીજે.

४१

बहु हिंडतां सौख्य होणार नाहीं ।
 सिणावें परी नातुडे हीत कांहीं ।
 विचारें बरें अंतरा बोधवोजे ।
 मना सज्जना राघवीं वस्ति कीजे ॥

अहु हिंडता सौख्य पात्रे न लाध,
 प्रयत्ने छतां हित थातुं न कांछि;
 विचारे, इहे अंतरे बोध दीजे,
 मनः सुख रे राघवां वस्ती दीजे.

४२

बहुतांपरी हेंचि आतां धरावें ।
 रघुनायका आपुलेसं करावें ।
 दिवानाथ हें तोडरीं ब्रीद गाजे ।
 मना सज्जना राघवीं वस्ति कीजे ॥

બધામાં હવે સાર આતું ધરી લે,
 રઘુનાથને નિજનાશા કરી લે;
 દિનાનાથના રપાદમાં પ્રીદ ગાળે,
 મનઃસુર રે રામમાં વસ્તી કીજે.

૪૩

મના સજ્જના યેક જીવીં ધરાવેં ।
 જનીં આપુલેં હીત તૂંવાં કરાવેં ।
 રઘુનાયકાવીળ બોલોં નકો હો ।
 સદા માનસીં તો નિજધ્યાસ રાહો ॥
 મનઃ સુર તું એક આ ચિન્તમાં લે
 જને હિત પોતા તણું તું કરીલે;
 રઘુનાથવિના નહિ બોલતો રે.
 નિજધ્યાસ આ રૂહો સદા મનમાં રે.

૧ પોતાના ૨ પગમાં પહેરેલાં તોડાનો અવાજ ધામ
 છે તે રામ અનાથના નાથ છે અને તેડું તેમનું
 પ્રીદ, શ્રી છે એડું સૂચવે છે.
 ૩ આવો પોતાનો મહાવરો; છંદ.

४४

मना रे जनीं मौन्यमुद्रा धरावी ।

कथा आदरें राघवाची करावी ।

नसें राम तें धाम सोडूनि घावें ।

सुखालागिं आरण्य सेवीत जावें ॥

जने भंनरे धारवी मौनमुद्रा,

सदा आहरे वांचवी राभगाथा;

नहि राम ते धामने छोडी देवुं,

सुप्रार्थे अरुण्ये करी वास रडेवुं.

४५

जयाचेनि संगे समाधान भंगें ।

अहंता अकस्मात येऊनि लागे ।

---

१ भननशील ते मुनि अने मुनिनुं जे व्रत ते मौन;
तेनी मुद्राये ओटवे तेनी स्थिति अर्थात् रामनुंज
भनन कर. २ कथा.

तये संगतीची जनीं कोण गोडी ।

जिये संगतीने मती राम सोडी ॥

१समाधानवृत्ति त्रुटे जेह संजे,

अहंता अकस्मान् जयां आवी लागे;

थतां संगति तेनी शे। लागे दोडे ?

थतां संग जेनो मति राम थूके.

४६

मना जे धडो राघवेंवीण गेली ।

जनीं आपुलीं ते तुवां हानिकेली ।

रघूनायकावीण तो सीण आहे ।

जनीं दक्ष तो लक्ष लाऊनि पाहे ॥

मनः जे धडी राम विना गुमावी,

जेने तेज तारी करी हानि सारी;

रघुनाथ विना अथुं कष्ट दोडे.

जेने^२ दक्ष ते लक्ष राणी उविखोडे.

१ अज्ञानता; स्थिरता. २ कुराण. ३ अवलोकन करे.

३ जगे धन्य ते दास सर्वोत्तमीना ४७-५२

४७

मनीं लोचनीं श्रीहरि तोचि. पाहें ।

जनीं जाणता भक्त होऊनि राहे ।

गुणीं प्रीति राखे क्रमू साधनाचा ।

जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥

मने लोचने नीरजे श्रीहरिने,

जने ज्ञानी ते तो श्रेष्ठ लकत धेने;

सगुण प्रीति ने कुमे साधनाना,

जगे धन्य ते दास सर्वोत्तमीना.

४८

सदा देवकाजीं झिजे देह ज्याचा ।

सदा रामनामि वदे नित्य वाचा ।

स्वधर्मचि चाले सदा उत्तमाचा ।

जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥

સદા દેવ કાજે તનું જેનું ઝીજે,
 સદા રામનું નામ મુખે રટે જે;
 સ્વધર્મેથી ચાલે સદા શ્રેષ્ઠતાના,
 જગે ધન્ય તે દાસ ^૧સર્વોત્તમીના.

૪૯

સદા બોલણ્યા સારિયે ચાલતાહે ।
 અનેકીં સદા યેક દેવાસિ પાહે ।
 સંગુણીં મજે લેશ નહીં ભ્રમાચા ।
 જગીં ધન્ય તો દાસ સર્વોત્તમાચા ॥

સદા બોલવા જેવું બાતેથી ચાલે,
^૨અનેકે સદા એક તે દેવ ભાણે;
 સગુણી ભજે લેશ જ્ઞાંતિ ન બાણે,
 જગે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીના.

૧ સર્વ શ્રેષ્ઠ તે બ્રહ્મ, તેનો દાસ, ભક્ત, ૨ અનેક=
 અનેક રૂપે જે આ વિશ્વ રહ્યું છે તેમાં અથવા
 અનેક દેવોમાં એક દેવને બુદ્ધિ.

५०

नसे अंतरीं कामकारी विकारी ।
 उदासीन जो तापसी ब्रह्मचारी ।
 निवाला मनीं लेश नहीं तमाचा ।
 जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥

नहि अंतरे कामकारी विकारी,
 उदासीन जे तापसी ब्रह्मचारी;
 ह्येहि चित्त नां लेश अज्ञानतानो,
 जगे धन्य ते दास सर्वोत्तमीनो.

५१

मदें मत्सरें सांडिली स्वार्थबुद्धि ।
 प्रपंचीक नाहीं जयातें उपाधी ।
 सदा बोलणें नम्र वाचा सुवाचा ।
 जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥

છુટયો સ્વાર્થથી, મત્સરેથી, મદેથી,
 નહિ લેશ જેને પ્રપંચી ઉપાધિ;
 સદા બોલતો નમ્ર ને મિષ્ટ વેણે,
 જગે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીનો.

પર

ક્રમી વેળ જો તત્ત્વચિંતાનુવાદે ।
 ન લિંપે કદા દંભવાદે વિવાદે ।
 કરી સુખસંવાદ જો ઝગમગા
 જગો ધન્ય તો દાસ સર્વોત્તમાચા ॥
 વહે આયુ તો ^૧તત્ત્વચિંતાનુવાદે,
 કદિ ^૨લિપ્ત ના દંભવાદે વિવાદે;
 કરે ^૩સુખસંવાદ ^૪માયાપતિનો,
 જગે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીનો.

૧ તત્ત્વનું ચિંતન અને તેનો અનુવાદ એટલે તેનું
 વ્યાખ્યાન-પ્રવચન તેની અંદર તેનું આયુષ્ય વ્યતિત
 થઈ રહ્યું છે. ૨ લિપ્તના એટલે સ્પર્શ થતો નથી.
 ૩ સુખરૂપ. ૪ બ્રહ્મ.

५३

सदा आर्जवी प्रीय^१ जो सर्वलोकीं ।

सदा सर्वदा सत्यवादी विवेकी ।

न बोले कदा मिथ्य वाचा त्रिवाचा ।

जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥

सदा आर्जवी प्रिय जे सर्वभांडि,

सदा सर्वदा सत्यवादी विवेकी;

न मिथ्या^१ त्रिवाचा कदि भोळवानो,

जजे धन्य ते. दास सर्वोत्तमीनो.

५४

सदा सेवि आरण्य तारुण्य काळीं ।

मिळेना कदा कल्पनेचेनि मेळीं ।

चळेना मनीं निश्चयो दृढ ज्याचा ।

जगीं धन्य तो दास सर्वोत्तमाचा ॥

અરણ્યે વસે નિત્ય તારણ્યકાળે,
 લળેના કહિ કલ્પનાસંગમેળે;
 ચળેના મને નિશ્ચયે જે દઢાણે,
 જળે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીના.

૫૫

નસે માનસીં નષ્ટ આશા દુરાશા
 વસે અંતરીં પ્રેમઆશા. પિપાશા ।
 ઋણી દેવ હા ભક્તિભાવે જયાચા ।
 જર્ગી ધન્ય તો દાસ સર્વોત્તમાચા ॥
 નહિ મનમાં દુષ્ટ આશા દુરાશા,
 વસે અંતરે પ્રેમઆશાપિપાસા;
 ઋણી દેવ આ લલિતલાવેથી જેના,
 જળે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીના.

૫૬

દિનાચા દયાલુ મનાચા મયાલુ ।

સ્નેહાલુ કૃપાલુ જનીં દાસપાલુ ॥

તયા અંતરીં ક્રોધ સંતાપ કૈંચા ।

જગીં ધન્ય તો દાસ સર્વોત્તમાચા ॥

દિનેનો દયાળુ મનેથી મયાળુ,

કૃપા-સ્નેહધારી જને દાસપાળુ;

ઉરે તેહને ક્રોધ સંતાપ શાનો ?

જગે ધન્ય તે દાસ સર્વોત્તમીનો.

૪ નિષ્કામ ભક્તિ અને વાદ વિરોધતા

૫૭-૧૬

૫૭

જગીં હોજે ધન્ય આ રામ નામે ।

ક્રિયા ભક્તિ ઝપાસના નિત્યનેમે ।

ઉદાસીનતા તત્વતા સાર આહે ।

સદા સર્વદા મોકળી વૃત્તિ રાહે ।

થવું જ્યતમાં ધન્ય આ રામનામે,

ક્રિયા ભક્તિ ઉપાસના નિત્યનેમે;

^૧ ઉદાસિનતા તત્વતઃ સાર તો છે,

સદા સર્વદા મોકળી વૃત્તિ રહે છે.

૫૮

નકો વાસના વીષઈ વૃત્તિરૂપેં ।

યદર્થી જડે કામના પૂર્વપાપેં ।

સદા રામ નિઃકામ ચિંતીત જાવા

મના કલ્પના લેશ તો હી નસાવા ॥

ન હો વાસના વિષયી વૃત્તિરૂપે,

પદાર્થે જડે કામના પૂર્વપાપે;

સદા રામ નિઃકામથી ચિંતવ્યો રહે,

ન હો મનરે કલ્પનાલેશ તો રે.

५६

मना कल्पना कल्पितां कल्पकोटी ।
 नव्हे रे नव्हे सर्वथा राम भेटी ।
 मनीं कामना राम नाही जयाला ।
 अति आदरं प्रीति नाही तयाला ॥

भनः कल्पना कल्पितां कल्पकोडे,
 नडि रे नडि सर्वथा राम लेटे;
 मने कामना राम प्राप्ति न लेने,
 अति आदरे प्रीति थाये न तेने.

६०

मना राम कल्पतरु कामधेनु ।
 निधीसार चितामणी काय वानूं ।
 जयाचेनि योगें घडे सर्व सत्ता ।
 तया साम्यता कायसी कोण आतां ॥

મનઃ રામ ૧ ઇચ્છાતર કામધેનુ,
 નિધિસાર ચિંતામણી શું હું વર્ણુ;
 થતાં યોગ જેનો મળે સર્વ સત્તા,
 જગે કોણ કોનાથી છે સામ્ય તેના.

૬૧

ઉમા કલ્પવૃક્ષાતર્ણી દુઃખ વાહે ।
 તયા અંતરીં સર્વદા તેંચિ આહે ।
 જનીં સજ્જનીં વાદ હા વાઢવાવા ।
 પુઢેં માગુતા શોક જીવીં ધરાવા ॥
 નીચે કલ્પવૃક્ષે ઉભો દુઃખ આણે,
 રહે અંતરે સર્વદા તેજ તેને,
 જને સજ્જને રવાદ વિસ્તારવો આ
 પછી અંતરે શોક કલેશો થવાના.

---

૧ કલ્પવૃક્ષ. ૨ અહંકારને વશ થઈ વાદના પ્રકારને વિસ્તારવામાં આવે તો.

६२

निजध्यास तो सर्व तूटोनि गेला ।

बलें अंतरीं शोकसंताप ठेला ।

सुखानंद आनंद भेदें बुडाला ।

मनीं निश्चयो सर्व खेदें उडाला ॥

१ निजध्यास ते सर्व विच्छेद पाभ्यो

अंगे अंतरे शोकसंताप नाभ्यो;

सुखानंद आनंद लोढेथी दुष्यो,

उरें सर्व सिद्धांत अदेथी उड्यो.

६३

घरीं कामधेतू पुढें ताक भागे ।

हरिबोध सांझनि वीवाद लागे ।

करीं सार चिंतामणी काचखंडें ।

तया मागतां देत आहे उदंडें ॥

ગૃહે કામધેનુ કને ^૧તક માગે,
હરિખોધ છોડી મચ્છે! રૂહે વિવાહે;
રૂકે સાર ચિંતામણિ કાચ માગે,
દીએ ગૂળ તેને નહિ વાર લાગે.

૬૪

અતિ મૂઢ ત્યા દઢ બુદ્ધી અસેના ।
અતિ કામ ત્યા રામ ચિત્તીવસેના ।
અતિ લોભ ત્યા ક્રોધ હોઈલ જાણા ।
અતી વીષઈ સર્વદા દૈન્ય વાણા ॥
અતિ મૂઢ તેને ન છુદ્ધિ દઢી રૂહે,
અતિ કામ તેને નહિ સાર ઉરે;
અતિ લોભ ત્યાં ક્ષોભ થાશે પ્રમાણુ.
અતિ વિષયે સર્વદા દૈન્ય બાણુ.

---

૧ છારા, ૨ હાથમાં પરમ સારરૂપી ચિંતામણિ-જેવું
હાથ તેવું થાય એવો મણિ. આવો મણિ પોતાને
ચિંતવે હોઈ કાચના કકડાઓની છત્છા કરે તેને
પછી તે જ કાચના કકડા જોઈએ એટલા મળે છે.

૬૫

નકો દૈન્યવાળેં જિણેં ભક્તિઝળેં ।

અતિ મૂર્ખ ત્યા સર્વદા દુઃખ દૂળેં ।

ધરીં રે મના આદરેં પ્રીતિ રામીં ।

નકો વાસના હેમધામીં વિરામીં ॥

નહોરે દૈન્યનું શુભવું ભક્તિ હિણ,

અતિ મૂર્ખ ત્યાં એવડું દુઃખ નિત્ય;

કરી લે મનઃ આદરે પ્રીતિ રામે,

ન હો વાસના^૧ હેમ,^૨ ધામે,^૩ વિરામે.

૬૬

નવ્હે સાર સંસાર હા ઘોર આહે ।

મના સજ્જના સત્ય શોધૂનિ પહે ।

૧, ૨, ૩ વિરામે એટલે રામ વિનાના હેમમાં અને
ધામમાં. બીજો અર્થ હેમમાં ધામમાં અને આરામ
શુભનોમાં.

જનીં વીષ સ્વાતા પુઢે મૂલ્લ કૈંચે ।

કરી રે મના ધ્યાન યા રાધવાચે ॥

નહિ સાર અંસાર આ ઘેર ભારી,

રાનઃ સુરે સત્ય જોજો વિચારી;

જને વિષ ખાતાં પછી સુખ શાનું ?

કરી લે મનઃ ધ્યાન ચિનાપતિનું.

૬૭

ઘનશ્યામ હા રામ લાવણ્યરૂપી ।

મહા ધીર ગંભીર પૂર્ણ પ્રતાપી ।

કરી સંકટીં સેવકાચા કુડાવા ।

પ્રભાતે મનીં રામ ચિંતીત જાવા ॥

ઘનશ્યામ આ રામ લાવણ્ય રૂપી,

મહાધીર ગંભીર પૂર્ણ પ્રતાપી;

સદા રક્ષીલે ભક્તને કષ્ટ કાળે,

પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

૬૮

બલે આગલા રામ કોદંડધારી ।
 મહાકાલ વિક્રાલ તોહી થરારી ।
 પુઠે માનવા કિંકરા કોણ કેવા ।
 પ્રભાતે મનીં રામ ચિંતીત જાવા ॥
 યજો ^૧અથ છે રામ ^૨કોદંડધારી;
 મહા કાળ વિકાળ ઉઠે ધરારી;
 પછી માનવી દાસનો ભાર શો રે,
 પ્રભાતે મને. રામને ચિંતવી લે.

૬૯

સુખાનંદકારી નિવારી ભયાતે ।
 જનીં મંક્તિભાવેં મજાવેં તયાતે ।
 વિવેકે ત્યજાવા અનાચાર હેવા ।
 પ્રભાતે મનીં રામ ચિંતીત જાવા ॥

---

૧. શ્રિષ્ટ; સૌથી આગળ. ૨ કોદંડધારી, કોદંડ એટલે
 ખનુષ્ય તેને ધરનાર.

સુખનંદકારી લયેથી બચાવે,
 લજી લે તું તેને જને લક્ષિતલાવે;
 અનાચાર ઇર્ષા વિવેકે ત્યજી દે,
 પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

૭૦

સદા રામ નામેં વદા પૂર્ણકામેં ।
 કદાવાચિ જેનાપદા નિત્યનેમેં ।
 મહાલસ્ય હા સર્વ સોઢૂનિ ગાવા ।
 પ્રભાતે મનીં રામ ચિંતોત જાવા ॥

સદા પૂર્ણ કામે રમે રામનામે,
 ન ^૧બાધે કદિ આપદા નિત્યનેમે;
 ૨ મહાલસ્ય એ સર્વ તું છોડી દેજે,
 પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

---

૧ પીડા કરી શક્તી નથી, ૨ મદ અને આળસ.

૭૧

જયાચેનિ નામેં મહા દોષ જાતી ।

જથાચેનિ નામેં ગતી પાવિજેતી ।

જયાચેનિ નામેં ઘડે પુણ્યઠેવા ।

પ્રભાતેં નનીં રામ ચિંતીત જાવા ॥

જપે નામ જેના મહા દોષ જાએ,

સ્મરેં નામ જેના ગતિ ઉચ્ચ થાએ;

રટે નામ જેના સદા પૂણ્ય વાધે,

પ્રભાતે મનેં રામને ચિંતવી લે.

૭૨

ન વેંચે કદા ગ્રંથિચે અર્થ કાંहीं ।

મુખે રામ ઉચ્ચારિતાં કહૃ નાहीं ।

મહાઘોર સંસાર શત્રૂ જિણાવા ।

પ્રભાતેં મનીં રામ ચિંતીત જાવા ॥

નહિ ગાંઠનું દ્રવ્ય ખર્ચાય કાંઈ,
 નહિ નામ ઉચ્ચારતાં કષ્ટદાઈ;
 મહાધોર સંસાર ^૧શત્રુ છતી લે,
 પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

૭૩

દેહેદંડણેચેં મહાદુઃખ આહે ।
 મહાં દુઃખ તેં નામ ઘેતાં ન રાહે ।
 સદાશીવ ચિતીતસે દેવદેવા ।
 પ્રભાતેં મનીં રામ ચિતીત જાવા ॥

તનું દંડવાથી રાહા દુઃખ થાએ,
 મહા દુઃખ તે નામ લેતાં વિલાએ;
 સદાશિવ દેવેશના ધ્યાનમાં રહે,
 પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

---

૧ મહાધોર સંસાર રૂપી શત્રુને.

૭૪

बहुतांपरी संकटें साधनाची ।
 व्रतें दान उद्यापनें तीं धनार्चीं ।
 दिनाचा दयाळू मनी आठवावा ।
 प्रभातें मनी राम चिंतीत जावा ॥

બહુ સંકટો સાધનામાં રહ્યાં છે,
 વ્રતો દાન ઉદ્યાપનો દ્રવ્યનાં છે;
 દિનાનો દયાળુ મનેથી સ્મરી લે,
 પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

૭૫

समस्तामध्ये सार साचार आहे ।
 कळेना तरी सर्व शोधून पाहे ।
 जिवा संययो वाडगा तो त्यजावा ।
 प्रभातें मनीं राम चिंतीत जावा ॥

બધા સર્વમાં સાર સાચોજ આ છે,
 ન લાગે બંડે તો બધું શોધી જોજે;
 ઉરે વ્યર્થ શંકા રહી તે ત્યજ દે,
 પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

૭૬

નવ્હે કર્મના ધર્મના યોગ કાંहीं ।
 નવ્હે ભોગ ના ત્યાગ ના સાંગ પાहीं ।
 મ્હણે દાસ વિશ્વાસ નામીં ધરાવા ।
 પ્રભાતે મનીં રામ ચિંતીત જાવા ॥
 નહિ કર્મ કે ધર્મ કે યોગ કાંઈ,
 નહિ ભોગ કે ત્યાગ કે સાંગ લાઈ;
 કહું દાસ વિશ્વાસ નામે ધરી લે,
 પ્રભાતે મને રામને ચિંતવી લે.

---

૧ ત્યાગ વિગેરેના અંગો સહિત.

૬ રામ વિશ્વાસ (૭૯-૮૦)

૭૭

કરી કામ નિઃકામ યા રાધવાચેં ।

કરી રૂપ સ્વરૂપ સર્વા જિવાચેં ।

કરી છંદં નિર્દ્વંદ્વ હે ગુણ ગાતાં ।

હરી કીર્તિનીં વૃત્તિ વિશ્વાસ હોતા ॥

કરે રામનો ૧કામ નિષ્કામ રૂપ,

૨કરે રૂપ સર્વે જીવોના સ્વરૂપ;

કરે ૩છંદ નિર્દ્વંદ્વ આ ગુણ ગાતાં,

હરિકીર્તિને ૪વૃત્તિ વિશ્વાસ થાતાં.

૭૮

અહો જ્યા નરા રામ વિશ્વાસ નાहीं ।

તયા પામરા બાધિજે સર્વે કાંहीं ।

-
- ૧ રામની કામના નિષ્કામ બનાવે છે. ૨ તેમનું રૂપ સર્વ જીવામાં પોતાનું દર્શન કરાવે છે. ૩ રામની ભગની સુખ દુઃખ વિગેરે દ્વંદ્વથી પર કરે છે.

મહારાજ તો સ્વામિ કૈવલ્યદાતા ।

વૃથા વાહણે દેહસંસાર ચિંતા ॥

અરે જે નરોમાં ન વિશ્વાસ રામે,
સદા પામરો તે પીડા સર્વ પામે;

મહારાજ તે સ્વામી કૈવલ્યદાતા,
વૃથા ધારવી દેહસંસારચિંતા.

૭૬

મના પાવના ભાવના રાધવાચી ।

ધરી અંતરીં સોડિં ચિંતા ભવાચી ।

ભવાચી જિવા માનવા મૂલિ ઠેલી ।

નસે વસ્તુચી ધારણા વ્યર્થ ગેલી ॥

મનઃ ^૧પાવની ભાવના શ્રીહરિની,
ધરી લે ઉરે છોડ ચિંતા ભયોની;

મનઃ જીવની ભૂલ છે રસંભૂતિની;
અસદ વસ્તુની ધારણા વ્યર્થ થાતી.

૮૦

ધરા શ્રીવરા ત્યા હરાઅંતરાતેં ।
 તરા દુસ્તરા ત્યા પરા સાગરાતેં ।
 સરા વીસરા ત્યા ભરા દુર્ભરાતેં ।
 કરા નીકરા ત્યા સ્વરા મત્સરાતેં ॥

ધરે શિવ અંતરૂ રૂપી રામ ભૂર્તિ,
 તરે . પાર દુર્લભ્ય તે સાગરેથી;
 સરે વિમરે ને ખસે દુર્ભરાથી,
 કરે હારે તે અંડ માત્સર્ય ચુંથી.

---

૧ શિવ અંતરૂ રૂપ શ્રી રામની ભૂર્તિ ૨ દુર્ભર એટલે
 ભરીએભરીએ ને ખાલી એવું જે પેટ તેને ભરે ભરવાનો
 ઉદ્યોગ કરો પણ આખો દિવસ એને વાંસે ન રહેતાં
 તેને વિસરે અને ત્યાંથી ખસે.

७ नाम स्मरण (८१—१०२)

८१

मना मत्सरें राम सांझं न को हो ।

अती आदरें हा निजध्यास राहो ।

समस्तांमध्ये नाम हें सार आहे ।

दूजी तूळना तूळीतांही न साहे ॥

मनः मत्सरे नाम छोडीशमां डो,

अति आदरे ओ निजध्यास तो डो;

अधा सर्वमां नारा आ सार छे रे,

अली तुळना तोणमां तोळ नाये.

८२

बहु नाम या रामनामीं तुळेना ।

अभाग्या नरा पामरा हें कळेना ।

विषा औषध घेतलें पार्वतीशें ।

जिवा मानवा किंकरा कोण पूसे ॥

બહુ નામ આ રામ નામે તુલેના,
અભાગી નરો પામરો એ કળેના;
વિધાર્થે લીધી ઔષધી પાર્વતીશે,
પછી, રાનત્રી દાસને કોણુ પુછે ?

૮૩

જેણે જાઝિલા કામ તો રામ ધ્યાતો ।
ઝમેસીં અતીઆદરેં ગૂણ ગાતો ।
બહુ જ્ઞાન વૈરાગ્ય સામર્થ્ય જેથેં ।
પરી અંતરીં નામ વિશ્વાસ તેથેં ॥
દહ્યો જેમણે કારા તે રામ ધ્યાએ,
ઉમાને અતિ આદરે ગુણુ ગાએ;

૧ મહાદેવે હજારો વિધના ઉતાર તરીકે રામ નામ
રૂપી ઔષધ લીધું તો પછી પામર મનુષ્ય તે કાણુ
ગણત્રીમાં ?

૨ અધ્યાત્મ રામાયણ ઉમામહેશના સંવાદાત્મક છે,
એ વાત પ્રસિદ્ધ છે.

બહુ જ્ઞાન વૈરાગ્ય સામર્થ્ય જ્યાં છે,
છતાં અંતરે નામ વિશ્વાસ ત્યાં છે.

૮૪

વિઠોને શિરીં વાહિલા દેવરાણા ।
તયા અંતરીં ધ્યાસ રે ત્યાસિ નેણા ।
નિવાલા સ્વયં તાપસી ચંદ્રમૌલી ।
જિવાં સોડવી રામ હા અંતકાલી ॥
ધર્યા રાસ્તકે શિવને પંડરીશે,
ઉરે ધ્યાસ તેના અરે શું ન દીશે ?
સ્વયં તાપસી પંચદ્રભૌલી ઠર્યા રે,
જીવો છોડવે રામ આ અંતકાળે.

૨ જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને સામર્થ્ય જ્યાં છે એવા મહાદેવ.
૩ પંડરપુરના ઇશ. ૪ રતન ૫ ચંદ્ર જેના મસ્તકમાં છે
એવા શિવજી. ૫ એવા રામ જીવાને અંતકાળમાં
છોડવે છે; બહારે ધાય છે.

८५

भजा राम विश्राम योगेश्वरांचा ।
 जपू नेमिला नेम गौरी हराचा ।
 स्वयें नीववी तापसी चंद्रमौळी ।
 तुम्हा सोडवी राम हा अंतकाळीं ॥
 लजे राय विश्राम योगेशने रे,
 जपे नेम निभ्ये उभाशंभुने रे;
 स्वयं तापसी चंद्रमौळी ठर्या रे,
 तने छोडवे राम आ अंतकाळे.

८६

मुखीं राम विश्राम तेथेंचि आहे ।
 सदानंद आनंद सेऊनी राहे ।
 त्यावीण तो सीण संदेहकारी ।
 निज धाम हें नाम शोकापहारी ॥

મુખે નામ વિશ્રામ તે ત્યાંજ છે રે,
 સદાનંદ આનંદ રૂહે સેવી સાથે;
 વિના તે ગણો હૃદ્ય સંદેહકારી,
 ૧સ્વયંધામ આ નામ ૨શોકાપહારી.

૮૭

મુસ્વી રામ ત્યા કામ બાધું શકેના ।
 ગુણે ઇષ્ટ ધારિષ્ટ ત્યાંચેં ચુકેના ।
 હરી ભક્ત તો શક્ત કામાસ મારી ।
 જર્ગી ધન્ય તો મારુતી. બ્રહ્મચારી ॥
 મુખે રામ ત્યાં કામ બાધી શકે ના,
 ગુણે ઇષ્ટના ધૈર્ય તેનું ચળે ના;
 હરિભક્ત તે શક્ત રૂહે કામ મારી,
 જળે ધન્ય તે મારુતી ૩બ્રહ્મચારી.

૧ સ્વયંધામ એટલે પોતાનું, પરમાત્માનું ધામ. ૨
 શોકનો નાશ કરનાર. ૩ હનુમાન.

૮૮

बहु चांगलें नाम या राधवाचें ।
अति साजिरें स्वल्प सोपें फुकाचें ।
करी मूळ निर्मूळ वेतां भवाचें ।
जिवां मानवां हेंचि कैवल्य साचें ॥

અતિ શ્રેષ્ઠ આ રામનું નામ પચાડે,
અતિ રમ્ય તે સ્વલ્પ ને મુક્ત સહેલું;
કરે મૂળ નિર્મૂળ લેતાં ભવોનું,
અરે માનવી આજ કૈવલ્ય સાચું.

૮૯

जनीं भोजनीं नाम वाचे वदावें ।
अती आदरें गद्य घोषे खणावें ।

૧ રામ નામ એ અક્ષરનું સ્વલ્પ કાંઈપણ આપણું ન
પડે એયું મદતનું અને રાહજી લઈ રાકાય એવું તેથી
તે અતિ રમ્ય.

હરીચિંતનં અન્ન જીવીત જાવં ॥

તરી શ્રીહરી પાવિજેતો સ્વભાવં ॥

જને લોજને વાણીથી નામ લેવું,

અતિ આદરે ગર્જનાપૂર્ણ કહેવું;

હરિચિંતને અન્ન તે ખાવું રોજે,

પણી શ્રીહરિ તેા થશે પ્રાપ્ત રહેજે.

૬૦

ન યે રામ વાણી તયા થોર ઢાળી ।

જનીં વ્યર્થ પ્રાણી તયા નામ કાળી ।

હરી નામ હં વેદશાસ્ત્રીં પુરાણી ।

બહુ આગલેં બોલિલી વ્યાસ વાણી ॥

નહિ રામ વાણી અતિ હાનિ તેને,

જગે વ્યર્થ પ્રાણી કહુ નામ જેને;

હરિનામ એ વેદશાસ્ત્રે પુરાણે,

કથે વ્યાસ વાણી બહુ અશ્રધાને.

૧ સર્વથી મોખસના રચાનમાં; અન્ન રચાનમાં.

६१

नको वीट मानूं रघुनायकाचा ।

अति आदरें बोलीजे रामवाचा ।

न वेचे मुक्कीं सांपडे रे फुकाचा ।

करीं धोष त्या जानकी बलभाचा ॥

न कंटाणतो राय नामेश्री साथे,

अति आदरे ओळखे राम वाथे;

शुं नये मुजे मुक्त्यां सांपडे रे,

करे धोष सें जानकी नाथने रे.

६२

अती आदरे सर्वही नामघोषें ।

गिरीकंदरीं जाइजे दूर दोषे ।

हरी तिष्ठतु तोषला नाम घोषें ।

विशेषे हरामानसीं रामपीसें ।

અતિ આદરે નામ ઘોષે જપંતા,
 ગિરિકંદરે હર દોષો બસાતા;
 હરિ તુષ થૈ રૂઢે સદા નામ ઘોષે,
 ઉરે શિવને રામ પ્યાસા વિશેષે.

૯૩

જમીં પાહતાં દેવ હા અન્નદાતા ।
 તયા લાગલી તત્વતા સાર ચિંતા ।
 તયાચેં મુર્ખીં નામ ઘેતાં ફુકાચેં ।
 મના સાંગ પારે તુમ્હેં કાંય વેચેં ॥

જગે પેખતાં દેવ આં અન્નદાતા,
 ખરી લાગી તેને જગે સર્વ ચિંતા,
 મુખે મુક્તનું નામ લેવાથી તેનું,
 મનઃ ખાપુ કુંદરે શું તારું જવાનું ?

૯૪

તિન્હી લોક જાણુ શક કોય યેતાં ।
 નિવાલા હર તો મુર્ખેં નામ ઘેતાં ।

जपे आदरें पार्वती विश्वमाता ।

महणोनी म्हणा तेंचि हें नाम आता ॥

त्रल्ले लोक जाणी शके कोप थातां,

ठर्या तापथी शिव ते नाम लेतां;

जपे आदरे पार्वती विश्वमाता,

थले तेंथी तनुं डवें नाम लेता.

६५

अजामेंळ पापी वदें पुत्रकामें ।

तया मुक्ति नारायणाचेंनिनामं ।

शुका कारणें कुंटणी रामवाणी ।

मुखें बोलतां ख्यति जाली पुराणीं

अजामेळ पापी वदे पुत्रकामे,

मणी मुक्ति नारायणें सुत नामे;

शुकाथें मुजे जोडतां राम वाणी,

तरी शुशुका ते पुराणें वजाणी.

૯૬

મહા ભક્ત પ્રલહાદ હા દૈત્ય કૂઝીં ।
 જપે રામનામાવળી નિત્ય કાઝીં ।
 પિતા પાપરૂપી તયા દેશ્વરે ના ।
 જનીં દૈત્ય તો નામ મૂર્ખે મ્હણેના ॥

મહા ભક્ત પ્રલહાદ આ દૈત્ય કુળે,
 જપે રામનામાવળિ નિત્ય કાળે;
 પિતા પાપરૂપી ન દેખી શકે એ,
 જને દૈત્ય એ નામ મુખે ન લીએ.

૯૭

મુશ્વતી નામ નાહીં તયા મુક્તિ કેંચી ।
 અહંતાગુણે યાતના તે ફુકાચી ।
 પુઢે અંત ચેઈલ તો દૈન્ય વાળા ।
 મ્હણોની મ્હણા રે મ્હણા દેવરાણા ॥

મુખે નામ ના તેમને મુક્તિ કેવી ?
અહંતાગુણે યાતાના મુક્તિ દેવી;
પ્રાણી આવશે અંત તે દૈન્યવાળો,
રટો રે રટો તેથી તે દેવરાણો.

૬૮

હરીનામ નેમસ્ત પાપાણ તારી ।
બહુ તારિલે માનવદેહધારી ।
તયા રામનામીં સદા જો વિકલ્પી ।
વદેના કદાં જીવ તો પાપરૂપી ॥
હરિનામ નિઃશંક પાપાણુ તાર્યા,
બહુ માનવી દેહધારી ઉગાર્યા;
રહે રામ નામે સદા જે વિકલ્પી,
વદે ના કદિ જીવ તે પાપરૂપી.

६६

जगीं धन्य वाराणसी पुण्यराशी ।

तये मार्जि जातां गती पूर्वजांसी ।

मुखे रामनामावळी नित्यकाळीं ।

जिवा हित सांगे सदा चंद्रमौळी ॥

जगे धन्य वाराणसी पुण्यराशी,

थती त्यां जवाथी गति पूर्वजोनी;

मुजे रामनामावळि नित्य याक्षी,

कडे हित जेवे सदा चंद्रमौक्षी.

१००

यथा सांग रे कर्म तें ही घडेना ।

घडे कर्म तें पुण्य गांठीं घडेना ।

दया पाहतां सर्वभूतीं असेना ।

फुकाचे मुखीं नाम तें ही वसेना ॥

થથા સાંગરે કર્મ કોઈ ઘડે ના,
થતો ધર્મ તો પુણ્ય ગાંઠે પડે ના;
દયા દેખતાં સર્વ ભૂત જરી ના,
મુખે મુક્તનું નામ તેયે વસે ના.

૧૦૧

જયા નાવડે નામ ત્યા યમ યાચી ।
વિકલ્પે ઉઠે તર્ક ત્યા નર્ક ચી ચી ।
મ્હણોની અતી આદરે નામ ઘ્યાવે ।
મુખે બોલતાં દોષ જાતી સ્વભાવે ॥
રૂથે નામ જેને ન ત્યાં મૃત્યુ પીડે,
વિકલ્પે ઉઠે તર્ક ત્યાં નર્ક સીડે;
અતિ આદરે નામ તેથી લઈ લે,
રટંતા જતા દોષ તો એની મેજે.

૧૦૨

અતીલીનતા સર્વ ભાવે સ્વભાવે ।
જના સજ્જનાલામિ સંતોષવાવે ।

દેહેકારણીં સર્વ લાવીત જાવેં ।

સગુણીં અતી આદરેસીં ભજાવેં ॥

૧અતિ લિનતા સર્વભાવે સ્વભાવે,

જનો સજ્જનો નિત્ય સંતોષવા રે;

પરાર્થે તનુ સર્વ નિયોજવું રે,

૨સગુણી અતિ આદરે સેવવું રે.

૮ ક્રિયા વગરની વાચાળતા વ્યર્થ છે.

(૧૦૩-૧૦૫)

૧૦૩

હરીકીર્તને પ્રીતિ રામીં ધરાવી ।

દેહેબુદ્ધિ નીરૂપણીં બીસરાવી ।

પરદ્રવ્ય આળીક કાંતા પરાવી ।

યેદર્થી મના સાંઢિ જીવીં કરાવી ।

૧ સર્વ ભાવપૂર્વક સ્વભાવથી અતિ નમ્ર. ૨ સગુણ અક્ષ.

હરિકીર્તને પ્રીતિ રામે ધરી લે,
તનુપુદ્ધિ ૧.નિરૂપણે વિસરી લે;
પરદ્રવ્ય ને રમ્ય કાંતા બીજાની,
નહિ રાખવી રે સ્મૃતિ લેશ તેની.

૧૦૪

ક્રિયેવીણ વાનાપરીં બોલિજેતં ।
પરી ચિત્ત દુશ્ચીત તેં લાજવીતેં ।
મના કલ્પના થીટ સૈરાટ ધાંવે ।
તયા માનવા દેવ કૈસેનિ પાવે ॥
અહુવિધ ક્રિયા વિનાનું વદાયે,
ખરે ચિત્ત દુશ્ચિત તે તો લજાવે;
મનઃ કલ્પના જાય સ્વચ્છંદ દોડી,
મળે દેવ તે માનવીને કહીથી ?

૧૦૫

વિવેકે ક્રિયા આપુલી પાલટાવી ।

અતી આદરેં શુદ્ધ ક્રીયા ધરાવી ।

જનીં બોલણ્યાસારિયેં ચાલ બાપા ।

મનઃ કલ્પના સોડિ સંસારતાપા ॥

વિવેકે ક્રિયા જાતની ફેરવી લે,

અતિ આદરે શુદ્ધ ક્રિયા કરી લે;

જગે જોલવા જેવું તું ચાલ બાપ,

મનઃ ૧કલ્પના છોડ, સંસાર તાપ.

૯ તુટે વાદ સવાદ તે હિતકારી

૧૦૬-૧૧૫

૧૦૬

બરી સ્નાનસંધ્યા કરીં યેકનિષ્ઠા ।

વિવેકે મના આવરીં સ્થાનબ્રહ્મા ।

૧ સંસારની તાપકારક કલ્પના છોડ.

દયા સર્વભૂતીં જયા માનવાલા ।

સદા પ્રેમલૂ મક્તિભાવે નિવાલા ॥

રૂડી સ્નાન સંધ્યા કરે ઐક નિષ,

વિવેકે મનઃ આવરે સ્થાનબ્રહ્મ;

દયા સર્વ ભૂતાર્થે જે માનવીને,

સદા પ્રેમ ને ભક્તિભાવે કરે તે.

૧૦૭

મના કોપ આરોપણા તે નસાવી ।

મના બુદ્ધિ હે. સાધુસંગીં વસાવી ।

મના નષ્ટ ચાંડાલ તો સંગ ત્યાગીં ।

મના હોરે મોક્ષમાર્ગીં વિભાગી ॥

મનઃ ક્રોધની ધારણા તો ન થાશે,

મનઃ બુદ્ધિ આ સાધુ સંગેજ રહેશે;

મનઃ હુષ્ટ ચાંડાળ હે સંગ ત્યાગી,

મનઃ તું થજે મોક્ષમાર્ગીં વિભાગી.

૧૦૮

સદા સર્વદા સજ્જનાચેનિ યોગે ।

ક્રિયા પાલટે ભક્તિભાવાર્થ લાગે ।

ક્રિયેવીજ વાચાલતા તે નિવારી ।

તુટે વાદ સંવાદ તો હીતકારી ॥

સદા સર્વદા સજ્જનોના પ્રસંગે,

ક્રિયાઓ કરે ભક્તિ ભાવાર્થ લાગે;

ક્રિયાવીજ વાચાળતા રહે નિવારી,

તુટે વાદ સંવાદ તે હિતકારી.

૧૦૯

જનીં વાદવેવાદ સોડૂનિ ધાવા ।

જનીં સુસ્વસંવાદ સુસ્વે કરાવા ।

જમીં તો ચિ તો શોકસંતાપહારી ।

તુટે વાદ સંવાદ તો હીતકારી ॥

૧ વાદ તુટે તે સંવાદ અને તેજ હિતકારી છે.

જને વાદ વિવાદને છોડી દેવો,
જને ૧સુખ-સંવાદ સુખેથી સેવો;
જગે તેજ છે શોકસંતાપહારી
તુટે વાદ સંવાદ તે હિતકારી.

૧૧૦

તુટે વાદસંવાદ ત્યાર્તે મ્હણાવેં ।
વિવેકે અહંભાવ યાર્તે જિણાવેં ।
અહંતાગુણે વાદ નાનાવિકારી ।
તુટે વાદ સંવાદ તો હીતકારી ॥
તુટે વાદ સંવાદ તે યોગ્ય કહેવો,
વિવેકે અહંભાવને છુટી લેવો;
અહંતાથકી વાદ^૨ નાનાવિકારી,
તુટે વાદ સંવાદ તે હિતકારી.

---

૧ જનાથી સુખ અને શાંતિ પમાય એવા સંવાદ.
૨ ક્રોધ, મત્સર, દ્વેષ વિગેરે કલ્યાણ આવા વાદથી કુટે છે.

૧૧૧

હિતાકારણેં બોલણેં સત્ય આહે ।

હિતાકારણેં સર્વ શોધૂનિ પાહે ।

હિતાકારણેં બંદ પાષાડે વારીં ।

તુટે વાદ સંવાદ તો હીતકારી ॥

હિતાર્થે અરે બોલવું સત્ય આ છે,

હિતાર્થે બધું જાતથી શોધી બેબે;

હિતાર્થે ન થા દંભ પાંખંડકારી,

તુટે વાદ સંવાદ તો હિતકારી.

૧૧૨

જનીં સાંગતાં એકતાં જન્મ ગેલા ।

પરી વાદવેવાદ તૈસા ચિ ઠેલા ।

છઠે સંશયો વાદ હા દંભધારી ।

તુટે વાદ સંવાદ તો હીતકારી ॥

જગે બોલતાં સુણતાં જન્મ વીત્યો,
છતાં વાદવિવાદનો અંત નાબો;
ઉઠે સંશયો વાદ તે દંભધારી,
તુટે વાદ સંવાદ તે હિતકારી.

૧૧૩

જનીં હીત પંડીત સાંડીત ગેલે ।
અહંતાગુણે બ્રહ્મરાક્ષસ જાલે ।
તયા હૂનિ વ્યુત્પન્ન તો કોણ આહે ।
મના સર્વ જાળીવ સાંઢનિ પાહે ॥

જગે હિત પંડિત છોડી ગયા છે,
અહંતાગુણે પ્રભા રાક્ષસ થયા છે;
વધુ કોણ વ્યુત્પન્ન તેનાથી જોજો,
મનઃ સર્વ હું જાણું એ છોડી દેજો.

---

૧ રાક્ષસમાં સ ખોડો કવિતાની રચનાને ખાતર કરવો
પડ્યો છે. ૨ નિપુણ.

११४

फुकाचें मुखीं बोलतां काय वेचे ।

दीसैंदीस आभ्यंतरी गर्व सांचे ।

क्रियेवीण वाचालता व्यर्थ आहे ।

विचारे तुझा तूं चि शोधूनि पाहे ॥

मुझे मुक्तनुं जोवतां शुं तुं अर्थ,
 दिनोदिन व्यत्यंतरे गर्व सांचे;
 किया वीण वाचाणता व्यर्थ छे रे,
 विचारे स्वयं तुं ते शोधी जेजे.

११५

तुटे वाद संवाद तेथें करावा ।

बिबेकें अहंभाव हा पालटावा ।

जनीं बोलण्या सारिखें आचरावें ।

क्रिया पालटे भक्तिपंथे चि जावें ॥

तुटे वाढे संवाद त्यां तुं करी दे,
 विवेके अहंभावने ईश्वरी दे;
 जने जोलवा जेवुं तो वतीं देवुं,
 किया पादटे लकितपथेथी जवुं.
 १० न लूढे कहि देव लकतालिमानी
 (११६-१२७)

११६

भट्ट श्रापितां कष्टला अंबकृषी ।
 तयाचे स्वये श्रीहरी जन्म सोशी ।
 दिलहा क्षीरसिंधू तया ऊपमानी ।
 नुपेक्षी कदा देव भक्ताभिमानी ॥
 सह्युं श्रापथी कष्ट तो अंजरीषे,
 दीधो जन्म तेथी द्याणु रमेशे;
 दीधो उपमन्यु हिते क्षीरनिधि,
 न लूढे कहि देव लकतालिमानी.

૧૧૭

ધુરુ લેકરું વાપુડેં દૈન્યવાળેં ।

કૃપા ભાકિતાં દીધલી મેટિ જેળેં ।

ચિરંજીવ તારાગણીં પ્રેમચાણી ।

નુપેક્ષી કદા દેવ ભક્તાભિમાની ॥

ધ્રુવે બાપડા છોડ્યે દીન વેણે,

કૃપા યાચતાં આપી છે ભેટ જોણે;

ચિરંજીવી તારા ગણે પ્રેમભૂતિ,

ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧૧૮

મજેંદ્રુ મહા સંકટીં વાટ પાહે ।

તયા કારણેં શ્રીહરી ધાંવતાહે ।

ઝડી ઘાતલી જાહલા જીવદાની ।

નુપેક્ષી કદા દેવ ભક્તાભિમાની ॥

૧ પ્રેમ રૂપ ધ્રુવને તારાગણમાં અચળ બનાવ્યા.

ગજેન્દ્રે મહા સંકટે વાટ જોઈ,
પ્રભુ તેથી આવ્યા ધરી વેગ ધાઈ;
ગયા દોટ મૂકી થયા જીવદાની,
ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧૧૯

અજામેઝ પાપી તયા અંત આલા ।
કૃપારૂપણં તો જનીં મુક્ત કેલા ।
અનાથાસિ આંધાર હા ચક્રપાણી ।
નુપેક્ષી કદા દેવ ભક્તાભિમાની ॥

અજામેઝ પાપી તણે અંત આવ્યો,
કૃપાળુપણે જગતમાં મુક્ત કીધો;

૧ જીવતદાન આપનાર.

૨ પાપી અજામેઝનો અંત આવ્યો એટલે અંતકાળ
આવ્યો, તેવે સમયે ભગવાને કૃપાળુપણથી તેને
મુક્તિ આપી.

અનાથો તણા નાથ આ ચક્રપાણી,
ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧૨૦

વિધીકારણે જાહલા મત્સ્ય વેગીં ।

ધરી ક્કર્મરૂપેં ધરા પૃષ્ઠભાગીં ।

જના રક્ષણાકારણે નીચ યોની ।

નુવેક્ષી કદા દેવ ભક્તાભિમાની ॥

વિધિકારણે તે થયાં મત્સ્ય વેગેં,

ધરી કૂર્મ રૂપે ધરા પૃષ્ઠ ભાગે;

રજીવેા રક્ષવા કારણે નીચ યોની,

ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧૨૧

મહા ભક્ત પ્રલહાદ હા કષ્ટવીલા ।

મ્હણોની તયા કારણે સિંહ જાલા ।

૧ ચક્ર નેના હાથમાં છે એવા વિષ્ણુ ભગવાન. ૨ રજીવેના

રક્ષણ માટે નીચ યોનિમાં પણ જન્મ લીધેા.

ન યે જ્વાલ વીશાલ સમીધ કોળી ।

નુપેક્ષી કદા દેવ ભક્તાભિમાની ॥

મહા ભક્ત પ્રહ્લાદને કષ્ટ આપ્યું,
ધર્યું સિંહનું રૂપ તેથી અકાર્ણ;
ન જાણે કને જવાળ વિષાળ જાણી,
ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧૨૨

કૃપા ભાકિતાં જાહલા વજ્રપાણી ।

તયા કારણે. વામનુ ચાપપાણી ।

દ્વિજાંકારણે ભાર્ગવ ચક્રપાણી ।

નુપેક્ષી કદા દેવ ભક્તાભિમાની ॥

કૃપા ચાચતાં ઇંદ્ર જે વજ્રપાણી,
થયા વામનાંગી જગે ચક્રપાણી;

---

૧ વજ્ર જેના હાથમાં છે એવા ઈંદ્રે જ્યારે કૃપાની ચાચના
કરી ત્યારે, વિષ્ણુભક્તને વામન રૂપ ધારણ કર્યું.

દ્વિતીયે શુશુપ્ત તે આપપાણી,
ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧૨૩

અહલ્યે સતીલાગિ આરણ્યપંથે ।
કુઢાવા પુઠે દેવ બંદીં તયાતેં ।
બળે સોઢિતાં ઘાવ ઘાલી નિશાળીં ।
નુપેક્ષી કદા દેવ ભક્તાભિમાની ॥

અહલ્યા સતી કાજ ધામા અરણ્યે,
પછી છોડવે દેવ ને બંધીયાને;
નિશાને હરિભક્તિ-ઘા માર તાણી
ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧ પરશુરામ. ૨ નિશાન એટલે લક્ષ્ય, પ્રભુ પામવાનું
વારું લક્ષ્ય તું ચૂકીશ નહિ. તે નિશાન સાધવા માટે
હરિભક્તિ રમ ધા તાણીને માર.

१२४

तये द्रौपदी कारणें लागवेगें ।

त्वरें धांवतू सर्व सांझनि मार्गें ।

कळीलागि जाला असे बोद्ध मौनी ।

नुपेक्षी कदा देव भक्ताभिमानि ॥

सती द्रौपदी काळ ते पूर्ण वेगे,

पुढे सर्व छोडी धस्या जाय आगे;

कणि कारणे ते थया बुद्ध मौनी

न लूढे कदि देव भक्ताभिमानि.

१२५

अनाथां दिनां कारणें जन्मताहे ।

कलंकी पुढें देव होणार आहे ।

जया वर्णितां सीजली वेदवाणी ।

नुपेक्षी कदा देव भक्ताभिमानि ॥

અનાથો દીનો કારણે જન્મ લે છે,
 કલંકી પછી દેવ થાશે ભવિષ્યે;
 જહીં થાકતી વર્ણવે વેદ વાણી,
 ન ભૂલે કદિ દેવ ભક્તાભિમાની.

૧૨૬

જનાકારણે દેવ લીલાવતારી ।
 વહૂતાં પરી આદરે વેષધારી ।
 તયા નેણતી તે જન પાપરૂપી ।
 દુરાત્મે મહા નષ્ટ ચાંડાલ પાપી ॥
 જનો કારણે દેવ લીલાવતારી,
 બહુએ થતા આદરે વેષ ધારી;
 ન જાણે જગે તે જનો પાપ રૂપી,
 દુરાત્મા મહા દુષ્ટ ચંડાળ પાપી.

૧૨૭

જગી ધન્ય તો રામ સુખે નિવાસી ।
 કથા એકતાં સર્વ તણીન જાણી ।

देहभावना रामबोधें उडाली ।

मनोवासना रामरूपीं बुडाली ॥

जगे धन्य ते रामसुणे विराभ्यो,
 कथा सुश्रुतां सर्व तद्धीन पाभ्यो;
 तनुभावना राम-ओधे उडी जै,
 मनोवासना रामरूपे फुडी जै.

११. सत्संगथी रामभक्ति.

(१२८—१३५)

.. १२८

मना वासना वासुदेवीं वसों दे ।

मना कामना काम संगी नसों दे ।

मना कल्पना बाउगी ते न कीजे ।

मना सज्जना सज्जनीं वस्ति कीजे ॥

भनः वासना वासुदेवे वसाव,
 भनः कामना कामसंगेथी वाण;

મનઃ કલ્પના વ્યર્થ તો નાજ કીજે,

મનઃ સુર રે સજ્જને વસ્તી કીજે.

૧૨૯

ગાતીકારણે સંગતી સજ્જનાચી ।

મતી પાલટે સૂમતી દુર્જનાચી ।

રતીનાયકાચા પતી નષ્ટ આહે ।

મ્હણોની મનાતીત હોઝનિ રાહે ॥

ગતિ કારણે સંગતિ સજ્જનોની,

મતિ થાય છે સુધતિ દુર્જનોની;

૧૨૩૪૫૬૭૮૯૦ પતિ હુષ્ટ લહેજે,

૨૩૪૫૬૭૮૯૦ મનાતીત તેથી થઈને. તું રહેજે.

૧૩૦

મના અલ્પ સંકલ્પ તો હી નસાવા ।

સદા સત્ય સંકલ્પ ચિત્તી વસાવા ।

૧ કામદેવ. ૨ મનનો સંયમ કરી તેનાથી પરથા.

જનીં જલ્પ વીકલ્પ તો હી ત્યજાવા ।

રમાકાન્ત યેકાંત કાઠીં મજાવા ॥

મનઃ ^૧અદ્વય સંકલ્પ તેયે ન રૂઢેશો,
સદા સત્ય સંકલ્પ ચિત્તે નિવાસો;
જગે ^૨જલ્પ ^૩વિકલ્પ સર્વે ત્યજ્ય દો,
રમાકાંત એકાંત કાળે ભજ્ય દ્યો.

૧૩૧

મજાયા જનીં પાહતાં રામ યેકૂ ।

કરીં બાળ યેકૂ મુર્ખીં શઢ યેકૂ ।

ક્રિયા પાહતાં હદરે સર્વ લોકૂ ॥

ધરા જાનકી નાયકાચા વિવેકૂ ॥

જગે પેખતાં ^૪સેવ્ય છે રામ એક,
કરે એક ^૫ધૃષ્ટ મુખે શબ્દ એક;

૧ વિષયનો જરી પણ સંકલ્પ, વિચાર. ૨ વાદવિવાદ.

૩ સંશય. ૪ સેવવા યોગ્ય, ૫ ખાલ.

ક્રિયા પેખતાં ઉદ્ધરે સર્વ લોક,
 ૧૫રે! જનકીનાથને। સુવિવેક.

૧૩૨

વિચારુનિ બોલે વિવંચૂનિ ચાલે ।
 તયાચેનિ સંતપ્ત તેહીં નિવાલે ।
 વરે શોધિલયા વીંળ બોલોં નકો હો ।
 જનીં ચાલળેં શુદ્ધ નેમસ્ત રાહો ॥
 વિચારી જ બોલે વિચારી જ બ્યાલે,
 ખરે તેથી સંતપ્ત ચે શાંતિ મ્હાલે;
 ખરું શોધી જોયા વિના તું ન બોલ,
 જગે શુદ્ધ નીતિથી મનેમેથી ચાલ.

૧૩૩

હરીમક્ત વીરક્ત વિજ્ઞાનરાશી ।
 જેણે માનસીં સ્થાપિલેં નિશ્ચયાસીં ।

૩ જીવનમાં રામને આદર્શરૂપ માની તે પ્રમાણે વર્તન કરો. ૨ મિતાચાકથી.

તયા દર્શને સ્પર્શને પુણ્ય જોડે ।

તયા ભાષણે નહ સંદેહ મોડે ॥

હરિભક્ત વિરકત વિજ્ઞાનરાશી,
સદા નિશ્ચયે નિષ્ઠ જે અંતરેથી;
થતું દર્શને સ્પર્શને પુણ્ય તેના,
જતા હુષ્ટ સંદેહ વાણીથી જેના.

૧૩૪

નસે ગર્વ આંગો સદા વીતરાગો ।

ક્ષમા શાંતિ ભોગી દયાદક્ષ યોગી ॥

નસે લોભ ના ક્રોધ ના દૈન્યવાણા ।

હીં લક્ષ્ણી જાણિજે યોગીરાણા ॥

નહિ ગર્વ અંગે સદા વીતરાગી,
ક્ષમા શાંતિ ભોગી દયાદક્ષ યોગી;
નહિ લોભ કે ક્રોધ કે દૈન્ય સ્હેજ,
લહે લક્ષણે સર્વ આ યોગીરાજ.

१३५

धरीं रे मना संगती सज्जनाची ।

जेणें वृत्ति हे पालटे दुर्जनाची ।

बळें भाव सदबुद्धि सन्मार्ग लागे ।

महा क्रूर तो काळ विक्राळ भंगे ॥

करी दे मनः संगति सन्नोनी,

करी जाय तेथी भति दुर्जनोनी;

जणे भाव सदबुद्धि सन्मार्ग लागे,

महा क्रूर ते काळ..विक्राळ लागे.

४ रामनो पंथ-निर्गुण ओध.

१ जुनुं वित्त ते हुंपळाथी सुने ना.

(१३६-१४४)

१३६

भये व्यापिलें सर्व ब्रह्मांड आहे ।

भयातीत तें संत आनंत पाहें ।

જયા પાહતાં દ્વૈત કાંहीं દિસેના ।

ભય માનસીં સર્વથા હી અસે ના ॥

ભયે વ્યાપ્ત બ્રહ્માંડ તો છે બધુંએ,

ભયાતીત તે સંત આનંદ્યં જીએ;

યતાં રૂઢ ને દ્વૈત કાંઈ ન દીસે,

ભીતિ સર્વથા અંતરેથી વિનાશે.

૧૩૭

જિવાં શ્રેષ્ઠ તે સ્પષ્ટ સાંગોનિ ગેલે ।

પરી જીવ અજ્ઞાન તૈસે ચી ઠેલે ।

દેહેબુદ્ધિચેં કર્મ સ્વોદે ટલેના ।

જુને ઠેવળે મીપળે આકલેના ॥

ગયા દ્રેષ્ટ તે સ્પષ્ટ બોલી જીવેને,

હજી જીવ અજ્ઞાન તેવાજ તોએ;

---

૧ ભયથી પર અંત વગરનું ને આનંદ્ય એટલે બ્રહ્મ
તેને સંત જીએ છે. ૨ જેનાં દર્શન યતાં.

તનુબુદ્ધિનું કર્મ ખોટું ટળેના,
 ૧ જીનું વિત્ત તે હુંપણાથી ટળેના.

૧૩૮

ભ્રમે નાહલે વિત્ત તે ગુમ્ત જાલેં.

જિવા જન્મદારિદ્ર ઠાકૂનિ આલેં.

દેહે બુદ્ધિવા નિશ્ચયો જ્યા ટલેના.

જુને ઠેવળેં મીપળેં આકલેના ॥

ભ્રમે ના દિસે વિત્ત તે હાથ નાવે;

જીવો જન્મદારિદ્ર વેઠ્યાજ આવે;

૨ તનુબુદ્ધિ અધ્યાસ લેશે ટળે ના;

જીનું વિત્ત તે હુંપણાથી સુઝે ના.

૧૩૯

પુઠેં પાહતાં સર્વ હીં કોંદલેંસે.

અભાગ્યાંસ હેં દૃશ્ય પાંચાણ ભાસે.

૧ જીની ચાપણ, આત્મજ્ઞાન, પોતાનું સ્વરૂપ. ૨ દેહાત્મ બુદ્ધિનો નિશ્ચય.

अभावे कंदा पुण्य गांठीं पडेना ।

जुने ठेवणे मीपणे आकळेना ॥

अगाडी नीडाणे गधे संच्युं हीसे,

अलागी जने हाथ पाषाण लासे;

अलावे उही खुण्य गांठे पडे ना,

जुनुं वित्त ते दुपष्टाथी जुने ना.

१४०

जयाचे तया चकलें प्राप्त नाहीं ।

गुणें गोविलें जाहलें दुःख देहीं ।

गुणा वेगळी वृत्ति तेहीं वळेना ।

जुने ठेवणे मीपणे आकळेना ॥

बूझायुं ज्ञाने प्राप्त जेनुं न तेने,

जुल्यथी गुंथाये थयुं दुःख देडे;

शुद्धे वेगणी वृत्ति ते तो वणे ना,
 लुनुं वित्त ते हुंपल्लाथी सुजे ना.

१४१

खणे दास सायास त्याचे करावे ।
 जनी जाणता पाय त्याचे धरावे ।

गुरु अंजने वीण तें आकळेना ।
 जुने ठेवणें मीपणें तें कळेना ॥

कडे दास तेना प्रयासो करी दे,
 जगे पाद साता तळां तुं धरी दे;
 शुद्धअंजने वीण ते ते दीसे ना,
 लुनुं वित्त ते हुंपल्लाथी सुजे ना.

१४२

कळेना कळेना कळेना ढळेना ।

ढळे नाढळे संशयो ही ढळेना ।

गळेना गळेना अहंता गळेना ।

बळें आकळेना मिळेना मिळेना ॥

કળેના કળેના કળેના ઢળેના,
 ઢળે નાઢળે સંશયે તો ઢળેના;
 ગળેના ગળેના અહંતા ગળેના,
 બળેથી સુળેના મળેના મળેના.

૧૪૩

અવિદ્યાગુણે માનવા ઝમજેના ।
 ભ્રમે ચૂકલે હીત તે આકલેના ।
 પરીક્ષેવિણે બાંધલે દૃઢ નાળે ।
 પરી સત્ય મિથ્યા અસે કોણ જાણે ॥
 અવિદ્યા ગુણે માનવીને સુળેના,
 ભૂલાયું ભ્રમે હિત તે તો કળેના;

૧ જીવું વિત્ત તે પોતાનું સ્વરૂપ કળી શકાતું નથી.
 તેમજ તે સ્વરૂપમાં ફેર પણ પડતો નથી. સંશય
 જતા નથી, અહંતા ગળતી નથી, પરાણે એ સુજતું
 નથી અને તે નથી જ મળતું તે નથી જ મળતું.

परीक्षा विना नाखुं पांथुं जांठे,
परंतु अइं जोडुं ते डाखुं नखे.

१४४

जगीं पाहतां साच तें काय आहे ।
अती आदरें सत्य शोधूनि पाहें ।
पुढें पाहतां पाहतां देव जोडे ।
भ्रमे भ्रांति अज्ञान हें सर्व मोडे ।
जगे पेभतां सत्य साचे शुं ओक,
अति आदरे सत्य ते शोधी पेभ;
पछी पेभतां पेभतां प्रह्ला लासे,
भ्रम, भ्रांति, अज्ञान अे सर्व नासे.

(२) मनः संत आनंत्य तुं शोधी नेजे.

१४५-१५०

१४५

सदा वीषयो चिंत्तां जीव जाला ।
अहंभाव अज्ञान जन्मासि आला ।

વિવેકે સદા સ્વસ્વરૂપીં ભરાવેં ।

જિવા ઝગમીં જન્મ નાहीं સ્વભાવેં ॥

થયો જીવ તો વિષયો ચિંતવ્યામાં,

અહંભાવ અજ્ઞાન તો જન્મ પામ્યાં;

વિવેકે સદા સ્વસ્વરૂપે ભરાવેં,

નહિ જીવને જન્મ મૂળ સ્વભાવેં.

૧૪૬

દિસે લોચનીં તેં નસે કલ્પકોડી ।

અકસ્માત આકારલેં કાઝ મોડી ।

પુઠેં સર્વ જાઈલ કાંहीं ન રાહે ।

મના સંત આનંત શોધૂનિ પાહે ॥

-
- ૧ જ્યાં પોતાના મૂળ સ્વરૂપને પામ્યા એટલે પછી જન્મ મરણ એ કશું રહેલું નથી. કારણકે મૂળ સ્વભાવે જન્મ મરણ નથી જ.

૧ દિસે લોચને તે નહિ કલ્પ કોડે,
 અકસ્માત આકારને કાળ મોડે;
 ૨ પછી સર્વ જાશે નહિ કાંઈ રૂઢિશે,
 મન: ૩ સંત ૪ આનંત્ય તું શોધી જોજે.

૧૪૭

કુટેના તુટેના ચળેના ઢળેના ।
 સદા સંચલે મીંપળે તે કળેના ।
 તયા એકરૂપાસિ દૂજે ન સાહે ।
 મના સંત આનંત શોધૂનિપાહે ॥
 કુટેના તુટેના ચળેના ઢળેના,
 સદા છે ભર્યો હું પછે તે કળેના;

-
- ૧ આંખેથી દેખાય એવી વસ્તુ કોટી કલ્પે પણ નાશ
 વાંતજ. ૨ આવી રીતે આ દ્રવ્ય આખરે નાશ પામે
 જવાનું; દેખાય છે તે નથીજ એવું થઈ જવાનું.
 ૩ સંતનો અહીં અર્થ સાચત; ૪ જેનો અંત નહિ
 એવું બ્રહ્મ.

नहि णीणुं १७० टाय ते ओकश्चे,
मनः संत आनंत्य तुं शोधी जेजे.

१४८

निराकार आधार ब्रह्मादिकाचा ।

जया सांगतां सीगली वेदवाचा ।

विवेके तदाकार होऊनि राहें ।

मना संत आनंत शोधूनि पाहे ॥

निराकार आधार ब्रह्मादिकेना,

जहीं वीरभी .. वर्तुं वेदवाचा;

विवेके तदाकार येनें तुं रूढेनें,

मनः संत आनंत्य तुं शोधी जेजे.

१४९

जगीं पाहतां चर्मचक्षीं न लक्षे ।

जगीं पाहतां ज्ञानचक्षीं न रक्षे ।

१ ज्यां सर्वत्र अने सर्व ओक छे त्यां अन्धने

अवकारा नशी.

જગીં પાહતાં પાહળેં જાત આહે ।

મના સંત આનંત શોધૂનિ પાહં ॥

જગે પેખતાં ચર્મનેત્રે ન ૧લક્ષે,

જગે પેખતાં જ્ઞાનનેત્રે ૨નિરીક્ષે;

જગે પેખતાં પેખવું નાશ પામે,

મનઃ સંત આનંત્ય તું શોધી જોજ.

૧૫૦

નસે પીત ના શ્વેત ના શ્યામ^૧કાંहीं ।

નસે વ્યક્ત અવ્યક્ત ના નીલ નાहीं ।

મ્હણે દાસ વિશ્વાસતાં મુક્તિ લાહે ।

મના સંત આનંત શોધૂનિ પાહં ॥

નથી પીત કે શ્વેત કે શ્યામ કાંઈ,

નથી વ્યક્ત અવ્યક્ત કે નીલ છાંઈ;

---

૧ ચર્મચક્ષુને દેખાતું નથી. ૨ જ્ઞાનનેત્રે નિરખાય છે, જોવાય છે.

उडे दास विश्वासथी मुडित राजे,
मनः संत आनंत्य तुं शोधी जेजे.

१५१

खरें शोवितां शोवितां शोधताहे ।
मना बोधितां बोधितां बोधिताहे ।
परी सर्व ही सज्जनाचेनि योगें ।
बरा निश्चयो पाविजे सानुरागे ॥
जडं शोधतां शोधतां शोध पाभे,
मनः जोधतां जेधतां जोध जेभे;
परंतु जधुं साधुना संजयेजे,
जरा निश्चयो पाभवा संसानुराजे.

१५२

बहुतां परीं कूसरी तत्वज्ञाडा ।
परी अंतरीं पाहिजे तो निवाडा ।

१ संजना याजथी, संज थावाथी. २ साधुना संजनी प्रीतिथी.

મના સાર સાચાર તેં વેગલેં રે ।

સમસ્તાંમધેં યેક તેં આગલેં રે ॥

બહુ ચાતરી વિદ્યા તત્ત્વ-શાસ્ત્ર,
પરંતુ ધ્રુવે એક સિદ્ધાંત ચિત્તે;
મનઃ સાર સાચો ખરે વેગળો રે,
બધા સર્વમાં એક તે શ્રેષ્ઠ છે રે.

૧૫૩

નવહે પિંડજ્ઞાનેં નવહે તત્ત્વજ્ઞાને ।

સમાધાન કાંहीं નવહે તાનમાનેં ।

નવહે યોગયાગેં નવહે ભોગત્યાગેં ।

સમાધાન તેં સજ્જનાચેનિ યોગેં ॥

નહિ પિંડ-જ્ઞાને નહિ તત્ત્વ-જ્ઞાને,

૨સમાધાન કાંઈ નહિ ૩તાન^૪માને;

૧ બોધબે. ૨ સમાધિ અથવા નિશ્ચય, ૩ ગાયનની તાન
અને ગાયનનું પ્રમાણ.

નહિ યોગયાગે નહિ ભોગત્યાગે,
 ઔસમાધાન તે સાધુના સંગયોગે.

૧૫૪

મહાવાક્ય તત્વાદિકે પંચિકર્ણે ।
 સ્વર્ણે પાંચિર્ણે સંતસર્ણે વિવર્ણે ।
 દ્વિતીયેસિ સંકેત જો દાવિજેતો ।
 તયા સાંહુનીં ચંદ્રમા ભાવિજેતો ॥

‘મહાવાક્ય,’ તત્ત્વાદિને પંચીકર્ણે,
 નિશાની મળે સંતસર્ણે વિવર્ણે,
 બીજે ચંદ્ર જોવા નિશાની બતાવે,
 પછી તે નિશાની ત્યજી ચંદ્ર સેવે.

૧૫૫

દિસેના જનીં તેં ચિ શોધૂનિ પાહ્ણે ।
 વરે પાહતાં ગૂજ તેથેં ચિ આહે ।

પ યોગ અને યજ્ઞથી. ૬ ભોગ અને તેના ત્યાગથી.
 ૭ લક્ષ સપ્તાય, કુંચી મળે, ઘડ બેસે, ૮ મહાવાક્ય

કરીં વેઝં જાતાં કદા આઢલેના ।

જનીં સર્વ કોંદાટલેં તેં કલેના ॥

દિએ ના જને તેજ શોધી નિહાળ,

અરે ન્યાજતાં ગુહ્ય છે ત્યાંજ ભાજ :

લીએ હાથથી તો કદિ હાથ નાવે,

બધે છે ભરેલો છતાં ના કળાએ.

(૪) મનઃ સર્વં હું જાણું એ છોડી રહે જે.

(૧૫૬—૧૫૨)

૧૫૬

મ્હણે જાણતા તો જનીં મૂર્ખ પાહે ।

અતર્કાસિ તર્કી અસા કોણ આહે ।

જનીં મીપણે પાહતાં પાહવેના ।

તયા લક્ષિતાં વેગલેં રાહવેના ॥

પંચીકરણ વિગેરે લક્ષ્ય સાધવા માટે છે અને તે તો સાધુના સંગથી સમજાય.

કહે બાણું તે તો જગે મૂર્ખ બાણુ,
અતકર્યે શકે તકી તે એવું કોણુ ?
અહંતારી બેતાં નહિ તે જણાય,
જણાતાં પછી વેગળા ના થવાય.

૧૫૭

વહ શાસ્ત્ર ધુંડાઝિતાં વાઢ આહે ।
જયા નિશ્ચયો યેક તો હી ન સાહે ।
મતી ખાંડતી શાસ્ત્રબોધે વિરોધે ।
ગતી ચૂંટતી જ્ઞાનબોધે પ્રબોધે ॥
ખટુ શાસ્ત્ર હુંદે નહિ પાર તેમાં,
નહિ એક નિર્ણિત સિદ્ધાંત જેમાં;
મતારી લહે શાસ્ત્રબોધે વિરોધે;
ગતિ ખૂટતી જ્ઞાનબોધે પ્રબોધે.

- ૧ શાસ્ત્રો યજ્ઞાં, તેને તપાસતાં તે બધાના સિદ્ધાંત બુદ્ધા
બુદ્ધા; તે બધાનાં એક સિદ્ધાંત નહિ. ૨ મતવાદી વિરોધી
સિદ્ધાંતમાં એક બીજા પોતાનો મત પ્રતિપાદન કરવા
લહે છે. ૩ તેમાં પણ જ્ઞાનનું પ્રબોધન થતાં જમને

૧૫૮

શ્રુતી ન્યાય મીમૌસકે તર્કશાસ્ત્રે ।

સ્મૃતી વેદવેદાંત વાક્યે વિચિત્રે ।

સ્વયં શેષ મૌનાવલા સ્થીર પાદે ।

મના સર્વ જાણીવ સાંઝૂન રાદે ॥

શ્રુતિ ને મીમાંસા અને ન્યાય તર્ક,

સ્મૃતિ વેદ વેદાંત વાક્યો વિચિત્ર;

સ્વયં શેષ મૌની થઈ શાંત બુદ્ધિ,

મનઃ સર્વ હું જાણું એ છોડી રૂઢિ.

૧૫૯

જેને મક્ષિકા મક્ષિલી જાણિવેચી ।

તયા ભોજનાચી રુચી પ્રાપ્ત કેંચીં ।

જણાવવાની ગતિ આવતી નથી. ૪ એ વસ્તુ પર છે. શ્રુતિ, મીમાંસા, ન્યાયતર્ક, સ્મૃતિ, વેદવેદાંત એ કશાનું આવતું નથી. વાસ્તે હું જાણું એવો અહંકાર છોડ.

અહંભાવ જ્યા માનસીચા વિરેના ।

તયા જ્ઞાન હેં અન્નપોટીં જિરેના ।

‘હું બાણું’ તણી મક્ષિકા લક્ષી જેણે,

પછી રૂચિ ખાવા તણી કેવી તેને ?

અહંભાવ જેના મનેથી ટળેના,

કદિ જ્ઞાનનું અન્ન તેને પચેના.

૧૬૦

નકો રે મના વાદ હા સ્વેદકારી ।

નકો રે મનઃ ભેદ નાના વિકારી ।

નકો રે મના સીકઝં પૂઢીલાંસી ।

અહંભાવ જો રાહિલા તૂજ પાસીં ॥

ન હો રે મનઃ વાદ આ સ્વેદકારી,

ન હો રે મનઃ ભેદ નાના વિકારી;

નહિ રે મનઃ શિખ દેતો બીજાને,

અહંભાવ છે જ્યાં લગી તુંજ માંહે.

૧૬૧

અહંતાગુણે સર્વ હી દુઃખ હોતે ।

મુખે બોલિલે જ્ઞાન તે વ્યર્થ જાતે ।

સુખી રાહતાં સર્વ હી મુખ આહે ।

અહંતાં તુઝી તું ચિ શોધૂનિ પાઠે ॥

અહંતાગુણે સર્વ આ દુઃખ થાતું,

મુખેથી કથેલું વૃથા જ્ઞાન જાતું:

૧ મુખેથી રહેતાં બધું મુખ રાજે,

અહંતા તું તારી સ્વયં શોધી જોજે.

૧૬૨

અહંતાગુણે નીતિ સાંઢી વિવેકી ।

અનીતીવલે શ્લાઘ્યતા સર્વ લોકી ।

પરી અંતરીં સર્વ હી સાક્ષ યેતે ।

પ્રમાણાંતરે બુદ્ધિ સાંઢનિ જાતે ॥

૧ અહંતા છોડી મુખેથી રહેતાં બધું જગત્ મુખરૂપ થાય છે.

અહંતાગુણે નીનિ છોડે વિવેકી,
અનીતિબળે લોકમાં ખ્યાતિ થાતી;
પરંતુ ઉરે સર્વ તે સાક્ષી થાયે,
પ્રમાણાંતરે બુદ્ધિ તો છોડી નાયે.

(૫) સત્સંગથી દેહ બુદ્ધિ છોડીને
આત્મ બુદ્ધિ કરવી
(૧૬૩—૧૬૪)

૧૬૩

દેહેબુદ્ધિચાં નિશ્ચયો દઢ જાલા ।
દેહાતીત તેં હીત સાંડીત મેલા ।
દેહેબુદ્ધિ તે આત્મબુદ્ધિ કરાવી ।
સદા સંગતી સજ્જનાંની ધરાવી ॥

૧ અહંતાના કારણે વિવેકી છતાં, પોતે જ્ઞાતા છતાં,
નીતિનો માર્ગ છોડે અને એક વખતે અનીતિથી
આલ્સતાં લોકમાં વાહ વાહ થાય તોપણ અંતરમાં
તો સાક્ષવાનું. આવા પુરુષની બુદ્ધિને મ્હાત્મનાં પ્રમાણે
પણ કામ લાગતાં નથી.

૧ તનુ-બુદ્ધિ-અધ્યાસ પૂરો દડયો જ્યાં,
 ૨ તનાતીત જે હિત તે છુટતું ત્યાં;
 ૩ તનુબુદ્ધિ તે આત્મબુદ્ધિ કરી લે,
 સદા સંગતી સજ્જનોની ધરી લે.

૧૬૪

મને કલ્પિલા વીષયો સોડવાવા ।
 મને દેવ નિર્ગૂણ તો વોઝવાવા ।
 મને કલ્પિતાં કલ્પના તે સરાવી ।
 સદા સંગતી સજ્જનાચી ધરાવી ॥
 ૪ મને ચિંતવ્યા વિષયો છોડી દેવા,
 મને દેવ નિર્ગુણને જાણી લેવા;

૧ હું દેહ છું એવો અધ્યાસ, મહાવરો. ૨ શરીરથી
 પર. ૩ હું દેહ છું તેના બદલામાં હું આત્મા છું
 એવી મતિ કરી લે. ૪ મનની ચિંતવેલી કલ્પના
 એટલે દ્વૈતની કલ્પના છોડવી. અને અદ્વૈતની કલ્પના
 પણ છોડવી એટલે નિર્ગુણ દેવની આજ્ઞા થાય છે.

मने चिंतवी कल्पना ये त्यज्जे वे,
सदा संगति सज्जनानी धरी वे.

१६५

देहादीक प्रपंच हा चिंतियेला ।
परी अंतरीं लोभ निश्चीत ठेला ।
हरीचिंतने मुक्तिकांता वरावी ।
सदा संगती सज्जनाची धरावी ॥
प्रपंचा तनु आदिजे चिंतव्या तो,
पछी अंतरे दोल निश्चित थातो;
हृदिचिंतने मुक्तिकांता वरी वे,
सदा संगति सज्जनानी धरी वे.

१६६

अहंकार विस्तारला या देहाचा ।
स्वियापुत्रमित्रादिकें मोह त्यांचा ।
बलें भ्रांति हे जन्मचिता हरावी ।
सदा संगती सज्जनाची धरावी ॥

અહંકાર તે વિસ્તર્યો આ તનુનો,
 સ્ત્રી ને પુત્ર મિત્રાદિમાં મોહ જોનો;
 બળે બ્રાંતિ આ જન્મચિંતા હરી લે,
 સદા સંગતિ સજ્જનોની ધરી લે.

૧૬૭

વરા નિશ્ચયો શાશ્વતાચા કરાવા ।
 મ્હણે દાસ સંદેહ તો વીસરાવા ।
 ઘડીને ઘડી સાર્થકાચી કરાવી ।
 સદા સંગતી સજ્જનાચી ધરાવી ॥
 પૂરિ નિશ્ચિતિ શાશ્વતે તું કરી લે,
 કહે દાસ સંદેહ તે વિસરી લે;
 ઘડી સર્વ સાક્ષ્યવાળી કરી લે,
 સદા સંગતિ સજ્જનોની ધરી લે.

---

૧ અહંકારનો વિસ્તાર પામી સ્ત્રી મિત્ર પુત્રાદિ
 લગી પ્હોંચે છે. આ બધાનું કારણ બ્રાંતિ છે, એથી જ
 જન્મ મરણ વારંવાર થાય છે. ૨ નિશ્ચય, ખાતરી.

૧૬૮

કરી વૃત્તિ જો સંત તો સંત જાણા ।

દુરાશાગુણે જો નવ્હે દૈન્યવાણા ।

ઉપાધી દેહેબુદ્ધિતે વાઢવીતે ।

પરી સજ્જના કેવિ બાધું શકે તે ।

કરે વૃત્તિ જે સંત તે સંત બાણે,

દુરાશાગુણે લેશ ના દીનતાને;

ઉપાધિ તનુબુદ્ધિને તો વધારે,

પરંતુ જરી સંતને કેમ બાંધે ?

૧૬૯

નસે અંત આનંદ સંતા પુસાવા ।

અહંકારવિસ્તાર હા નીરસાવા ।

- ૧ જે પોતાની વૃત્તિને સંત બનાવે; સંતના ગુણોવાળા બનાવે તે સંત. ૨ સંસારના પદાર્થોની આશા અને તેને લઈને તેને જરી પણ દીનતા નથી હોતી. ૩ સંતને પણ થોડીક કદાચ ઉપાધી હોય પરંતુ તેને તે કેવી રીતે અસર કરી શકે ?

ગુણેવીણ નિર્ગૂણ તો આઠવાવા ।

દેહેબુદ્ધિચા આઠવો નાઠવાવા ॥

નહિ અંત આનંત્ય સંતોથી જાણુ,
અહંકાર વિસ્તારનો અંત આણુ;
ગુણાતીત નિર્ગુણને તું સ્મરી લે,
તનુબુદ્ધિની યાદિને વિસ્મરી લે.

૧૭૦

દેહેબુદ્ધિ હે જ્ઞાન બોધેં ત્યજાવી ।

વિવેકેં તયે વસ્તુચી મેટિ ઘ્યાવી ।

તદાકાર હે વૃત્તિ નાહીં સ્વભાવેં ।

મ્હણોનિ સદા તેં ચિ શોધીત જાવેં ।

તનુબુદ્ધિ એ ત્યાગવી જ્ઞાનજોધે,

કરી લેવી તે વસ્તુપ્રાપ્તિ વિવેકે;

-
- ૧ નહિ અંત તે આનંત્ય, અંત વગરનો તે અક્ષ; તે તું જાતે ન જાણી શકે તો સંતો પાસેથી જાણી લે અને અહંકારના વિસ્તારનો અંત આણુ.

૧ તદાકાર આ વૃત્તિ તો ના સ્વભાવે,
સદા તેથી તે શોધનાં જાણું ભાવે.

૧૭૧

અસે સાર સાચાર તેં ચોરલેસે ।
યેહીં લોચનીં પાહતાં દૃશ્ય ખાસે ।
નિરાભાસ નિર્ગૂણ તેં આકલેના ।
અહંતાણુણેં કલ્પિતાં હી કલેના ॥

ખરે સાર ૧ ચોરાયલોશેા દિસે છે,
તનુલોચને પેખતાં દૃશ્ય ભાસે;
૩ નિરાભાસ નિર્ગુણ તેતો સુજેના,
૪ અહંતાણુણે કલ્પતાં યે કલેના.

-
- ૧ વૃત્તિ તદાકાર નથી, અદાકાર નથી. ૨ ચોરાયલા જેવો.
૩ મન બુદ્ધિને ભાસે નહિ એવો. ૪ અદૃશ્યપણથી
કલ્પતાંયે કળાતો નથી.

१७२

स्फुरे वीषयीं कल्पना ते अविद्या ।

स्फुरे ब्रह्म रे जाण माया सुविद्या ।

मुळीं कल्पना दो रूपं ते चि जाली ।

विवेकें तरी स्वस्वरूपीं मिळाली ॥

स्फुरे विषये कल्पना ते अविद्या,

स्फुरे ब्रह्ममां जाण माया सुविद्या;

थण कल्पना जे रूपं भूणमां ते,

विवेके पक्षी स्वस्वरूपे भणी ते.

१७३

स्वरूपीं उदेली अहंकार राहो ।

तेणे सर्व आच्छादिलें व्योम पाहो ।

दिशा पाहतां ते निशा वाढताहे ।

विवेकें विचारें विवंचूनि पाहें ॥

સ્વરૂપે ઉગ્યો છે અહંકાર રાહુ,
 બુઝ્યો તેથી આકાશ સર્વે છવાયું;
 દિશા પેખતાં તો નિશા સર્વ લાગે,
 ધિવેકે વિચારે તપાત્રી તું જોજે.

૧૭૪

જયા ચક્ષુર્ને લક્ષિતાં લક્ષવેના ।
 ભવા મક્ષિતાં રક્ષિતાં રક્ષવેના ।
 ક્ષયાતીત તો અક્ષયી મોક્ષ દેતો ।
 દયાદક્ષ તો સાક્ષિને પક્ષ ઘેતો ॥
 ૧ ન તે ચક્ષુથી લક્ષતાં લક્ષ આવે,
 ૨ ભવો લક્ષતાં રક્ષતાં ના બચાએ;

- ૧ ચિદ્રાકાશ. ૨ તે શાશ્વત બ્રહ્મ ચર્મચક્ષુથી કોઈ રીતે
 લક્ષમાં આવતો નથી, દેખાતો નથી. ૩ જ્ઞાનચક્ષુએ
 તેનો સાક્ષાત્કાર થતાં વારંવાર જન્મવું અને મરવું
 એવા ભવો લક્ષાઈ નથી છે પણ એને બચાવવા જતાં
 તે બચી શકતાં નથી.

૧ ક્ષયાતીત તે અક્ષયી મોક્ષ દે છે,
 ૨ દયાદક્ષ તે સાક્ષીથી પક્ષ લે છે.

૫ સગુણનિર્ગુણાતીત શુદ્ધ સ્વરૂપ.
 (૧૭૫—૨૦૫)

(૧) કેવળ બ્રહ્મ.

(૧૭૫—૧૭૬)

૧૭૫.

વિધી નિર્મિતાં લીહિતો સર્વ ખાલીં ।
 પરી લીહિતો કોણ ત્યાંચે કપાલીં ।
 હરૂ જાલિતો લોક સંજ્ઞાલક્ષીં ।
 પરી સેવટીં શંકરા કોણ જાલીં ॥
 વિધિ નિર્મિતાં તે લખે સર્વ ભાલે,
 પરંતુ લખે કોણ તેના કપાળે;

૧ ક્ષયથી પર, ક્ષય રહિત, અવિનાશી પદ આપે છે.

૨ પરમ દયાળુ પરમાત્મા પોતે પાંડે વારંવાર
 ભક્તની બહારે ધાય છે.

દહે રૂઢ સૌ લોક સંહારકાળે;
પછી રૂઢને અંતમાં કોણ બાળે ?

૧૭૬

જગીં દ્વાદશાદિત્ય હે રુદ્ર અક્રા ।
અસંખ્યાત સંખ્યા કરી કોણ શક્રા ।
જગીં દેવ ધુંડાલિતાં આઢલેના ।
જનીં મુખ્ય તો કોણ કેસા કલેના ॥
જગે બાર* લાનુ અગીઆર રૂઢ,
અસંખ્યાત સંખ્યા કરે કોણ શક ?
જગે દેવને ઢુંઢતાં તો જડેના,
જગે મુખ્ય તે કોણ કેવા કળેના.

૧૭૭

તુટેના ફુટેના કદા દેવરાણા ।
ચલેના ઢલેના કદા દૈન્યવાણા ।

---

૧ શક એટલે ઇંદ્ર તે અસંખ્ય છે તેની ગણના કોણ કરે ?

કલેના કલેના કદા લોચનાસી ।

વસેના દિસેના જર્ની મીપણાસો ॥

તુટેના કુટેના કદિ દેવરાણા,

ચળેના ઢળેના કદિ દીનતામાં;

કળેના કળેના કદિ લોચનોથી,

વસેના દિસેના જને હુંપણાથી.

૧૭૮

જયા માનલા દેવ તો પૂજિતાહે ।

પરી દેવ શોધૂનિ કોણી ન પાહે ।

જર્ગો પાહતા દેવ કોટ્યાનકોટી ।

જયા માનિલી ભક્તિ જે તેચિ મોટી ॥

પૂજે લોક તે દેવ જે માની લેતા,

સ્વયં દેવ કોઈ નહિ શોધી ભેતા;

જગે પેખતાં દેવ કોટ્યાનકોટી,

ગમી જેમને ભક્તિ જે તે જ મોટી.

૧૭૬

તિન્હી લોક જેથૂનિ નિર્માણ જાલે ।

તયા દેવરાયાસિ કોળહી ન બોલે ॥

જર્ગી થોરલા દેવ તો ચોરલાસે ।

ગુરૂવીણ તો સર્વથાહી ન દીસે ॥

તણે લોક જેમાંથી નિર્માણ પામ્યા,

ન તે દેવના દેવનું કાંઈ કહેતા;

જગે શ્રેષ્ઠ તે દેવ ચારાયલો છે,

ગુરૂ વિણ તે સર્વથા નાજ દીસે.

૨ ઢાંગી ગુરૂ નહિ પણ સાચા ગુરૂ જોઈએ.

(૧૮૦—૧૮૩)

૧૮૦

ગુરૂ પાહતાં પાહતાં લક્ષ કોટી ।

બહુસાલ મંત્રાવલી શક્તિ મોઠી ।

મનીં કામના ચેટકેં ઘાતપાતા ।

જનીં વ્યર્થ રે તો નવ્હે મુક્તિદાતા ॥

ગુરુ પેખતાં પેખતાં લક્ષ કોટી,
 બહુ વિધ મંત્રાવળી શક્તિ મોટી;
 મને કામના દુઃખણા ઘાતપાત,
 જને વ્યર્થ તે મુક્તિ દાતા ન તાત.
 ૧૮૧

નવ્હે જેટલૂં ચાલૂં દ્રવ્યમોંદું ।
 નવ્હે નિંદલૂં મત્સરૂં મક્તિમોંદું ।
 નવ્હે ઉન્મતૂં વ્યસની સંગબાધૂ ।
 જનીં જ્ઞાનિયાં તો ચિ સાધૂ અગાધૂ ॥
 નહિ ચેટકી કંદી કે ...૬ વ્યધૂર્ત,
 ન નિંદાપ્રીતિ, મત્સરી ૩ ભક્તિમંદ;
 દુરાચારી ઉન્મત્ત ૪ ના સંગબાધ,
 જને જ્ઞાની જે તેજ સાધુ અગાધ

૧ મનમાં અનેક પ્રકારની કામનાઓ, કામણ દુઃખણ,
 ઘાતપાત—મારણ જારણ વિગેરે હોય છે, આવા ગુરુ
 કદિ મુક્તિ નજ આપી શકે. ૨ ચેટકાળો. ૩ ભક્તિમાં
 મંદ, નામનો. ૪ સંગની અસર વિનાનો.

૧૮૨

નઠે વાડગી ચાહુટી કામ પોટીં ।

ક્રિયેવીળ વાચાલતા તે ચિ મોટી ।

મુઝેં વોલિલ્યાસારઝેં ચાલતાહે ।

મના સદ્ગુરુ તો ચિ શોધૂનિ પાહે ॥

નહિ વ્યર્થ વાચાળતા કામ ચિત્તે,

ક્રિયાવીણ વાચાળતા સર્વ એ તે;

મુખે નિત્ય બોલ્યા સમું ચાલતા જે,

મનઃ સદ્ગુરુ તેજ તું શોધી જોજે.

૧૮૩

જનીં ભક્ત જ્ઞાની વિવેકી વિરાગી ।

કૃપાલૂ મનસ્વી ક્ષમાવંત યોગી ।

૧, ૨ જેમના બોલવામાં માત્ર વાચાળતા, હૃદયમાં કામનાની ધગસ, વર્તન શૂન્ય અને બોલવામાં માત્ર ચાલક, આવા ગુરુ કામના નહિ. ૩ જે બોલે તેજ પ્રમાણે ચાલે તેવાજ ગુરુને તું શોધી જો.

प्रभू दक्ष व्युत्पन्न चातुर्य जाणे ।

तयाचेन योगें समाधान बाणें ॥

जने लडत, शानी, विवेकी, विरागी,

दृपाणु, भनस्वी, क्षमावंत, योगी;

प्रभु, दक्ष, व्युत्पन्न चातुर्य जाले,

थतां योग तेना समाधान जमे.

३ संज छोडीने मुज्य देवने लजवा.

(१८४—२०१)

१८४

नव्हे तें चि जालें नसे तें चि आलें ।

कळो लागलें सज्जनाचेनि बोलें ।

अनिर्वाच्य तें वाच्य बाचें वढावें ।

मना संत आनंत शोधित जावे ॥

१ भनने वर राभनार. २ आवा गुलवाणाने

योग थतां समाधान पमाय.

નહિ તે થયું કે નહિ આવ્યું એ તે,
કળાતું થયું ^૧સજ્જનોના સુવેણે;
અનિર્વાચ્ય તે આવ્ય શબ્દે વહી લે,
મનઃ સંત આનંત્યને શોધતો રહે.

૧૮૫

લપાવેં અતીઆદરેં રામરૂપીં ।
ભયાતીત નિશ્ચીત યે સ્વસ્વરૂપીં ।
કદા તો જનીં પાહતાં હી દિસેના ।
સદા એક્ય તો ભિન્નભાવેં વસેના ॥

લપાવું અતિ આદરે રામરૂપે,
ભયાતીત નિશ્ચિત તે સ્વસ્વરૂપે;
કદિ તે જને દેખતાં તો હીશેના,
સદા એક્ય તે ભિન્નભાવે વસેના.

૧ સાધુઓના. ૨ વાણીમાં ન આવી શકે એવું. ૩
વાણીમાં લાગી શકાય એવા.

१८६

सदा सर्वदा राम सन्नीध आहे ।

मना सज्जना सत्य शोधून पाहें ॥
अखंडीत भेटी रघूराजयोग ।

मना सांडि रे मीप्रणाचा वियोग ॥

सदा सर्वदा राम सांनिध्यमां छे,
मनः सुरा रे सत्य तुं शोधी जेजे;
२अखंडित भेगाप छे रामयोग,
३मनः छाड रे दुःपणाना वियोग.

१८७

भुतें पिंड ब्रह्मांड हें ऐक्य आहे ।

परी सर्व ही स्वस्वरूपी न साहे ।

१ पांसे, शमिपमां. २ रामना योगरूपी भेगाप निरंतर
जेज. ३ मात्र वियोग करावनार दुःपणुं छाड.

મના માસલેં સર્વ કાંઈ પહાવેં ।

પરી સંગ સોઢનિ સૂર્વોં રહાવેં ॥

^૧ભૂતો પિંડ બ્રહ્માંડનું એકથ છે રે,

^૨છતાં સર્વ એ સ્વસ્વરૂપે ન સોઢે;

^૩મનઃ ભાસતું સર્વ કાંઈ તું જોને,

^૪પરંતુ ત્યજી સંગ સુખેથી રહેને.

૧૮૮

દેહેબાન જે જ્ઞાનશસ્ત્રેં સુઢાવેં ।

વિદેહીપણેં ભક્તિમાર્ગેં ચિ જાવેં ।

વિરક્તીબલેં નિંદ્ય સર્વેં ત્યજાવે ।

પરી સંગ સોઢનિ સૂર્વેં રહાવેં ॥

-
- ૧ પંચભૂતો, પિંડ અને બ્રહ્માંડની એકતા છે. ૨ પણ ખરી એકતાવાળો આત્મા એટલે સ્વસ્વરૂપ તો તેથી અન્યજ છે. ૩, ૪ જે નયનથી અને મનથી જાણાય તે ભલે જોયા કરને પરંતુ એ બધામાં નિઃસંગ રહી પોતાના સ્વરૂપમાંજ આરામ પામીને રહેને.

૧તનું ભાન તે ૨જ્ઞાન-શસ્ત્રે વિદાર,
 ૩વિદેહીપણે ભક્તિપંથેથી ચાલ;
 ૪વિરક્તિબળે નિંદ્રા સૌ છોડી દેને,
 પરંતુ ત્યજી મંગ મુખેથી રહેને.

૧૮૯

મહી નિર્મિલી દેવ તો વોઝવાવા ।
 જયા પાહતાં મોક્ષ તત્કાલ જીવા ।
 તયા નિર્ગુનાલાગિ ગૂણી પહાવે ।
 પરી સંગ સોદ્ધનિ સૂક્ષ્મ રહાવે ॥
 મહી નિમી^૧ તે દેવને બાણી લેવો,
 પદીઠે જે થતા મુક્ત તત્કાળ જીવો;

-
- ૧ દેહનું ભાન, દેહાન્યાસ. ૨ અસંગરૂપી શક્તિથી. ૩. દેહ હું નથી પણ હું આત્મા છું એવાપણાથી.
 ૪ વૈરાગ્ય. ૫ જેને જોવાથી, જેનો સાક્ષાત્કાર થવાથી.

સગુણીરૂપે નિર્ગુણી તે તું જોને,
પરંતુ ત્યજી સંગ સુખેથી રહેને.

૧૯૦

નવ્હે કાર્યકર્તા નવ્હે સૃષ્ટિભર્તા ।
પરેહૂન પર્તા નં લિપે વિવર્તા ॥
તથા નિર્વિકલ્પાસિ કલ્પીત જાવે ।
પરી સંગ સોહનિ મૂર્ખે રહાવે ॥
નહિ કાર્યકર્તા નહિ સૃષ્ટિભર્તા,
૪ પરાતીત જિવિવર્તથી ના લિંખાતા,
૬ તું તે નિર્વિકલ્પે જોને કલ્પતો રે,
પરંતુ ત્યજી સંગ સુખેથી રહેને.

૧ નિર્ગુણ પોતેજ સગુણરૂપે થયા છે એવું જોને. ૨ બ્રહ્મા. ૩ વિષ્ણુ. ૪ પરાતીતથી પર. ૫ માયાનળથી. ૬ એ નિર્વિકલ્પને કહે તું કલ્પ્યા કરને પરંતુ આશ્વાથી નિસંગ રહી તું તારા સ્વરૂપમાં સુખેથી રહેને.

१८१

देहेबुद्धिचा निश्चयो ज्या ढळेना ।

तया ज्ञान कल्पांतकाळीं कळेना ।

परब्रह्म ते मीपणें आकळेना ।

मनीं शून्य अज्ञान हें मावळेना ॥

तनुबुद्धि अध्यास नेना न नाशे,

कणें ज्ञान तेने न कल्पांत काणें;

परब्रह्म ते हुंपणें ... ना कणाये,

मने शून्य अज्ञान ना आथमे ये.

१८२

मना नाकळे नाढळे रूप ज्याचें ।

दुजेवीण तें ध्यान सर्वोत्तमाचें ।

तया खूण ते हीण दृष्टांत पाहे ।

तेथे संग निसंग दोनी न साहे ॥

મને ના સુજે ના ઢળે રૂપ જેતું;
 ૧નહિ બીજું તે ધ્યાન સર્વોત્તમીનું;
 ૨નિશાની ખરી હીણુ દષ્ટાંત જો તે,
 ૩ન ત્યાં સંભવે સંગ નિઃસંગ એકે.

૧૬૩

નવ્હે જાણતા નેણતા દેવરાણા ।
 ન યે વર્ણિતાં વેદશાસ્ત્રા પુરાણા ।
 નવ્હે દૃશ્ય અદૃશ્ય સાક્ષી ત્યાચા ।
 શ્રુતી નેણતી નેણતી અંત ત્યાચા ॥
 નહિ જ્ઞાની અજ્ઞાની દેવેશ બાણુ,
 ન વણી શકે વેદશાસ્ત્રો પુરાણુ;

૧ બ્રહ્માદેવતા તે સીવાય અન્ય નહિ તેજ સર્વોત્તમ
 બ્રહ્મનુ પરમ ય ન. ૨ ઉપમા વગરના તેજ તેનું
 ખરૂં લક્ષણ ૩ તેમા તે બ્રહ્મા સંગ, નિસંગ એ
 માહેતું એકે સમવતું નથી

નહિ દૃષ્ય અદૃષ્ય કે સાક્ષી તેનો,
શ્રુતિ નેતિ નેતિ કહે અન બેનો.

૧૯૪

વસે હૃદઈ દેવ તો કોણ કેસા ।
પુસે આદરે સાધકૂ પ્રશ્ન એસા ।
દેહે ટાકિતાં દેવ કોઠે રહાતો ।
પરી માગુતા ઠાવ કોઠે પહાતો ॥
વસે અંતરે દેવ તે કોણ કેવો ?
પુછે આદરે શિષ્ય તે પ્રશ્ન એવો ;
તનું છોડનાં દેવ ક્યાં તે રહે છે ?
પછી સ્થાન પાછુ કહીં તેબુએ છે ?

૧૯૫

વસે હૃદઈ દેવ તો જાણ એસા ।
નમાવે પરી વ્યાપકૂ જાણ તૈસા ।
સદા સંચલા યેત ના જાત કાંहीं ।
તયાવીળ કોઠે રિતા ઠાવ નાहीं ॥

વસે અંતરે દેવ તે જાણુ એવો,
અને જાણુજે વ્યાપી આકાશ જેવો;
સદા છે ભરેલો ન આવે ન જાએ,
નહિ તે વિના ઠામ છે ઠાકું કયાંએ.

૧૬૬

નમીં વાવરે જો અણૂરેણુ કાંहीं ।
રિતા ઠાવ યા રાઘવેંવીણ નાहीं ।
તયા પાંહતાં પાહતાં તેંચિ જાલેં ।
તેયે લક્ષ આલક્ષ સર્વે બુડાલેં ॥
નલે સંચરે જે અણૂરેણુ કાંમ્,
નહિ ખાલી એ રામવિનાનું લાઇ;
હરિ પેખતાં પેખતાં તેજ થાતા,
તહીં લક્ષ્ય અલક્ષ્ય સર્વે વિલાતા.

૧૬૭

નભાસારિલેં રૂપ યા રાઘવાલેં ।
મનીં ચિંતિતાં મૂલ તૂટે મવાલેં ।

તયા પાઠતાં દેહબુદ્ધી ડરેના ।

સદા સર્વદા આર્ત પોટીં પુરેના ॥

જગે રામનું રૂપ છે વ્યોમ જેવું,
મને ચિંતવ્યે મૂળ તુટે લેવાનું;
હરિ પેખતાં દેહબુદ્ધિ ન રૂહેતી,
સદા સર્વદા તૃપ્તિ ચિત્તે ન થાતી.

૧૯૮

નર્મે વ્યાપિલેં સર્વ સૃષ્ટીસ આદે ।

રઘૂનાયકા ઉપમા ન સાદે ।

દુજેવીજ જો તોચિ તો હા'સ્વભાવે ।

તયા વ્યાપકું વ્યર્થ કૈવે મદ્દનાવે ॥

ખંધી સૃષ્ટિને વ્યોમ વ્યાપી રહ્યું છે,
નહિ ઉપમા રામને યોગ્ય એ છે;

---

૨ અત્યાર સગી અનેક રીતે બ્રહ્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું.
તેમા વારે વારે આકાશની ઉપમા આપીને તે

નહિ અન્ય જે તેજ છે એ સ્વભાવે,
પછી વ્યાપી તે વ્યર્થ ક્યાંથી કહાવે ?

૧૯૯

અતી જીર્ણ વિસ્તીર્ણ તેં રૂપ આદે ।

તેથે તર્કસંપર્ક તોહી ન સાદે ।

અતી ગૂઢ તેં દૃઢ તત્કાલ સોપેં ।

દુજેવીળ જેં સ્વૂળ સ્વામિપ્રતાપેં ॥

^૨અતિ જીર્ણ વિસ્તીર્ણ તે રૂપ છે રે,
^૪તહીં તર્કસંપર્ક ના સંચરે રે;

^૫અતિ ગૂઢ અદ્રૈત સંજ્ઞા અનુપે,
^૬થતું સ્હેલું તત્કાળ સ્વામીપ્રતાપે.

સમજવું પણ તે આકાશની ઉપમા પણ બરાબર નથી; એને આકાશની પેઠે સર્વવ્યાપી કહો તે પણ બરાબર નથી; કારણ કે તેના જેવું બીજું કશું છેજ નહિ; તેપછી આકાશની માફક વ્યાપક ક્યાંથી કહેવાય? ૨ પુરાતન. ૩ વિશાળ. ૪ અનર્થ. ૫, ૬ ગૂઢ અને અનુપમ છતાં ગુરૂ પ્રતાપે તે સુગમ છે.

૨૦૦

કલે આકલે રૂપ તે જ્ઞાન હોતાં ।

તેથે આટલી સર્વસાક્ષી અવસ્થા ।

મના ઉન્મની શઙ્ક કુંઠીત રાહે ।

તો મે તોચિ તો રામ સર્વત્ર પાહે ॥

^૧કળે ને સુળે રૂપ તે જ્ઞાન થાતાં,

રૂપછી ત્યાં ટળી સર્વ સાક્ષી અવસ્થા;

મનઃ ^૩ઉન્મને ^૪શઙ્ક કુંઠિત થાયે,

^૫સદા તેજ તે રામ સર્વત્ર જુએ.

૧ સદ્ગુણ દૃષ્ટાંતી જ્ઞાન થતા રામરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ૨ પણ તે સાક્ષાત્કાર થતા પોતે જોનાર તરીકે ભિન્ન રહી શકતો નથી. ત્યાં જોનાર, જોવાનું અને જોવાપણુ એવી ત્રિપુટી રહિત થવાય છે ૩ મનનો હથ થાય છે. ૪ અને વાળી વિરમે છે ૫ જોનાર જોવાનું અને જોવાપણુ એ ત્રિપુટી રામરૂપ અને છે

૨૦૧

કદા વોલ્લખોમાજિ દૂજેં દિસેના ।

મનીં માનસીં દ્વૈત કાંઠીં વસેના ।

બહૂતાં દિસા આપુલી મેટિ જાલી ।

વિદેહીપણેં સર્વ કાયા નિવાલી ॥

કદિ અન્ય ભાસે નહિ ઓળખાતાં,

નહિ માનસી દ્વૈત ચિત્તે વસે ત્યાં;

બહુ દિવસે આપથી આપ ભેટયો,

ત્રિદેહીપણેં જન્મ સાક્ષ્ય પામ્યો.

ઉપસંહાર.

(૧) સાધ્ય થઇને સાધન કરવું.

(૨૦૨-૨૦૪)

૨૦૨

મના ગૂજ રે તૂજ હેં પ્રાપ્ત જાલેં ।

પરી અંતરીં પાઠિજે યત્ન કેલે ।

સદા શ્રવણે પાવિજે નિશ્ચયાસી ।

ધરી સજ્જનસંગતી ધન્ય હોસીં ॥

૧મનઃ ગુહ્ય તેની થઈ પ્રાપ્તિ તારે,

છતાં રાખવો જોઈએ યત્ન ઉરે;

સદા સુણતાં પામીએ નિશ્ચયો રે,

રહે સંત સંગે થશે ધન્ય તું રે.

-
- ૧ હે મન પ્રથમ ગુહ્ય એવું આત્મસ્વરૂપ તને પ્રાપ્ત થયું છતાં તેનું રક્ષણ કરી રાખવા માટે તારે અંતરે સદા યત્ન કરવાનું જોઈએ અને તે પણ તે યત્ન જ પી સદા શ્રવણથી આત્મનિશ્ચય કાયમ રહેવાનો.

२०३

मना सर्वही संग सोडूनि द्यावा ।

अतीआदरें सज्जनाचा धरावा ।

जयाचेनि संगे महादुःख भंगे ।

जर्गी साधनेवीण सन्मार्ग लागे ॥

भनः सर्व आ संग ते छोडी देवो,

अति आदरे साधुनो संग देवो;

थनां संग जेनो मडा दुःख लागे,

जगे साधनेवीण सन्मार्ग लागे.

—

२०४

मना संग हा सर्व संगांस तोडी ।

मना संग हा मोक्ष तत्काळ जोडी ।

मना संग हा साधकां सीघ्र सोडी ।

मना संग हा द्वैत निःशेष मोडी ॥

મન: સંગ આ સર્વ સંગે! વછોડે,
 મન: સંગ આ મોક્ષ તત્કાળ જોડે;
 મન: સંગ આ સાધકો શિદ્ધ છોડે,
 મન: સંગ આ દ્વૈત નિઃશેષ તોડે.

(૨) કૃપાશ્રુતિ.

૨૦૫

મનાર્ચી શતે એકતાં દોષ જાતી ।
 મતીમંદ તે સાધના યોગ્ય હોતી ।
 ચઢે જ્ઞાનવૈરાગ્યસામર્થ્ય બંગીં ।
 મ્હણે દાસ વિશ્વાસતાં મુક્તિ ભોગીં ॥

૧ સંસારના અન્ય સંગ છોડી દઈ માત્ર આનંદપૂર્વક સદા સાધુને સંગ કરવો, સત્સંગ કરવો, જેના સંગથી સંસારનું મહાદુઃખ નારા પામે છે અને જીભ કોઈ પણ સાધન વગર સન્માર્ગ એટલે રામનો અનંતપંથ હાથ લાગે છે. એ સત્સંગ અન્ય સર્વ સંગથી છોડવે છે, માર્ગમાં જોડે છે, સાધુને ભવસાગરમાંથી બચાવે છે અને દ્વૈત બુદ્ધિને હચમચ કરે છે.

૧ શતો મનના શુણ્ણતા દોષ જાએ,
 ૨ મતિમંદ તે સાધના યોગ્ય થાએ;
 ત્યહે જ્ઞાન વૈરાગ્ય સામર્થ્ય અંગે,
 ૪ કહે દાસ વિશ્વાસતાં મુક્તિ ભોગે.

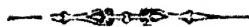

---

૧ શત એટલે સો. શતો એટલે બસોને પાંચ મનબોધના શ્લોકો. ૨ મનનપૂર્વક અને અક્ષાયુક્ત થઇ આ શ્લોકોનું અવલ્લ કરતાં જડ મૂઢ જીવ પણ સાધનાને યોગ્ય, અધિકારી બને છે. ૩ તેવો પણ જ્ઞાન વૈરાગ્ય સામર્થ્ય સંપન્ન થાય છે. ૪ વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખતાં શ્રી સમર્થ રામદાસ કહે છે કે અંતે તે મુક્ત પણ થશે.

भनभोधनी आरती:-

जय देव जय देव जय जय मनबोधा ।
पंचप्राणें आरती तुज स्वात्मशुद्धा ॥ध्रु०॥
वेदांचें जें गुह्य शास्त्रांचें जे सार ।
पाकृत शब्दामाजी कैला विस्तार ॥
कर्म उपासना ज्ञान गंभीर ।
ज्याचा मनमात्रें आत्मा गोचर ॥ जय देव० ॥१॥
दोन शतें पांच श्लोक हे जाण ।
श्रवणें अर्थें साधक पावती हे खूण ॥
परमार्थाशीं सुलभ मार्ग हा पूर्ण ।
यशवंत-सद्गुरु दासाचा प्राण ॥ जय देव० ॥२॥

જય દેવ જય દેવ જય જય મનબોધ,
 પાંચ પ્રાણો આરતી તુજ સ્વાત્મ શુદ્ધ. ખુવ
 વેદોનું જે ગુહ્ય શાસ્ત્રોનો સાર,
 પ્રાકૃત શબ્દો માંહી કીધો વિસ્તાર;
 કર્મ ઉપાસના જ્ઞાન ગંભીર,
 જેના મનન માત્રે આત્માગોચર. જયદેવ.
 અસ્સો ને પાંચ શ્લોક આ જાણુ,
 શ્રવણે અર્થ લહે સાધક લક્ષણુ;
 પરમાર્થ પ્રતિ સુલભ માર્ગ આ પૂર્ણ,
 યશવંત સદ્ગુરુ દાસ તણો પ્રાણુ. જયદેવં ર

